

2013

tobias

TIDSSKRIFT FOR OSLOHISTORIE

SLEKT I
OSLO

tobias

TOBIAS er Oslo byarkivs eget fagtidsskrift om oslohistorie, arkiv og arkivdanning. Tidsskriftet presenterer viktige, nytenkende og spennende artikler, og løfter fram godbiter fra det rike kildematerialet i Byarkivet. Navnet sitt fikk det den gang Byarkivet holdt til i ett av rådhusetårnene. Byarkivet er et sted hvor man kan få svar på det meste – akkurat som fra Torbjørn Egners Tobias i tårnet i Kardemomme by.

Løssalg kr 50,-.

Publikasjonen kan lastes ned gratis fra

www.byarkivet.oslo.kommune.no

Forsidebildet:

Fra hagen i Danmarks gate:
Frank Larsens kone og søster i kolonihagen, 1929. Foto: Privat-album – Frank Larsen (1903 – 1993) A_U0005_005

RØTTER TIL Å MØTE FREMTIDEN

Tekst: Hilde Barstad, direktør i Kulturetaten

Slekt er i vinden som aldri før. Oslo byarkivs bidrag til TV-serien «Hvem tror du at du er?» har ført til en eksplosjon i antall besøk på Byarkivets lesesal og skriftlige henvendelser. 1 million seere satt spent da Hellstrøm fikk et følelsesladet møte med sin fars historie. Mange spør seg «Hvem er jeg og hvor kommer jeg fra?» Til tross for at vi lever i individualismens tidsalder, er våre røtter viktig for mange. Kunnskapen om våre forfedre kan gi svar på spørsmål om hvorfor ting har blitt som de har blitt – og hvorfor vi er blitt nettopp oss.

Jeg har selv i flere år hatt stor glede av å lese i bygdebøker som gir svar om min egen familie. Å få tilgang til navn og historier om egne forfedre er både spennende og opplysende. Nylig har jeg også vært på slektsstevne. Å treffe andre som har den samme slektshistorien gir ikke bare kunnskap om hvem du er i slekt med i dag, men gir også røtter og ballast til å møte fremtiden.

Det er en stor glede å se at mange nye og uvante arkivbrukere i løpet av kort tid blir drevne slektsforskere, med spisskompetanse på kildebruk og lokalhistorie. Som arkivinstitusjon utdanner og veileder Byarkivet hundrevis av småforskere på jakt i gamle og støvete protokoller og personkilder. Slektsforskere er viktige pådrivere for at arkivene er utadrettede og imøtekommende for et bredt publikum. De synliggjør viktigheten av arkiv, både med tanke på bevaring og tilgjengelighet. Digitalisering er derfor ett av flere viktige satsningsområder, men nærhet og tilgang til arkivene er fortsatt nøkkelen for de fleste kildebrukere. Dagens produksjon av personopplysninger er også fremtidens historie. Slektsforskerne gjør oss bevisst på dette.

TOBIAS. Tidsskrift for oslohistorie

Utgiver: Oslo byarkiv

Besøksadresse: Maridalsveien 3

Postadresse: Kulturetaten, Byarkivet, Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Telefon: 02180/23460350

E-post: postmottak@ku.oslo.kommune.no

www.byarkivet.oslo.kommune.no • www.oslobilder.no

Redaktør: Johanne Bergkvist

Redaksjon: Kirsti Gulowsen, Unn Hovdhaugen, Cecilie Lintoft, Sigrid Marvik, Kaja Tærud Westengen, Arnfinn Løvsetten (korrektur)

Utforming: Karin Wiwe

ISSN 0804-2454

Opplag: 2000

22. årgang

Trykkeri: Zoom grafisk

INNHALDSFORTEGNELSE

Hilde Barstad: Røtter til å møte fremtiden	2
Johanne Bergkvist og Unn Hovdhaugen: Hvem tror vi at vi er	4
Anton Andresen: Slik det engang var.....	18
Bodil Stenseth: Nr. 13. En vestkantfortelling	34
Aina Basso: I Oskar Braatens fotspor	44
Knut Kjeldstadli: Fire besteforeldre: Kollektivbiografi og samfunnshistorie.....	56
Knut Kjeldstadli: Slektsforskning og samfunnshistorie.....	66
Johanne Bergkvist, Laila Normann Christiansen og Unn Hovdhaugen. Fotograf Sigrid Marvik: Finn slekta på 1-2-3. En bildekokebok for slektsforskeren	76
Cecilie Lintoft: Skifteprotokollenes tall og tale	86
Jarle Møen: En rottefellemaker fra Bratislava	90
Kirsti Gulowsen: Oslo Hospital som kilde til slektsgranskning.....	96
Johanne Bergkvist og Kai-Samuel Vigardt: «I vår egen krets.» Harry Meyer Koritzinskys jødiske slektsreise	100
Yacoub Cisse: Edward Montgomery - en jazzmusiker i Oslo.....	114

4

18

76

100

114

Slektsforskeren er en slags privatdetektiv i egen historie. Hemmeligheter, høydepunkter og hverdagsliv graves fram i kilder og familiefortellinger. Sakte men sikkert nøstes det opp løse tråder bakover i tid. Ukjente oldeforeldre får farge og liv.

HVEM TROR VI AT VI ER?

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv og Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

I slektsforskningen får en bred skare av vanlige folk liv i vårt møte med kildene. Vi kan boltre oss i søken på svar om våre forfedre: Hvem var de? Hvorfor gikk det som det gjorde med dem og deres etterkommere? Har de satt spor i meg – utseende, personlighet eller enda viktigere; hadde deres valg og muligheter konsekvenser for det livet jeg lever i dag?

Slektsforskning er på mange måter å se historien nedenfra. Mens «finere» familier, adel, embetsmenn, borgere og storbønder kanskje allerede har slektstreet langt trukket tilbake, kjenner mange ikke til navn lenger tilbake enn besteforeldrene. Anton Andresen skriver i Arbeiderminner nedtegnet i 1962 at da han

vokste opp visste han lite om slekta: «Som de fleste arbeiderunger på byens østkant kjente ikke jeg heller slekta lenger tilbake enn til besteforeldrene.» Var bakgrunn noe man ikke snakket om eller druknet historiene om tidligere slekters liv i hverdagens slit?

Anton Andresen håpet at hans barndomsminner og slektsforskning ville være av interesse for kommende generasjoner: «kanskje det engang i framtiden kan få en viss interesse for barnebarna mine, Per – Kari og Siri, så de kan følge noen av sin slekts røtter bakover i tiden». Tobias har møtt Antons barnebarn **Per Aase Andresen**, vi har også snakket med leder i slektsforeningen DIS-Oslo/

Akershus **Carl Birger van der Hagen** og filmskaper **Nina Grünfeld**, som alle brenner for historiene til sin slekt.

HVEM TROR DU AT DU ER?

At slektsforskning er godt TV er det ingen tvil om, siden en million nordmenn benket seg foran NRK våren 2013 for å følge blant annet Linn Skåber, Eyvind Hellstrøm og Thorvald Stoltenberg på oppdagelsesferd i sin slekt. Flere av svarene fant de i Byarkivets kilder. Snart kommer nye sesonger. «Hvem tror du at du er?» har trigget en enorm interesse for slektsforskning – og ikke minst tro på at det finnes svar der ute – i arkivene eller de nedstøvete og glemte familiealbumene.

Våre forfedre:

Hvem var de? Hvorfor gikk det som det gjorde med dem og deres etterkommere? Har de satt spor i meg – utseende, personlighet eller enda viktigere; hadde deres valg og muligheter konsekvenser for det livet jeg lever i dag?

Men hva venter vi å finne? Mange får seg en overraskelse når de finner ut at nær slekt levde i fattigdom og at mange av barna var født utenfor ekteskap. Folk flyttet ofte, og mange norske oldeforeldre eller tippoldeforeldre var svenske innvandrere. Til tross for flotte gårdsnavn følges røttene like ofte tilbake til kummerlige husmannsplasser som til bondens gård. Norge 100 eller 200 år tilbake i tid rommer en spennende og sammensatt historie. Slektsforskerne blir ofte spesialister på kulturhistorie og kildesøk. Arkivenes trofaste gjester er ofte slektsforskerne som ivrer for et tilgjengelig arkiv med gode digitale løsninger. Mange av slektsforskerne er også leverandører av uvurderlig kunnskap. Et eksempel er historikerne Anne Minken og Arnvid Lillehammers forskning på reisende slekter i eldre kilder. Slektsforskning er dermed mer enn en ivrig graving etter sine egne røtter, det er også en metode for å forstå fortida.

PÅ JAKT ETTER BARNEBARN TIL ANTON ANDRESEN

Vi bestemte oss for å finne barnebarna til Anton Andresen som så levende beskrev sin slektshistorie til Edvard Bull i 1962. Anton håpet at barnebarna ville fatte en interesse for sin slekts historie, men hadde de fått videreført alle fortellingene om slekta? Vi visste at barnebarna het Per, Kari og Siri. Når de var født, hva foreldrene het og hvor de bodde visste vi ingenting om. Først måtte vi finne Anton og hans barn i kildene. I 1939 finner vi i folketellingen fra Aker enkekmannen Anton bosatt i Siloveien 8 på Sinsen, sammen med de to sønnene Arnoll Walter og Kåre Werner. Her bodde da også Antons bror Ole. Etter 1939 er det ikke folketelling for Aker før sammen-slåingen med Oslo i 1948. Nå er det ikke mulig å finne sønnene. Vi begynner søket etter Arnoll i adressebøker etter krigen og likningsprotokoller fra 1960-tallet, men uten treff i Oslo. Hvor er han blitt av? Og ikke minst, kan vi klare å finne ut hvem barnebarna Per, Kari og Siri er?

Etter mange søk prøver vi DIS-Gravminner. Her finner vi Kåre Werner gravlagt på Vår Frelsers gravlund i Oslo i 2003. Arnoll W.

Andresen finner vi begravet i Bergen i 1981 på kirkebygger Aase's familiegrav. Vi er ganske sikre på at vi har funnet Antons to sønner, men hva gjør vi videre? Nysgjerrige ser vi at registrator av Arnolls grav på Gravminner heter P. Aase Andresen. Kunne dette være barnebarnet Per, som attpåtil var en aktiv slektsforsker i DIS? Vi søker på Gule sider og ringer i spenning Per Andresen i Bergen. Og ja, det er barnebarnet til Anton som svarer oss.

Arbeiderminner og bestefarens slektsforskning kjenner han til. I forbindelse med konfirmasjon i familien skal han til Oslo i mai og kan gjerne møte oss og ta en kikk på noen av adressene Anton Andresen bodde med familien. Han har også gamle bilder og papirer vi kan se! Vi møter Per på Byarkivets lesesal i slutten av mai og finner spent fram folketellinger som gir en titt inn i bestefar Antons liv.

– *Hva husker du om bestefaren din Anton Andresen?*

Anton var en rolig person, men jeg har ikke den store erindringen av ham. Jeg var ikke mer enn 17 år da han døde i 1963, og fordi jeg bodde i Bergen og bestefar i Oslo, var det mer sporadisk vi var sammen. Men det jeg husker var at han var en stillfaren type, og gjorde ikke

Mange slektsforskere er også leverandører av uvurderlig kunnskap.

Kildegransking på lesesalen:

Interessen for slektsforskning har eksplodert de siste årene. Her fra slektsforskerdagen i Oslo byarkiv 2011 med over 200 besøkende.

Biermannsgården: Per Aase Andresen i sin farfar Anton Andresens gamle barndomsgater. Det sammenbygde tømmerhuset er fra 1700-tallet og var eid av Biermanns legat. Den Biermannske arbeidsstue for barn holdt til her fra 1911.

Nesten uforandret: I Arbeiderminner har Anton Andresen lagt med foto av de ulike stedene han vokste opp. Han beskriver noen av sine første klare barndomsminner fra Hølandsgata 7 på Kampen. Gården er et toetasjes trehus fra 1860-tallet, og huset står fortsatt i dag nesten uforandret.

NB! Følg reglerne paa 1ste side!

Husk at enhver flytning skal meldes til folkeregistret inden 14 dage.

Personliste over folketallet den 1. december 1922 i *Maridalsveien* gate, nr. *78* : *1de* etage *biennitro* (opgang nr. *2*)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Nr.	Fuldt navn Samtlige fornavn og tilnavn. Det fornavn, som benyttes til daglig, understrykes.	Fødsels-		Fødested. (Byens eller herredets navn)	Erhverv og livsstilling, samt arbejdssted. Angt dette ses nøjagtig som muligt helt frivilligt (arbejdslosheds) navn og adresse tilføjes. Ogsaa husmors og vidne kvinders sædvanlige erhverv maa angives.	Om ugift, gift, enkelt-, lovlig separeret eller fraskilt	Hvor bodde De den 1. december 1922? (Nærliggende adresse angives)	Hvis De har flyttet siden 1. december 1921, oplyt:	Hvis De har bor her midlertidig, saa oplyt grunden dertil (husnød, besøg o. s. v.)		
		aar.	datum.					Naar		Hvorfor (nærliggende adresse)	De flyttet til Deres nuværende bolig
✓	Ole Andreassen	1852	2/2	Lindenberg	frh. skredder	Gift	Lammeholm				
✓	Karoline Andreassen	1856	24/6	Trøinge	Kæmmer	-	-				
✓	Oskar Andreassen	1855	12/2	Kristiania	Ekspedient (Post)	Ugift	-				
✓	Ole Andreassen	1895	29/11	-	Revisorist (Lund o. s.)	-	-				
✓	Anton Andreassen	1892	21/11	-	Kæmmer (Post, Lunde, s. v.)	Gift	-		Midlertidig grundet husnød		
✓	Kaja Andreassen	1890	4/5	Löland	Kæmmer	-	-				
✓	Arnold Andreassen	1917	13/12	Kristiania			-				
✓	Kaare Andreassen	1919	29/9	-			-				

Til kildene: I Biermannsgården i Maridalsveien 78 bodde Anton Andresen med kona Kaja og sønnene Arnoll og Kaare sammen med hans foreldre Ole Andreassen og Karoline og Antons brødre Ole og Oscar. I Folketellingen fra Kristiania 1922 er det notert i margin at de bodde der midlertidig grunnet husnød.

så mye av seg, slik jeg opplevde han. Vil beskrive han som en rolig og tålmodig mann. Min far arvet nok litt av denne tålmodigheten, men jeg har arvet min mor, som var litt mer hissig. Bestefar Anton hadde en hvit manke. Jeg husker at da han var hjemme hos oss var han en relativt høyreist tynn mann.

Min kusine Siri som vokste opp i Oslo hadde et nærmere forhold til han, og har flere minner. Hun forteller: «For meg var bestefar en jeg satt på fanget til og ble lest for. Også når vi så filmen «Et moderne eventyr» som ESSO var med på å produsere. Han hadde også tålmodighet

når jeg lekte «frisørdame» med hans tykke hår og manke, i forhold til våre fedre. Hører jeg sangen jenter från «Bakkafall» tenker jeg på bestefars dype røst. Spaserstokken likte han å sveive rundt når han var ute og spankulerte.»

– Ja, i Arbeiderminner forteller Anton om hvordan han som de fleste Kampengutta hadde røyket fra før skolestart og at han i konfirmasjons-presang fikk eget sigarettmunnstykke og etui som en velkomst til voksenverden.

Ja, han hadde en svakhet – han røyket som en skorsten og var sur på seg selv for det og prediket for

andre at de måtte slutte. Jeg tok nå etter likevel, men har sluttet for vel 30 år siden. Men slik jeg ble fortalt, var han forsiktig med alkohol, selv om han på tampen av livet ble beordret til å drikke en konjakk av helsemessige årsaker. Han var hele sitt liv aktiv i arbeiderbevegelsen. Det var en forbannelse over dette med alkoholen som ødela en del av hjemmene på den tiden. Da jeg var lærling som rørlegger på midten av 60-tallet, jobbet jeg med den «gamle garden». Da vi hentet lønningsposen annenhver torsdag sto det noen kvinner utenfor verkstedsdøren. Jeg var så naiv at jeg

ikke forsto, den gangen, at det var koner som kom og hentet lønnen fordi mannen ellers drakk opp pengene. Vi bør ta med lærdommen fra Arbeiderbevegelsens edruskaps-arbeid.

– *Din far Arnoll Walter finner vi sist i kilder fra Oslo – i folketellinga fra Aker 1939 – og så dukker han opp i Bergen. Hvordan havnet han der?*

Jeg er født og oppvokst på Laksevåg i Bergen. Far kom hit i 1945 som «svenskepoliti». Han hadde vært i Sverige under krigen og ble utdannet som politi og transportert direkte til Bergen, til fangeleiren for lands-svikere, Espeland i gamle Arna kommune, hvor han traff min mor. Han bodde på Laksevåg til han døde i 1981. Det er et stykke avstand til

Oslo i dag, og tidsmessig enda lenger rundt 1950-tallet. Derfor var det sporadisk kontakt med bestefar Anton. Når jeg ser på mine syv barnebarn i alderen tre – 15 år som i dag er fordelt med to stykker i Oslo, tre i Edinburgh og to i Trondheim, føler jeg meg litt som Anton, men Anton var nå så heldig at han hadde sin to jentebarn, Kari og Siri, boende i Oslo.

FOTOGRAFISKE BARNDOMSMINNER

– *Antons beskrivelser i Arbeider-minner er nærmest fotografiske barndomsminner. Fortalte han mye om sin oppvekst i Oslo?*

Min kusine Siri har fortalt at han var flink til å fortelle og at han elsket

bøker. Han fortalte henne og søsteren Kari mye om sin oppvekst, men jeg kan ikke huske at han berettet om dette til meg. Problemet var nok at jeg ikke spurte. Dette skyldtes vel at en ungdom på knappe 17 år ikke hadde fattet den store interessen for dette, og det man ble fortalt gikk litt kjapt gjennom hodet, uten å legge seg så mye på minnet. Men jeg husker at han elsket bøker, det var livet hans. Det vi arvet da Anton døde i 1963 var for det mest bøker. De har jeg fremdeles og tar

Søket etter etterkommerne:

I folketellingen fra Aker 1939 fant vi Anton Andresen på Sinsen sammen med sønnene Arnoll og Kåre og sin ene bror Ole. Herfra startet søket etter barnebarna.

NB.! Følg reglene på 1ste side!

Husk at enhver flytning skal meldes til folkeregistret innen 14 dager.

Personliste over folketallet den 1. desember 1939 i

Silo

vei (gate), nr. (eller villanavn) 8

: 4 etasje (oppgang nr.).

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn. Det fornavn som brukes daglig, understrettes; for hustruer og enker tilføyes pikenavn.	Fast bosatt? ¹⁾ (f.) midler- tidig? (m.)	Fødsels-		Fødested. (Byens eller herredets navn.)	Om ugift, gift, enke, enkem., lovlig separert eller fraskilt.	Statsborger- forhold. Her anføres om man er norsk, svensk, dansk eller tysk o. s. v.	Erverv, levevei, livsstilling, ²⁾ samt arbeidssted. De som driver selvstendig næring eller erverv angir arbeidets eller forretningens art (bransje) nyaktigst mulig. Alle som er ansatt hos andre anfører arbeids- stillingen, samt arbeidsgiverens navn og adresse. Alle som er arbeidsløse på tellingsdagen anfører hvor arbeidsløse og tilhører arbeidstilling og ar- beidssted for siste arbeids i sin vanlige virksom- het (fag) f. eks. platearbeider, N. N. verktøid.	Når tilflyttet nåværende adresse og hvorfra?
			år	datum					
1									
✓ 1	Anton Andresen	Ja	1890	21/11	Oslo	Enkem.	Marsk	Førrelingsfører - Marsk Skolearbeidshjælper, anstaltsgjensør Tegner, "Oslo-fæd" N. Andresen hustru Førrelingsfører (norsk arbeider Hustru) ach. Sørmarka Fælleshøjskole Skoleforst. Kantener, Sundes Bo Tegner, "Oslo".	Sept. 1935 fra Kongensgt 89. Aker
2	Arnoll Walter	"	1917	15/12	"	Ugift.	"	"	"
✓ 3	Kåre Werner	M.F.	1919	29/4	"	"	"	"	"
✓ 4	Ole Andresen	Ja	1895	29/11	"	"	"	"	1937 Kongensgt 2 Oslo

fram ved enkelte anledninger.

Anton var også engasjert i Arbeidernes Opplysningsforbund, AOF, og var spesielt opptatt av arbeidernes rettigheter. Det var det han brente for. I dag har jeg, fordi jeg har passert de 60, seks ukers ferie og muligheter for avspasering, men selv da jeg giftet meg i 1968 måtte jeg be om fri om lørdagen for å kunne si ja til hun som fremdeles er min kone. Arbeiderklasse-identiteten er viktig for meg i dag, og jeg må si at jeg er litt skuffet over ungdommen, de er litt historieløse på dette feltet. De tar ting for gitt, som noen har kjempet for. Anton var også av den oppfatning at språk var og er viktig for at folk over landegrensene kan kommunisere med hverandre.

Min kusine Siri husker godt at bestefar fortalt om kampen for få endene til å møtes i de harde 1930-årene. Hun har fortalt at det var tydelig at det var harde tider for bestefar på begynnelsen av det 19. århundre og frem til 2. verdenskrig, det ser vi ut fra ansettelseskontrakter og sluttattester. Hans siste arbeidsplass som skomaker tror jeg var den han hadde på toppen av Ekebergveien ved Holtet. Der var det et skomakerverksted for inntil et par år siden. Der bodde bestefar i et lite

hus på baksiden fra han kom til Oslo ca. 1933 med «gutta», til de flyttet til Sinsen. Han var spent på om han ville klare økonomisk å flytte til Sinsen. En ting som far fortalte var at da det etter 2. verdenskrig ble snakk om moderasjon av lederlønninger, ville bestefar fordele sine goder på flere, men da var det noen i forbundet som ville ha mest mulig i sin egen lønningspose. Bestefar ble nedstemt.

PÅ JAKT ETTER RØTTENE

– Hvorfor driver du med slektsforskning?

Jeg har alltid vært historieinteressert. Det som fanget meg, var da datteren til en av mine tremenninger på morssiden skrev en hovedoppgave, hvor hun tok for seg en gren av Aase-slekten (min mors slekt). Jeg begynte å snekre sammen noen excel-ark, men oppdaget at det var for lite og kjøpte et registeringsprogram for slekt, og meldte meg inn i DIS [slektsforeningen DIS-Norge (Databehandling i slektsgranskingen) red. anm.]. Min far Arnoll var også historieinteressert, men han døde relativt tidlig i 1981 og jeg var ikke på det nivået da. Mor døde like etter i 1983. Hun fortalte også mye. Jeg var interessert i å høre hva de fortalte, men tok ikke notater, noe jeg angrrer bittært på i dag.

Jeg begynte å forske på min kones slekt og fikk henne med i begynnelsen, men hun kom fram til at det var nok at én i familien drev med slekt. Jeg har siden 1990-tallet jobbet med innsamling av stoff til en slektsbok som jeg nå har gitt til alle mine barnebarn. Som Anton, håper også jeg at noen av barnebarna vil bli interessert i å følge sine røtter bakover i tid.

– Ser du på slektsforskning som en kontaktsøkende hobby?

Jeg er aktivt med i DIS og har tatt initiativ til at vi første lørdag i måneden stiller på lokalhistorisk avdeling på Bergen Offentlige Biblioteket med slektshjelp. Med pc og storskjerm er vi tre stykker som har holdt på med dette de siste tre årene. I tiden etter «Hvem tror du at du er?» har folk stått i kø. En del kan mye og lurar på hvordan de skal gå videre, en del har notert en del og vil ha hjelp til å «sy dette sammen», men en del er også dønn blanke. Det er inspirerende å starte på scratch og vi har hjulpet mange, men noen klarer vi ikke å hjelpe. Jeg synes det er givende å hjelpe andre. Og når man bruker tid på å hjelpe andre, finner man også ting man selv kan bruke. Vi har et motto i DIS; «Når du har løst ett slekts spørsmål, sitter du igjen med to nye».

HISTORIEN SETT NEDENFRA

Carl Birger van der Hagen er leder av den aktive slektsforskerforeningen DIS-Oslo/Akershus. Foreningen har nærmere 2500 medlemmer og lokallag i Vestby, Asker og Øvre og Nedre Romerike. DIS-miljøet er blant Byarkivets beste venner, som trofaste lesesalgjester, seminardeltakere og bidragsytere i kildepublisering. Særlig viktig er Kraft 1923-prosjektet, hvor folketellingen fra Aker og Kristiania 1923 legges ut på nett, og innsatsen for å publisere adressebøkene på Digitalarkivet.

Vi møter Carl Birger van der Hagen en tirsdag formiddag på Byarkivet for en prat. Carl Birger er en ringrev i slektsforskningen og han har fulgt utviklingen over tid.

– I Tobias 2013 vil vi løfte slektsforskningen opp som en viktig

Lang fartstid: Carl Birger van der Hagen er leder for den aktive slektsforskerforeningen DIS Oslo/Akershus og har mange års kildesøk og slektsforskning bak seg.

inngangsport til en større historieforståelse. Hvilke tanker gjør du deg om det?

Det er viktig å sette personene inn i historien. Vi har som motto i DIS-O/A at slektsforskning er historien sett nedenfra. Historikeren Edvard Bull står bak denne tanken. Skal man finne sammenhenger, må man vite mange ting og tolke opplysningene fra den tiden kilden ble laget. DIS-O/A vier derfor den ene halvparten av emnene som blir tatt opp til spesifikk slektsforskning og den andre halvparten til kulturhistorie.

– Har det vært noen endring i slektsforskningen siden du startet?

Den store forskjellen er den store tilgangen som det nå er på kilder. Systematisering og digitalisering har vært viktig, men det er fortsatt en lang vei å gå før alt interessant arkivmateriale er tilgjengelig for publikum. Det har vært mye flytting i de siste generasjonene, så mye

ubrukt kildemateriale ligger i lokalarkivene – statsarkivene eller byarkivene. Tilgang til informasjon om hva som finnes i arkivene er viktig, men alt trenger ikke være søkbart på nettet. Jeg har akkurat tatt to semestre med slektsforskning ved Høgskolen i Volda, hvor jeg har arbeidet med ett av mine fire oldeforeldrepar. Min spesielle agenda er å få vridd slektsforskningen fra den farslinjemanien som finnes. I slektsbøker skrives det til og med at slekten døde ut fordi det ikke var noen sønner. Det er jo absurd når man tenker på hvor usikker manslinjen er.

Jeg har derfor i år lansert noen morslinjeprojekter. Jeg har to døtre og tre barnebarn som har fem ulike morslinjer. Det synes jeg er en fin start på slektsforskning. Det er også viktig å ha et primært mål og sette seg inn i metode, så jeg har som mål å få disse fem kvinnene til å følge sine morslinjer tilbake til 1913 og

I Tobias 2013 vil vi løfte slektsforskningen opp som en viktig

inngangsport til en større historieforståelse.

året for kvinnestemmeretten, og til 1814 for å se hvordan det var å være kvinne da. Ofte er det lite «kjøtt og blod» å finne om kvinner i kilder som skifter og skjøter. Å finne olde-mødrene i underskriftskampanjen i 1905 og om de brukte sin stemmerett i det første stortingsvalget de hadde skrevet under på at de ønsket, er en engasjerende oppgave. Svaret kan finnes i lensmannsarkiver eller valgprotokoller i kommune-arkivene.

HOLDER IKKE KORTENE TETT TIL BRYSTET

– *Hvordan startet slektsinteressen din?*

Jeg har et hollandsk navn, det var spennende å vite det. Det var ikke uvanlig med hollandske navn i Farsund, den sørlandsbyen der jeg vokste opp, men navnet kom ikke direkte fra Holland. Min farfar var født svensk, og farsslekten har brukt samme navn tilbake til 1620-årene da de kom fra Holland til Sverige, og med sikkerhet et par generasjoner tilbake til 1500-tallets Holland. Da Gustav Adolf ville grunnlegge Göteborg, inviterte han hollandske og svenske handelshus til byen som fikk privilegier. Hollenderne var kjent for sine talenter innen handel og kanalbygging, og som kjent har

Morslinjen: Carl Birger van der Hagen ønsker å flytte fokus fra mannslinjen og har derfor arbeidet med flere morslinjeprosjekter. Her er hans mormor Alfa Winge, f. Rolfsen (1879-1957). Privat foto.

Göteborg kanaler i dag. Min stamfar i Sverige var gullsmed og forretningsmann.

– *Opplever du at det legges lokk på vonde opplevelser og historier?*

Det legges lokk på en god del som det etter nåtidens kriterier egentlig ikke er grunn til. Det har nok vært mye skamfølelser, men hva de døde følte, kan vi ikke gjøre noe med. Det er viktig å bli bevisst på at ting endrer seg, både synet på samfunnet og forhold mellom mennesker. Vi er langt borte fra den tidens statiske sosiale forhold. Jeg er

genetiker av profesjon og har alltid sagt at vi ikke eier våre gener, spesielt ikke når vi gir dem videre. På samme måte eier vi ikke våre slektsopplysninger. I den grad de kan dokumenteres, ligger de der. Jeg er veldig mot å holde kortene til brystet. Det er viktig å dele informasjon, bortsett fra om nålevende personer.

– *Du snakker om gener, hva tenker du er viktig når man forsker på slekt – opphav eller oppvekst?*

Vi kan ennå ikke finne svar i våre gener om alminnelige menneskelige trekk hos våre aner. Det skjer en omstokking av arvematerialet i hver generasjon. Den eneste måten å finne ut hvordan forfedrene var, er å finne flest mulig kilder om dem. Men det er ikke alltid lett å finne så mye. Min mormors mor var gift med en lensmann og stortingsmann og fikk ti barn med ham. Likevel finner vi lite om hennes liv i arkivene. Hun giftet seg om igjen da hun var 47 år, levde kun i fem år til og døde i 1905. Jeg har bare funnet to trekk som var personlige, det ene var at hun skrev under på stemmerettskampanjen noen måneder før hun døde. Det andre er at jeg har funnet oppføringer i folkebiblioteket i Statsarkivet i Kristiansand om hvilke bøker hun hadde lånt. Hun hadde blant annet

lest *Lajla* av J.A. Friis og en bok av forfatteren av Onkel Toms hytte, Harriet Beecher Stowe. Det er viktig når man vil finne informasjon om kvinner å lete på utradisjonelle steder. Det legger vi vekt på i DIS-O/A; å fortelle om uvante kilder og få folk til å søke utover kirkebøker og folketellinger.

– Er slektsforskerne en pressgruppe for tilgjengeliggjøring av arkiv?

Vi arbeider aktivt med kildepublisering. Vi samarbeider med Riksarkivet og Mormonkirken med folketellingen fra 1875 og er drivkrefter bak den pågående registreringen og publiseringen av 1923-folketellingen i samarbeid med Byarkivet. Gravminner er en viktig

database DIS står bak. Vi har også kurs og brukergrupper for ulike slektsprogrammer. Slegt er et sosialt emne som mange tenner på. Hver fjerde lørdag har vi åpent hus hvor en rekke betalingstjenester som Ancestry og ArkivDigital er tilgjengelige for bruk. Vi har også mange fine databaser. I DIS legger vi vekt på kildekritikk, og vi holder kurs i gotisk håndskrift slik at kildene kan forstås av flere.

– Hva betyr slektstilhørighet for deg? Har det betydning for din identitet?

Jeg er en nysgjerrig person og hadde en spesiell tilknytning til min farfar, som hadde samme navn som jeg – og til min mormor. Jeg var første barnebarn hun hadde sett,

det første var i Amerika. Mormor og morfar var lærere, men han døde i spanskesyken i 1919 og hun ble sittende igjen med 7 barn. Hun fortalte lite om seg selv, men lærte meg andre ting. Fra tidlig barndom var jeg med henne i skolestua i den lille todelte skolen hvor hun var lærer i en menneskealder, i Eikvåg og Loshavn ved Farsund. Derfor har jeg en helt spesiell følelse for disse flotte stedene. Farfar kom som sjømann til Farsund der jeg vokste opp, gikk i land der, tok styrmannseksamen og seilte ut i mange år. Han la opp sjølivet før krigen. Vi hadde nær kontakt, og det var stas at jeg var oppkalt etter han. Vi gikk godt sammen.

Foto: Kaja Westengen

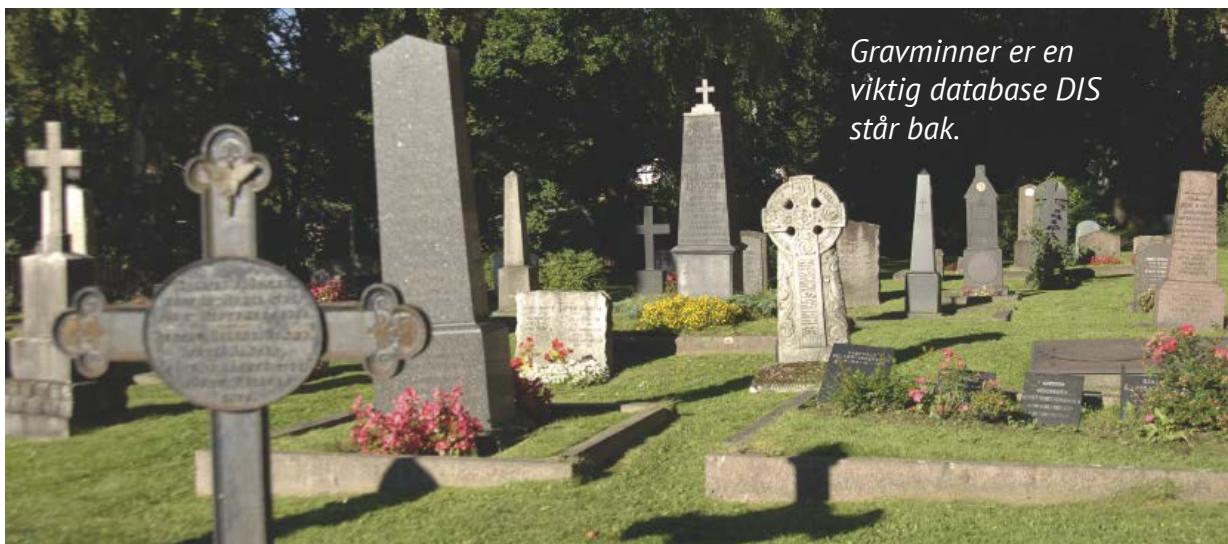

Foto: Siri Kathrine Walen Simensen

Far og datter: Filmskaperen Nina Grünfeld har laget flere filmdokumentarer om sin far Berthold Grünfeld. Nå er hun i gang med ny film som handler om det jødiske barnehjemmet i Oslo der blant annet faren vokste opp.

DE VANSKELIGE SPØRSMÅLENE

Filmskaperen Nina Grünfeld har laget flere filmdokumentarer om sin far Berthold Grünfeld. Nå er hun i gang med ny film som handler om det jødiske barnehjemmet i Oslo der blant annet faren vokste opp.

Psykiateren Berthold Grünfeld var den uredde samfunnsdebattanten som ifølge kona alltid så fremover og aldri snudde seg tilbake. Først i en alder av 72 år valgte han å søke i historien, bak navnet på den ukjente moren hvis navn sto på fødselsattesten hans. I Statsarkivet i Bratislava, hovedstaden i Slovakia, fant han historien om en barndom

han hadde fortrengt. Om den jødiske moren Friderika som ble prostituert og som endte i nazistenes utryddelsesleir Sobibor. Om de katolske fosterforeldrene og flukten fra nazistenes forfølgelse, til det jødiske barnehjemmet i Oslo. Hele livet hadde han sagt at moren ikke var viktig for ham, at hun bare var en abstraksjon, et symbol. Det tror ikke datteren Nina på.

Nina Hasvold Meyer, som var bestyrerinne på det jødiske barnehjemmet i Oslo, ble en ny morsfigur

for Berthold Grünfeld. Som utdannet barnepsykolog fra Berlin og med et sterkt, vinnende vesen, er det liten tvil om at hun fremsto som et forbilde og en god veileder når de avgjørende livsvalgene skulle tas. Så valgte Berthold også å oppkalle sin eneste datter etter henne. Kontrasten mellom den sterke Nina og moren Friderikas tragiske skjebne ble forsterket gjennom Bertholds søk etter historiske svar i en vond fortid.

– Hvor viktig var røttene for hans identitet?

Berthold hadde en sterk jødisk

Nina Hasvold Meyer.

identitet som alle som kjente ham eller møtte ham før eller siden ville bli eksponert for. Det kunne være i form av at han fortalte jødiske vitser eller siterte utpreget jødiske forfattere. Han var stolt av sin jødiske bakgrunn og likte nok å identifisere seg med den akademiske tradisjonen som fulgte en del jødiske miljøer. Hvert år når Nobelprisene ble delt ut i Stockholm telte han med fryd opp hvor mange av vinnerne som hadde jødisk bakgrunn. Å se ham da var som å bevitne et skadefro barn som gjorde pek mot Hitler og Holocaust. Men Berthold var aldri religiøs. Han var det vi kanskje kan kalle en kulturell jøde.

I så måte var røttene viktig for hans identitet. Betydningen av hans biologiske familie derimot, tror jeg endret seg over tid. Han hadde nok en realistisk tilnærming til denne dramatiske starten på livet. I og med at han ikke vokste opp hos sin biologiske mor, men i en katolsk fosterfamilie i Bratislava, har han svært få minner av henne. Etter krigen ble det klart at hun med all sannsynlighet hadde blitt drept i Shoa (tilintetgjørelsen), slik nesten alle Slovakias jøder ble. Å lete i arkiv lot seg vanskelig gjøre under kommunisttiden. Da vi kom til Bratislava i 2004 for å lage filmen

Grünfeld ukjent opphav, hadde de nettopp åpnet arkivene og digitaliseringen var så vidt begynt. Først da fikk vi en bunke med historiske dokumenter som fortalte oss om en dramatisk, jødisk kvinneskjebne gjennom et brennende Sentral-Europa på 1930-tallet, frem til 1942 som var det store utryddelsesåret for Slovakias jøder.

– *Angret han?*

Nei, Berthold var et utpreget nysgjerrig menneske. Når han tidligere hadde vært avvisende til tanken og ideen om å lete i sine røtter tror jeg det handlet mer om indre demoner. Kanskje hadde han skyldfølelse over at han ikke hadde tatt initiativ tidligere? Kanskje var han engstelig for hva han ville finne, eller hva han skulle bruke den nyervervede kunnskapen til? Hva om han fant familie i live - hvordan ville det påvirke livet hans nå? Berthold var nysgjerrig men han likte ikke store forandringer. Kanskje fryktet han nettopp det. Men da initiativet kom fra meg sa han ikke nei. Han syns det var fascinerende og spennende. Ikke minst fikk han bekreftet mange av de antagelsene han hadde hatt. Jeg tror den vissheten ga ham en slags ro. Den katolske fosterfaren Jan Molnar, som han møtte igjen én gang på 1960-tallet, fortalte

Berthold at moren hans hadde vært en «fallen kvinne». Måten det ble sagt på, eller tiden dette skjedde i gjorde at Berthold nok skammet seg over henne. Han «diktet» opp ulike alternative historier, både om henne og sin ukjente, navnløse far. Etter at vi fikk sannheten svart på hvitt, ble han stolt. Moren hans gikk fra å være et anonymt ludder til å bli en modig, frittalende jødinne som i politiets nærvær bannlyste Hitler og Slovakias fascistiske president Fader Tiso. I hans forståelse og fortolkning av henne ble hun en enslig mor uten utdannelse, en arbeidsløs jødinne uten bopel, en pike fra shtetlen (landet) som prøvde lykken i storbyen, men som ble utnyttet og til slutt drept av fordommer og nazismen.

Da filmen kom ut vekket den mye positiv oppmerksomhet. Berthold opplevde blant annet å bli stoppet på gaten av folk som ville snakke med ham. Det syntes han var rørende og fint. Han så hvilken betydning hans åpenhet hadde for andre. Det gjorde ham ekstra stolt. Anger var aldri en del av bildet.

TROLLET SPREKKER I MØTET MED SOLA

– *Er det nødvendig å grave i alt?*

Ingen bør presses eller påtvinges

en historie de ønsker å komme bort fra. Determinismen, eller bli ved din lest-tankegangen er kanskje av de største åk mennesket har måttet bære med seg i vår kultur. Arvesynden bør være et for lengst tilbakelagt kapittel. Det bør være en menneskerett å få bryte opp, velge sin egen vei, se fremover og gå videre. Mange har nok opp igjennom historien vært preget av skam, kanskje mer tidligere enn i moderne tider hvor vi har større grad av åpenhet og toleranse, men også i dag er det mange som skammer seg over forhold i familien sin. Jeg tror skam er lammende og skadelig. Jeg tror den sementer seg i kroppen og at den i verste fall går i arv. Min personlige erfaring er at innsikt og kunnskap er beste motmiddel mot skam. Det er som med trollet; det sprekker i møtet med sola og lyset.

Når mange i dag velger å bedrive slektsforskning tror jeg dette i hovedsak skyldes tre forhold. Teknologien og digitaliseringen har gjort informasjon tilgjengelig på en helt annen måte. På private pc'er hjemme i stua vår kan vi søke i gamle kirkebøker osv. Med økt levestandard, levetid og

bedret helse har vi tid og overskudd til å grave i historien. Hva er da bedre enn å grave i sin egen historie? I vår tid står individet sterkt. Å kjenne vår individuelle historie er blitt som en kartlegging av selvet. Sist, men ikke minst, tror jeg at åpenhet og toleranse gjør det legitimt også å søke i den vanskelige historien. Fortrengte og dramatiske familiehistorier vil i ettertid kunne fremstå som eksotiske og spennende.

– Hva betyr slektstilhørighet for deg?

Jeg er egentlig ikke så opptatt av slekt som sådan, men mer av hva slekten gjør med oss. Man kan kanskje påstå at det er to sider av samme sak, men det er den historiske konteksten som opptar meg. Hvilken tid levde disse menneskene i? Hvilke holdninger, verdier og realiteter måtte de forholde seg til, som ga dem motstand og hindringer i livet men også muligheter? Hvilke valg tok de og hvordan formet det dem, og ikke minst – på hvilken måte har deres liv og livsvalg påvirket etterkommerne?

Nylig var jeg i Auschwitz med min datters ungdomsskoleklasse. I utstillingen siteres den spansk-amerikanske filosofen og forfatteren

George Santayana med uttalelsen; «De som ikke kan huske historien er dømt til å gjenta den». Jeg tror at ved å bedrive slektsforskning lærer vi mye, både på et individuelt narsissistisk nivå, men også om samfunnet, slik det var før og slik det er blitt. Ikke minst tror jeg vi lærer om det å være menneske. All tilegnelse av innsikt og kunnskap er berikende, også den som omhandler vår egen familie. Å forstå hvordan hendelser henger sammen og hvorfor mennesker valgte som de gjorde kan hjelpe oss i å forstå våre egne valg. Den forståelsen og kunnskapen tror jeg bidrar til økt mellommenneskelig toleranse, - og sagt med litt svulstige ord; - en bedre verden! •

Fortrengte minner: Først i en alder av 72 år valgte Berthold Grünfeld å søke i historien om sin mor. Nils Ramhøjs tegning av moren er basert på ungdomsbilder av Berthold.

Kilder

Oslo byarkiv, *Arbeiderminner*, Anton Andresen 2599

Gravminner i Norge, <http://www.disnorge.no/gravminner/>

Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, Kommunale folketellinger Aker og Oslo

NRK, *Hvem tror du at du er*, våren 2013, <http://www.nrk.no/emne/hvem-tror-du-at-du-er-1.7437712>

Grünfeld, Nina (2005). *Grünfeld: ukjent opphav*, norsk dokumentarfilm

Litteratur og trykte kilder

Stoa, Nils Johan og Per-Øyvind Sandberg (2007): *Våre røtter. Håndbok i slektsgransking*, Cappelen

Personlig privilegium:

Unn Hovdhaugen viser fram et av Byarkivets eldste dokumenter, Privilegiebrev fra Fredrik 3. til Fredrich Boysen og hans etterkommere om å drive Foss mølle. Foto: Kaja Westengen 2013.

Det skrives så altfor mange overflødige bøker og jeg har tvilt på om disse enkle erindringer tjener noe formål, blant annet fordi det ikke er noe som helst oppsiktsvekkende eller spennende ved disse opplevelser, som jeg har delt med tusinder av arbeiderunger fra Kristianias østkant. Det blir altså rett og slett bare noen erindringer fra «mannen i gata», men kanskje de også kan ha en betydning ved å føie noen streker til det bildet en kan danne seg av det samfunnsmønster som preget tiden omkring århundreskiftet. Og kanskje det engang i framtiden kan få en viss interesse for barnebarna mine, Per – Kari og Siri, så de kan følge noen av sin slekts røtter bakover i tiden.

ERINDRINGER AV ANTON ANDRESEN. TILEGNET BARNEBARNA SLIK DET ENGANG VAR

Tekst: Anton Andresen født 1890, Silovn. 8, Oslo. Innsamlet av Edvard Bull, Arbeiderminner 1962

SLEKTEN

Som de fleste arbeiderunger på byens østkant kjente ikke jeg heller slekta lenger tilbake enn til besteforeldrene. Av etterlatte papirer ser jeg at min far, skredder Ole Andresen var født i Eidsberg sogn i det daværende Smålenene Amt i 1852 av foreldrene Andreas Andersen (Olsøn?) og Live Olsdotter på en liten gård eller plass som het «Kjøtta». Senere ble han stallkar på herregården Lindhol hvorfra han blant annet hadde fått et diplom fra Norges Vel for god hesterøkt. Omkring 1890 har besteforeldrene flyttet til byen og hadde en liten leilighet i Platoug. og bestefar var

stallgutt i Hestesporveien. Stallen lå visstnok i Sporveisgt. og jeg husker at jeg var med ham engang dit, men det var etter at han hadde sluttet der.

Senere da besteforeldrene ble gamle og ikke kunne klare seg selv, bodde de delvis hos oss og hos en eldre søster av far. Det forårsaket uenighet mellom de to søsken som tilslutt endte med brudd mellom de to familiene. Det var i grunnen ikke noe rart i det, for begge satt i trange kår – lite husrom, stor familie og ingen offentlig hjelp; dette var jo lenge før det var nok snakk om alderstrygd. Slike små tragedier utspiltes det nok i de fleste familier – det var vel verst for de gamle.

Bestefar var en saktmodig og stillfarende mann, stor og kraftig, men det jeg husker best var de store flak av noen hender med krokete og sprikende fingre, mishandlet gjennom et langt liv med bruk av hestetømmer. Bestemor var lita og munnrapp – kom ofte i krangel og trette med folk og som oftest gikk det utover bestefar som tålmodig fant seg i det. Hun var snill mot oss barnebarna. [...] Min bestefar døde omkring århundreskiftet 78 år gammel mens han bodde hos oss i Herman Fossgt. Bestemor kom da på et gamlehjem eller en fattiggård i Eidsberg (?) hvor hun etter hva det ble fortalt, levde til hun var 90 år. [...]

Anton og familien:
 Bak står Karl f. 1882
 og Oskar f. 1885, i
 midten Antons mor og
 far og foran Anna f.
 1887 og Anton f. 1890.
 Foto: Arbeiderminner,
 privat foto.

Far var den 3. av 4 barn. [...] Av vedlagte presteattest fremgår det at far var født 1. februar 1852, døpt 15. februar, konfirmert 1866 og utflyttet til Kristiania 1871, altså 19 år gammel. Hvorvidt han hadde vært med noen skredder på hjemstedet eller om han hadde vært i noen lære her i byen, vet jeg ikke. Ikke finns det noen papirer og heller ikke hørte jeg noe om det, uten at jeg minnes at han fortalte at han som andre unge svenner hadde vært på loffen. Han hadde vandret på sine ben til Drammen og jobbet der,

senere på Hønefoss og i lengere tid hos en skreddermester på Hadelands Glassverk – Randsfjord. Av mange senere erindringsbrokker har jeg sluttet meg til at han i sin ungdomstid førte det vanlige svenneliv. Jeg husker han blant annet fortalte at han hadde vanket på Klingenberg (det senere Tivoli) og danset. Det kostet en eller to skilling for hver dans. Han ble senere religiøs. [...]

Om min mors slekt vet jeg følgende: Av gamle attester som er bevart framgår det at hun var datter

av hemmansägare Anton Anderson Delefors, Gesäter sogn, Elfsborgs län, Sverige, og født 23. juni 1856. Utflyttet til Norge i 1877. [...]

I de fleste biografier fortelles det om hva mor og far har fortalt fra deres barndom. Jeg har få erindringssbilder i så måte. Enten det nå skyldes at det av og til ble vanskeligheter i familien – sykdom, fattigdom og en daglig kamp for tilværelsen som ikke ga overskudd til den slags – eller det skyldtes en manglende evne til å fortelle og en slags hemning – blyghet eller unselighet til å

fortelle eller utlevere seg selv. Et trekk som jeg tror meg å ha iaktatt både hos mine søsken, meg selv og mine to gutter. Derfor vet jeg lite om mine foreldres barndom, ungdom, giftermål og tiden inntil jeg får små erindringer om mine egne opplevelser fra de siste 10 år av det forrige århundre. Men for å få en bakgrunn for min egen oppvekst, får jeg streife noe av det jeg har funnet i gamle papirer fra den tid og hva jeg har hørt av andre. På mine foreldres vielsesattest fra 1881 står far nevnt som skreddersvenn.

På senere papirer og i hele min

oppvekst kalte han seg skreddermester. Jeg tror ikke han hadde verken svennebrev eller håndverksborgerbrev som det kaltes. Det var nokså løse forhold i de fleste håndverksfag i siste halvdel i forrige århundre. De forskjellige bestemmelser for dem ble først samlet i håndverksloven av 1913.

I 1887 meldte far seg ut av Statskirken og derav fulgte at de tre siste barn, min søster Anna, min bror Ole og jeg verken ble døpt eller konfirmert. Far var i denne tid blitt religiøs, antakelig i forbindelse med en såkalt vekkelse – av en svensk

legpredikant Fransen, som samlet en menighet «Betlehem» i et forsamlingslokale av samme navn, og som fremdeles ligger i Møllergt. I denne kreds var det sikkert en del mellomklassefolk. Håndverksmester, kjøpmenn og lignende, for jeg hørte ofte i min oppvekst at han talte om sine tidligere venner, murmester Hansen, gipsmaker Andersen, kjøpmann Wamnes m.fl. Formontlig var det også denne kreds som dro ham inn i den hektiske jobbetid i 90-årene.

Dette er vel blant årsakene til at vi så ofte skiftet boliger i min barn-

De første minnene: Totensgate 7 på Vålerenga som Antons far eide i begynnelsen av 1890-årene og som Anton har sine første erindringer fra. Foto: Anton Andresen, Arbeiderminner 1962.

Trange gårdsrom: Lakkegata 28, inne i gården. Foto: Anton Andresen, Arbeiderminner 1962.

dom. Skjønt det med å skifte leiligheter var et vanlig trekk hos arbeidsfolk i de tider. Det hadde mange årsaker.

De steder familien bodde var så langt jeg kan bringe på det rene følgende:

Da mine foreldre giftet seg, bodde de i Vålerenggt. Senere i Vinkelgt., Vika, hvor min eldste bror Karl ble født. Derfra til Trondheimsveien 60 hvor Oskar er født, og muligens Anna. I slutten av 80-årene kjøpte han et lite småbruk, Nordlie, i Oppegård, hvor han samtidig var en slags banevokter. Dette ble solgt eller

byttet bort med et lignende bruk «Fossebek» i Ski. [...] På denne gård er jeg født i november 1890. Vi var der nok kun i en kort tid, for jeg var visst bare en måned gammel da den ble byttet bort med en gård på Enerhaugen, Johannesgate.

På alle mine papirer står det at jeg er født i Oslo. Deretter kjøpte han en gård i **Totensgt. 7** [...] Det er herfra jeg har mine første minner. Jeg var da ca. 2-3 år gammel [...] Det er rart med erindringer fra så tidlig alder. Det er akkurat som bare enkelte situasjoner – omtrent som et øyeblikksfotografi – sitter fast.

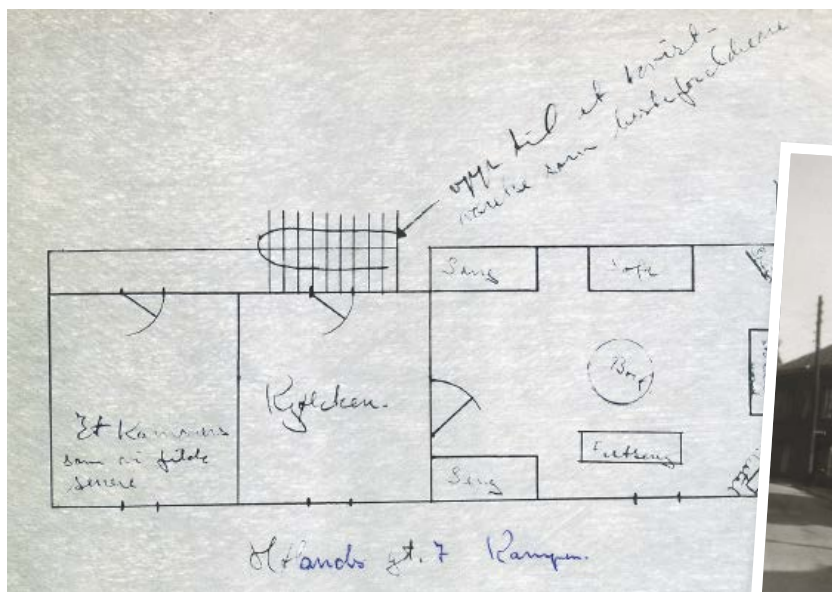
Totensgt. 7 var en stor gård med uthus, stall og et snekkerverksted, bygget rundt en firkantet gårds-plass. Mor drev samtidig en melke-butikk i gaten [...] Av butikken husker jeg ikke annet enn at jeg fikk noen bittesmå sukkertøygryn av forskjellige kulører i småposer. Det er altså rent materielle ting som gjør inntrykk på en i den alderen. Ikke for det – det er et annet bilde av en helt annen karakter som også sitter fast. I mellom meg og min yngste bror Ole, var det en bror (som også het Ole) som døde som spedbarn. Jeg bærer på et bilde av en stor tom stue hvor det midt på gulvet sto en vugge eller seng, hvor denne bror lå på likstrå. Det måtte ha vært en uhygge eller høytids-stemning som grep meg, ettersom bildet sitter så fast. Så måtte jeg antakelig blitt jaget ut.

– Ja, så var det ikke mer.

Mine neste minner er fra **Lakke-gt. 28**. Jeg var vel da tre-fire år. [...] Ved den tiden kjøpte far et lite småbruk «Bingen» ved Sørumsand. [...] Vi var formontlig ikke lenge der, for herfra har jeg ingen erindringer uten at jeg husker «Glomma» som mektig og bred fløt forbi eiendommen og at mine eldre brødre fanget trost i hestehaggelsnarer med rognebær som lokkemat. [...]

***Sanert:** Lakkegata 28 hvor Anton bodde i årene ca 1893-1895. Gården er nå revet. Foto: Anton Andresen, Arbeiderminner 1962.*

Barndommen tar form: Hølandsgata 7 på Kampen hvor Anton og familien bodde opptil århundreskiftet. Foto: Anton Andresen, Arbeiderminner 1962.

Plantegning, Hølandsgata 7.

Straks etter flyttet vi til **Hølandsgt. 7**, Kristiania. Og her begynner mine erindringer å anta fastere former. Hølandsgt. 7 var en stor 2-etasjers tregård som stakk langt ut i gaten, så Hølandsgt. Derfra var et trangt smug med små lave hus helt bort til Jordalbekken, hvor det lå et jernstøperi hvor vi oppe fra gaten kunne se hvordan det gnistret og spraket når de tømte det glødende og flytende jernet.

Vi bodde i 2. etasje i en stor stue og kjøkken. Senere fikk vi i tillegg et lite kammer, samt et kvistværelse hvor besteforeldrene levde.

I 1. etasje var det kolonialhandel – kjøpmann Olsen. Han eide gården og bodde ved siden av butikken – det var rene overklassen. Ute på fortauets hjørnet av huset sto en gasslukt. – Ja gass var det nok ikke. Det var en trestolpe med en parafinlampe på toppen. [...]

Inne på den store gårdsplassen var det foruten de nødvendige vedskjul, utedoer, vannpost, også en stor stall med mange hester (de hadde også en stallbukk-sau, og i Totensgt. kan jeg også huske at de hadde griser i forbindelse med stallen, så det å holde «juleslakt» var nok alminnelig på

den tid i byens utkant). Det var jo bare hester i transporten i Kristiania den gang. Den første bilen her i byen kom vel først i 1902 eller 03, derfor var det alminnelig med stall nesten i hver gård i utkanten av byen. Det var også alminnelig i bakgårder eller skur på åpne tomter at det sto store skilter – «Her selges Fourage – Hø – Halm – Hakkels m.m» Det var noen liknende forretninger hvor det sto «Her selges Kull – Koks, ved, parafin». De siste var gjerne kombinert med avfallsforretninger. «Her kjøbes Filler – Ben – jern, metaller, flasker m.m» Disse husker jeg særlig, for det

var her vi smågutter skaffet oss en del av våre beskjedne inntekter. [...]

Før jeg var seks år begynte jeg på «Arbeidsstue for Børn» (skomakerskole). [...] På denne «Stue» gikk jeg i alle de 7 år jeg gikk på skolen. Det ble nok bestemmende for at jeg ble skomaker da jeg ble så gammel at jeg skulle velge yrke. Det var forresten ikke noe valg. Jeg lærte å reparere sko der. Foruten små viseguttjobber – avisbud m.m., så var vel dette mitt lille bidrag til familiens underhold at jeg reparerte skotøy så langt jeg kunne. [...]

Som jeg nevnte, var far – i all beskjedenhet selvsagt – kommet med i «jobbetiden» i nittiårene. Han hadde kjøpt og solgt alle de hus vi hittil hadde bodd i. Denne jobbetiden gjaldt jo mest byggesektoren. Mange av de hus som ennå står i Oslo, skriver seg fra den gangen. Og penger tjentes det. Det gikk lenge frasagn om murere som sto på bygget i flosshatt og drakk champagne (i parentes bemerkes, så var dette med flosshatt et vanlig utstyr for håndverkere i nittiårene etter hva gamle svenner fortalte da jeg senere kom i skomakerlære. De fortalte ondskapsfullt at en skredder kunne en kjenne igjen overalt på flosshatten, bonjour'en,

stripete benklær, det svarte stive-tøyet og skjeve heler. Nå – stort likere var det nok ikke med skomakerne, for det fortaltes om en svenn (kjeppen) som senere ble stormester i Oslo, at han som ung svenn bar fana i et av de første 1. mai-togene at han gikk i det samme utstyr, men han eide ikke noen vest. Så derfor tøv det fram en forferdelig møkkete skjorte fra den åpne bonjour'en, der han gikk og bar fana. Det ble også sagt at sosialist-førerne gikk i dette utstyret, Jeppesens flosshatt var jo bekjent. For håndverkernes vedkommende var det vel de siste rester av den sosiale anseelse som skilte håndverkene fra de andre. Alt dette var dog slutt da jeg kom i lære, men sin egen flosshatt oppbevarte far i mange år. Jeg har en vak erindring om rykkerbrev – innkallelser o.s.v. og en setning som sitter fast – «Jeg har falt i sakfører-klør». Detaljene vet jeg intet om. Han ble vel dratt med i dragsuget av den høykonjunkturbølge som ebbet ut omkring århundreskiftet.

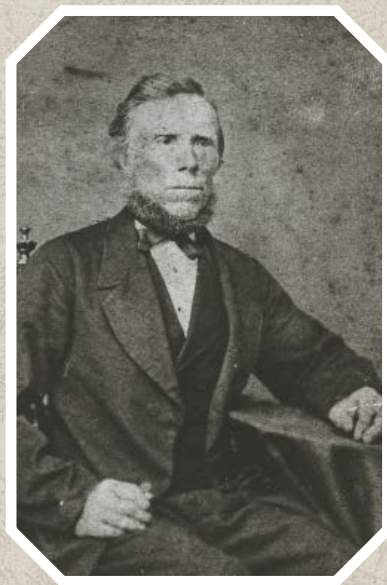
Da den var over, var det nok mange større karer enn han som sto ribbet igjen, for alt. Men far var jo skredder og da vi bodde i Hølandsgt. begynte han å arbeide for «Festningen», det vil si det

militære verksted på festningen. Han måtte som de aller fleste skreddere og skomakere, sitte hjemme og arbeide, og det var min bror Oskar og jeg som hadde jobben med å frakte disse store tøybuntene frem og tilbake. [...] En annen inntektskilde var å motta «uekte» barn i pleie. Det hente jo den gang at tjenestejenter og fabrikkjenter som det het, kom i uløkka og fikk en «lausunge» som det så vakkert het. Det var ingen morspensjon den gang og jentene måtte sette bort unga til pleieforeldre mot en liten godtgjørelse, fra 30 til 50 kr. pr. mnd. (Se Morgenposten for de årene omkring århundreskiftet, så vil De se mange annonser om at barn ønskes bortsatt eller mottatt i pleie. Det lå nok mange tragedier bak disse avertissementene, både for barna, jentene og pleieforeldrene). Fra jeg var 8 a 9 år og til jeg ble voksen var det minst 5-6 slike unger hjemme som ble oppdratt sammen med oss. Et par av dem var der i mange år:[...]

Når jeg tenker tilbake undrer det meg at mor holdt ut og at hun klarte å holde familien sammen da det knep som verst. Det var et livs-langt slit og en stadig kamp med fattigdom og sykdom som varte til

Far: Ole Andresen f. 1852 hos fotografen. Foto: Arbeiderminner, privat foto.

Farfar: Andreas Andersen (Kjøta) født 1824. Foto fra ca 1900. Foto: Arbeiderminner, privat foto.

Farmor: Live Olsdotter født 1819. Skal ha blitt over 90 år. Foto: Arbeiderminner, privat foto.

hennes død i 1944 på det Katolske gamle hjemmet i Urtegt. [...] Vi barna merket så godt når hun var sint eller bedrøvet, for da brøt det gjennom svenske ord fra hennes barndom. Jeg husker en setning hun ofte brukte når det så riktig svart ut: «Når skal alla jordens sorger sluta».

Far var av en annen type. Hadde religiøse anfektelser. Nervøs. Hadde et hissig gemytt som ofte førte til uhyggelige trette. Han hadde sikkert sine vansker å slite med.

Sykdom og motgang brøt ham ned etter hvert, men han levde allikevel til han var 77 år gammel.

Han var uten tvil en dyktig håndverker, for i perioder han var frisk, skaffet han seg stadig arbeide og arbeidet flittig. Det var aldri snakk om arbeidsledighet, som vi så ofte hørte om fra naboer og kjente. Det var kun når sykdom rammet ham og familien at det kunne være vanskelig av og til, men sikkert ikke verre enn i andre arbeiderfamilier på den tid. Jeg kan blant annet aldri huske

at vi sultet, slik som jeg har hørt og lest om fra andre arbeider- og husmannsminner. Noe særlig rikholdig kosthold var det nok ikke. [...] Det vesentligste av kostholdet besto av kaffe og smørbrød. Den kaffen var sikkert tynn. I lange tider ble det forresten brukt rugkaffe og det ble også kjøpt råkaffe som mor brente i en stor gryte og siden malte på en håndkvern. På brødet ble det brukt den billigste margarinen og av pålegg husker jeg ikke annet enn tørr mysost som vi kalte «mur-

Mor: Karoline Andersdatter f. 1856 og død 1944. Foto: Arbeiderminner, privat foto.

Morfar: Anton Andersson Dellefors fra Dalsland. Udatert. Foto: Arbeiderminner, privat foto.

stein», men mest og best – sirup, fra den lyse fine, til den mørke, svarte «melasse» som nå bare brukes til kufor.[...]

Gammelt brød fikk vi også ofte til middagsmat i form av øllebrød. Pottøl fikk vi kjøpt i melkeforretningen fra dunk, i medbrakte spann. Det svever noe for meg om at det kostet 5 øre literen. Brødet ble skåret opp i små firkanter og stekt med sukker på. Potteøllet ble antakelig spedd opp med melk. Det var virkelig godt. Middagens spise-

seddel var forøvrig svært lite variert. Det var lungemos, spekesild, fiskeboller, kjøttboller, makrell, velling, grøt og merkelig nok lever. Det regnedes dengang for simpel mat. Om søndagen var det fast takst med fersk suppe og kjøtt om vinteren. Kjøttkaker og sviskegrøt om sommeren. I magre tider ble suppa kokt på kjøttbein (knoker) som det var noen kjøttrester på. Disse knoker ble kjøpt i Kirkeristen, som også hadde utsalg av hestekjøtt som også ble regnet som simpel

mat som vi liksom skammet oss over. Julekvelden hadde vi bestendig Dyrestek og risengrynsgrøt. Som sagt besto nok det vesentligste av kostholdet av kaffe og brød og skummet melk. Til kveldsmat var det som oftest graut – vassgraut formontlig av rug. Det er et fint ord som heter Idiosynkrasi. Det betyr i overført betydning motvilje mot blant annet enkelte matsorter og det har jeg hele mitt liv hatt til grøt. Den er like sterk den dag i dag. Hva klær angikk tror jeg vi var

heldig stillet i det far var flink til å sy til oss unntagen i sykdoms-periodene. Undertøyet ble foruten det som mor sydde selv, kjøpt av «ulljøder» som gikk omkring i husene. Det var kramkarer - mest jøder kanskje - jeg husker godt en «Rotterman» men også andre. De gikk med en kjempestor bylt på ryggen som inneholdt strømper og alt slags ull og undertøy og når de kom og bredte ut all denne stas på gulvet, var det spennende. [...]

På beina hadde vi plugstøvler som var kjøpt på «Basaren» eller trebunner. Jeg kan dog ikke huske at jeg hadde det mer enn en eneste gang. Men jeg kan huske at mange andre gutter hadde det. De hadde til og med et stort lager på skolen som ble utlånt til dem som det ble sendt lapp til skolen om at den og den ikke kunne komme på skolen fordi

de ikke hadde noe på beina. Om sommeren hadde vi turnsko, men til søndagsbruk ellers gikk vi jo barbeint og det hadde vi såmen ikke vondt av. Forøvrig var det bukser, skjorter og bluse med strikk i rundt livet. I godvær var det selvsagt bare bukse og bluse. Om søndagene var det ren bluse, gjerne med en sjømannskrave og halmhatt eller sjømannslue, Skottelue, med lang sløyfe bak.

En og annen gang knep det nok med klær til såvidt mange barn. Jeg husker således engang vi bodde på Kampen at jeg av «foreningen for fattige Børns beklædning», en jul på et lokale nede i Møllergt. ble oppkledt fra topp til tå. Undertøy - en tykk, stri vadmelsdress, trebunner som klampet så herlig, men som også ropte lang vei at her kom en av de "værdig Trengende". Jeg tror jeg

lærte hva «Skamfølelse» var dengang.

I denne perioden tror jeg ikke vi hadde av «fattigkassa». Jeg husker iallfall ikke at jeg hørte noe om det og det hadde jeg nok, om så hadde vært tilfelle – for det sto skrekk av den inretningen. Under en senere sykeperiode i Herman Fossgt. måtte nok mor gå den tunge gang dit for å få distriktslegen "fattiglegen" og medisiner til far. [...]

Som små hadde vi den store gårdsplassen å tumle oss på. Det var livlig virksomhet der. Stor stall med mange hester. Kjøretøyer. Vognmannsgutter. Disse vognmannsgutter var en stor yrkesgruppe, kjent for sitt saftige språk, nært beslektet med kutørjsgutta. Senere hadde vi gatene omkring, Jordalbekken, Klosterenga og løkkene bak Kampens skole, hvor det ofte lå store drifter av kuer og sauer.

Lek på løkkene: Utsikt fra Grønvold, med plassen Lilleberg i midten, Grønvold teglverk til høyre og Kampen skole i bakgrunnen til venstre ca. 1910. Ukjent fotograf. A-10001/Ua/0014/001

Etterhvert utvidet «verden» seg. Vi dro nedover Åkerbergveien forbi Aksjebryggeriet, Bodsfangselet med et kjempehøyt plankegerde som dengang gikk helt ned til Berggata. Det var for oss gutta noe mystisk, det som befant seg innenfor dette gjerdet. Her lå Enerhaugen Bad - Grønlands Kirke og skole og ved siden politi- og brannstasjon med alle de fyrrige hestene som det var en opplevelse å løpe omkapp med for oss gutta, når det var brannutrykning. Nede på Grønlandsleret skramlet hestesporveien. [...]

Et yndet opholdssted - ihvertfall da vi var små, var et butikkvindu på hjørnet av Grønland og Bekkegt., hvor Caspara Nilsen hadde «korte- vare- og leketøysforretning». Der sto vi og klemte nesa flat mot ruta og ropte: «Fritt for det» og «Fritt for det» om eller for alt det herlige leketøyet som sto utstillet i vinduet. Rundt omkring Grønlands Torg - jeg hørte aldri annet enn «Kutørje» - lå mange kjøttforretninger og slakterhus. Inntil torget lå forresten også Frysjuhall, en beryktet dansebule som jeg hørte mange drastiske historier om fra de gamle svenna, da jeg kom i læra.[...]

Om søndag formiddag var torget besatt av klokkebyttere. De sto i små grupper og solgte, kjøpte og

byttet, ikke bare klokker, men alle mulige små saker, især sølv, men klokkebyttere kaltes denne gruppen, hvorav det ikke var så få rene spesialister. [...]

På en oppbygget steinterrasse langs Vaterlandselva, ved begynnelsen av Vaterlandsbrua, var det fisketorg med en livlig virksomhet som vi kunne stå og se på fra brua. Om sommeren kjøpte vi horngjell og makrell her. [...]

På den andre siden av elva, ved enden av brua, lå det et helt rukkel av gamle treskur, hvor det bestandig var et eller annet gjøggel å se. Her så eller hørte jeg den første fonograf - forløperen for grammo-fonen. Det var et apparat hvorfra det gikk en masse gummislanger og som sto midt på et rundt bord, og der sto vi unga rundt med gummi-slanger i ørene og hørte på vidunderet. Det kostet 5 øre. Dette må ha vært i 1895 eller 96. [...]

Da jeg var en 6-7 år var jeg med de eldre brødrene mine på «marken». Det var 3 dager i februar. En «fest» som alle så fram til. Da var hele Youngstorget og omliggende strøk fylt med bønder som solgte sine produkter. Alle mulige slags bruksvarer, og leketøybuer med det herligste utvalg. Dessuten en masse gjøglerbuer med «sterke menn»,

«skjeggete damer», «havfruer» - vokskabinett, musikere, vise-sangere - dverger. Levende gorilla som etter sigende ble avslørt som en vaskeekte utkledd Kampe-gutt. Men det vi mest forbandt med marken var foruten leketøyet, alle honningkakebuene hvor vi fikk en stor deilig brunstekt honningkake med sukat i midten, for 5 øre. Senere da jeg kom i læra husker jeg de gamle svenna fortalte om sine opplevelser fra tidligere markener [...] rå og brutale historier om slagsmål, overfall - fyll - bondefangeri o.s.v., så det var ikke noe rart i at politiet tilslutt fikk det forbudt. Det var visst i 1898. Siden var det bare hestemarken på den årstid i mange år fremover, men den sto det ikke slik glans av. [...] I forbindelse med hestetrafikken gikk det i gatene et korps av renovasjonsarbeidere med sopelime og et stort «søppelbrett» som var malt gult innvendig, og sopte opp hestemøkk fra gata. Det ble kalt for det gule kor, og vi gategutta sang:

*Her kommer det gule kor.
En hestekraft det bor.
For alt som skinner gult,
det har makten her i nord.*

Uten at vi visste noe om det, hen- spilte det for det første på den bekjente Borgerbevebning fra midten av det forrige århundre som på grunn av sine praktfulle unifor- mer ble kalt det gule kor, og det andre til den gule fargen i det svenske flagget. Dette var jo i Unionsstridens dager.

En annen gruppe vi ofte var nede og så på, var en liten tropp - en 10, 12 menn kanskje, som i grå vadmelsklær med en liten lue, kom marsjerende og med fangevokter eller gevaldiger ved siden av, fra Mangelsgården i Storgata (Magnus- gården sa forresten vi gutta) eller Prinds Christian Augusts Minde. Det var Tvangsarbeidsanstalt dengang. Og disse stakkars fangene måtte da gå spissrotgang gjennom Storgata, Stortorget, Kirkegata og ned på Festningsplassen, hvor de vel hadde et eller annet slags arbeide. Et bedrøvelig syn. Mens jeg nevner Festningsplassen, så minnes jeg det første politiske møte jeg var på. Det måtte vært ganske tidlig for jeg husker ikke når det var eller hva det var. Jeg husker bare gategutta som løp omkring og ropte: «Stem med venstre, så får vi mere graut». Ellers hørte jeg aldri noe om politikk hjemme.

Et annet trekk i gatebildet var alle

musikantene og gatesangerne. En skulle nesten tro de hadde faste distrikter, for på Kampen gikk det i mange år en liten gråskjegget italiener med lirekasse og en liten rød og blå uniformert apekatt som var riktig flink til å skramle med en børse. Den var bunnet fast med en lang tynn lenke. Lirekassen hadde som glansnummer «Daisy Bell». Jeg tror den var ny dengang. Ellers gikk det sigøynere med tamme kakaduer i bur som leverte «lykkobrev» for 10 øre. «Fredens engel» var vel kjent, men hun gikk mest i de finere by- deler. Det var ei lita tykk kjæring med ei lita, så lita og tykk datter, som dro ei lirekasse på en gammel barnevogn om sommeren og på en kjelke om vinteren, og vi unga sang til en av lirekassa's melodier:

*Se Fredens Engel svever
omkring på fire hjul.
Om vintern'n brukes meier
om sommer'n bruker'n hjul.*

Det ble fortalt at de var katolske og det var noe veldig mystisk noe. Det var mange andre med lirekasse, mest italienere som streifet landet rundt og gjorde noen gjestesisitter i byen. Flere visesangere med gitar og trekkspill. Blant andre «Blinde Kal», en anleggsarbeider som hadde

fått ødelagt ansiktet ved en mineringsulykke. Han ble en fast institusjon gjennom mange år på veien til Holmenkollbakken, der han satt med sitt uhyggelige vansirede ansikt og spilte en enkel melodi på et toradig trekkspill.

Om sommeren hente det at det kom små hornorkestere, 4-5 mann, og spilte i gårdene. Det var mest tyskere. Det var ellers mange originaler å se på gatene, mange halvtomsete og åndssløve, f.eks. «Nit Niten go' gutt fra Sagene». Den sosiale forsorg var jo ikke så sterkt utbygget dengang, så mange av disse gikk på gatene. Det var mange tiggere også - skjønt betling visstnok var forbudt. [...]

Et annet trekk i gatebildet var *Fillepellerne*. De gikk med en pose eller sekk på ryggen. Noen av dem med en gammel barnevogn, samt en kjepp eller jernkrok som de gravde i søppelkassene med for å finne filler-bein-jernskrot eller annet avfall. Denne geskjeften holdt seg i mange år og det måtte ha vært mange av dem. [...] Det var en kolonialhandler i gården. Han kastet ofte ut skjemt frukt. Appelsiner, epler o.l. og vi så ofte at fillepellerne åt dette direkte fra kassa etter at de hadde skjært bort det som var skjemt. Det var vel mest

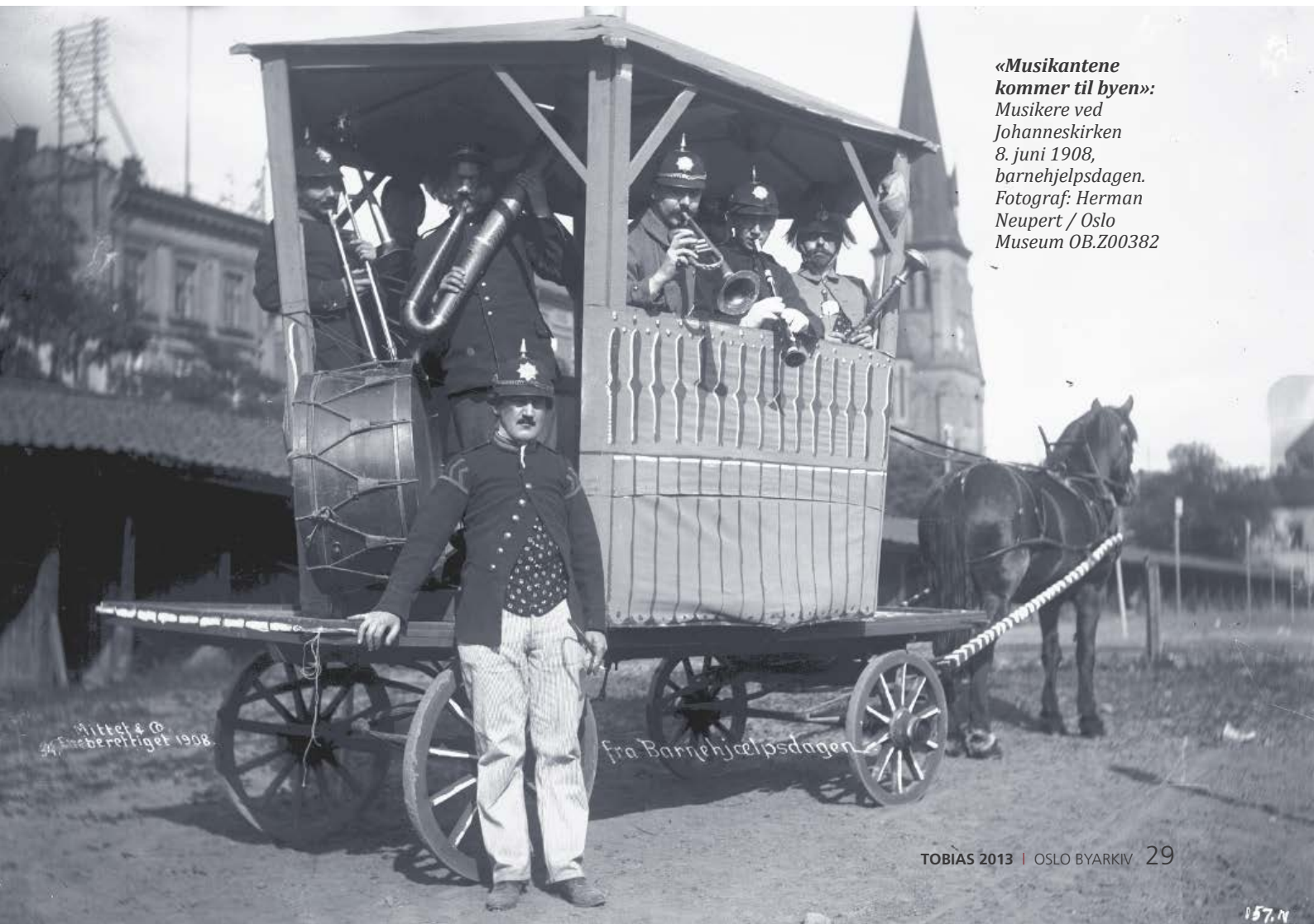
i sentrum og bedre strøk at disse fillepellerne gikk, for i utkanten sørget nok småguttene for at filler og jernskrot og især flasker ikke gikk i søppelkassene, for det var en del av små inntekter. Det var som nevnt en rekke sånne avfallsforretninger rundt omkring i byen.

De profesjonelle fillepellerne hadde derimot sin sentral hos en skraphandler i Hausmandsgt. rett imot Gassverket, der som «Blå Kors» nå ligger. Der var det et stort treskur hvor avfallet var sortert med filler i ett hjørne og bein i et annet og med hauger av kopper, sink og jernskrot

og ikke å forglemme flasker. [...]

Men det var da muntre innslag i gatebildet også. Det var avisguttene som i sentrumsgatene høylytt reklamerte for sin forretning. «Kjøp aviser Di - 5 øre». Utpå dagen gikk det nok tre for 10 øre også. Det var mange aviser den gang. Intelligens-

**«Musikantene
kommer til byen»:**
Musikere ved
Johanneskirken
8. juni 1908,
barnehjelpsdagen.
Fotograf: Herman
Neupert / Oslo
Museum OB.Z00382

Mittet & Ø
24. Barnehelpe 1908.

Fra Barnehjelpsdagen

« E kjæring som ikke bodde til gata, og ikke leste Sværta

– hu visste ingenting.»

Morgenposten:
*«e kjæring som ikke
 bodde til gata, og
 ikke leste Sværta -
 hu visste ingenting»
 var ordtak et da
 Anton vokste opp.
 Gavlireklame for
 Morgenposten på
 Vaterland, 1915.
 Oslo Museum
 OB.F01192*

seddelen, Verdens Gang, Aftenposten, Ørebladet, Forposten og ikke å forglemme Sværta (Morgenposten). Det var nok den mest utbrette. Det var aldri noen annen avis hjemme i min barndom og det var nok tilfelle i de fleste arbeider- og middelklassehjem. Det gikk det ordtak et at: «e kjæring som ikke bodde til gata, og ikke leste Sværta - hu visste ingenting». [...]

Nå, avisgutta brydde seg vel ikke om hva slags aviser de solgte. [...] De var både stemmesterke og taleføre, disse gutta.

Det samme var også utroperne foran kinomatografene. Den første kino med levende bilder ble åpnet i

Stortingsgt. 12 omkring 1903 eller 1904. [...] Senere ble det en flom av kinoer i butikk- og lagerrom og andre lokaler i hele sentrum, Møllergt., Torggt., Storggt., Brogt, o.s.v. og utenfor hver kino sto en utroper i en spraglete uniform som delte ut programmer samtidig som han med sterk stemme og rikt ordvalg anbefalte stykket som spiltes derinne - Et storslagent drama i 5 akter og 12 avdelinger - 10 øre for barn - 25 øre for voksne. [...]

Det var dengang som nå, at en begynte på skolen i den år en fyllte 7 år, men ettersom jeg var født i slutten av året, og skoleåret dreiet fra april til april, så var jeg ikke mere

enn 6 år og 4 mnd. da jeg begynte på Kampens skole i april 1897. Skolen var relativt ny. Bygget i 1888, tror jeg. Det var store, lyse klasserom, men det trengtes nok også, for det var fra 35-40 elever i hver klasse, og skoleundervisning både om formiddagen fra kl. 8 til 12 og ettermiddagen fra kl. 12-4. De fleste gutta ville gjerne gå om formiddagen for å kunne få viserguttjobber om ettermiddagen. [skole ...]

I mine første skoleår var det nå ikke mye lesestoff. - Ja, vi holdt «Sværta» selv sagt, som alle andre skikkelige folk - ellers var det mest religiøs litteratur. Bibler, andaktsbøker, «Aandelige sanger og

psalmer» o.s.v., også «Kneips Vandkur». Eller «Kneips Testamente» tror jeg den het. [...] Dessuten gikk det mange kolportører på dørene og solgte bøker som kom i 10 øres hefter. [...] Senere ved 10-12 års alderen, da vi flyttet til Herman Fossgt. begynte jeg å bytte på Deichmann som da lå i Kristian den 4des gt. [...] Hjemme var det bare religion. På verkstedet der jeg var i læra, var det bare fyll og griseprat. Det var først da jeg kom i arbeide ute på Høvik verk at jeg kom i forbindelse med arbeiderungdomslaget. [...]

I 1900 flyttet vi til Herman Fossgt., riktignok i en bakgård med baksiden mot en steil fjellvegg, men det var 3 vær. og kj. Noe stort bedre plass ble det nok ikke de første årene allikevel. Besteforeldrene flyttet med og de hadde det ene kamers. Det andre var skredderverksted og under de perioder da far var arbeidsfør var det bestandig

en svenn eller sypike som hadde losji der. [...]

Selv etter at vi hadde flyttet til Herman Fossgate [...] fortsatte jeg å gå på Kampen skole inntil våren 1902. Det var en lang skolevei fra St. Hanshaugen til Kampens Skole og den gikk over Kampens Vannbasseng - de åpne løkkene bak den Botaniske Have - Rodeløkka - Øvre Foss og hjem. Her hadde jeg mange spennende opplevelser, især på de delvis krattbevokste løkkene mellom Havegt. og Trondhjemsveien. De var et yndet oppholdssted for byens utskudd av begge kjønn om sommeren - kortspill og fyllelag. Det var ofte razziaer av ridende politi her og det hendte flere ganger at jeg så de hadde knepet en synder som med håndjern og armene oppstrakt, dinglede og småspringende mellom de to politihestene, ble bragt til nærmeste politistasjon. Et sørgelig syn. Senere kom politivognene (Svartemarja), lave, åpne vogner med messingrekverk rundt så en kunne se all elendigheten. [...]

Ved hjelp av læreren på «Arbeidsstuen for Børn» hvor jeg hadde gått i alle år, kom jeg da i skomakerlære. Men før jeg kom så langt, hadde jeg gått ut 6. og 7. klasse på Møllergatas Skole, hvor jeg sluttet april 1904, snart 13 1/2 år gammel. Som nevnt

var far utmeldt av Statskirken og da jeg ikke var døpt, ble det følgelig ikke noen kirkekonfirmasjon, men det betød ikke at vi ikke fikk den "nødvendige kristendomsundervisning", tvertimot.

Foruten religionstimene på skolen - 6 av de 24 ukentlige skoletimer - hadde vi minst to ettermiddager i uken bibelskole i det disenter-samfunnet (Kristi Menighet) hvor far sto pluss søndagsskole og alle de bønnemøter vi måtte overvære. Så jeg skulle tro jeg var mere bibelsprengt enn noen slags prest. Som avslutning på skolegangen ble det holdt en slags konfirmasjonsfest i menigheten eller rettere sagt en avhøringstilstelling hvor vi måtte redegjøre for våre kunnskaper. Og hjemme var det fest hvortil jeg, som alle de andre gutta fikk min konfirmasjonsdress - lange bukser for første gang - stivetøy og lue med blank skygge. Den vanlige gave, ur med klokkekjede, var det nok ikke råd til, men jeg fikk den obligatoriske present - paraply, sigarettmundstykke og etui. Sigaretter hadde jo jeg som de fleste Kampegutta røkt fra før vi begynte skolen. [...] Ja, så var en da voksen og skulle ut i arbeidslivet. Og de «lykkelige» barnedagene var forbi. •

***Skolestart:** Anton startet på Kampen skole i 1897. Foto fra 1902 da Anton gikk i 5. klasse. Ukjent fotograf/Oslo Museum OB.F15681*

Kilde

Arbeiderminner, Anton Andresen 2599. Nedskrevet av Anton Andresen i 1962. Transkribert og forkortet av Johanne Bergkvist. Overskrifter og mellomoverskrifter er satt inn av Tobiasredaksjonen, med unntak av hovedoverskrift satt av Anton Andresen selv.

I Oslo byarkiv finnes kildekopier av minneberetningene fra Oslo. Originalmaterialet med korrespondanse og fotosamling finnes ved Norsk folkemuseum: NF/ARK-1001-33/N/0001/03 /Oslo Anton Andresen (Emne 9 tekst) og NF/ARK-1001-33/N/0001/04 / Oslo Anton Andresen (diverse)

Arbeiderminner

1950-1962 var historiker Edvard Bull ansatt ved Norsk folkemuseum hvor han la et stort arbeid ned i å samle inn beretninger fra arbeidere og husmenn over hele landet. Edvard Bulls arbeiderminner var et bevisst forsøk på å gi en stemme til de som ellers var stemmeløse. Bull var en pioner innen sosialhistorie og arbeiderhistorie, og han var en av de første historikere til å arbeide systematisk med innsamling av muntlige kilder. Intervjuene og minnesberetningene han samlet inn for Norsk Folkemuseum i årene 1950-1962 er livsløpshistorier som spenner fra fortellerens barndom til voksne liv.

– Grav der du står! sier journalister. Jeg ble inspirert av deres graveteknikk, og begynte å grave der jeg bor.

NR. 13. FORTELLINGEN OM ÉN ENKELT BYGÅRD HANDLER OM HELE VERDEN

Tekst: Bodil Stenseth, historiker og forfatter

Bygården, Jacob Aalls gate 13, ligger i kvartalet mellom Bogstadveien og Majorstuveien. Altså på vestkanten. Gården var og er en middelklasse-gård. Og jeg hadde ikke bodd lenge i nr. 13, som er en liten gård med åtte leiligheter og to butikklokaler, før jeg begynte å høre fortellinger. Fortellinger som spinner tråder tilbake til gårdens fortid og nåtid, som aldri er helt de samme og som ofte viser lettbeint omgang med fakta.

Gravingen resulterte i *Nr. 13 – en vestkantfortelling* som utkom i 2004. Boken gir et gruppeportrett av bygårdens beboere fra ca. 1920 til i dag. Nettopp gruppeportrettet, eller den sosiale typebiografien, ga meg en spennende inngang til å lese det 20. århundres byhistorie. Hvordan ser historien om byen ut når den

oppleves fra innsiden av en bygård? Hvordan har den store verden slått inn i bygården og påvirket menneskenes liv der og relasjonene dem imellom? Det er slike spørsmål jeg er opptatt av i boken. Kort sagt, boken handler om mikrohistorie. Altså historien om det store i det lille. Her vil jeg fortelle hvordan boken ble til.

Jeg var kommet ganske langt med kildegraving og skriving, og jeg syntes at jeg hadde funnet ut ganske mye om mange av mine «ukjente» hverdagsmennesker i gården og i nabolaget. Adressebøker for Oslo var en viktig kilde til å rekonstruere nr. 13s beboer- og nabolagshistorie. Dessuten hadde jeg en fantastisk innsidekilde i en nabo, Anne Sofie Norberg-Schulz som er født og som har levd et langt liv i gården. Hun

Majorstuen Panorama: Kirkeveien, Jacob Aalls gate og Valkyrien plass ca. 1930-1935. Foto: Küenholdt, J.H. Oslo Museum / OB.F11463b

stilte også sitt private arkiv til min disposisjon. Ja, naboene mine – nåværende og forhenværende naboer - viste enestående interesse for bokprosjektet og bidro med sine fortellinger.

Men så ble jeg gjort oppmerksom på de kommunale folketellingene fra Oslo. Du verden! Først da kom jeg virkelig inn i den fortidige byen. En hel mikrohistorisk verden åpnet seg for meg. Jeg fikk ikke bare rede på fruene i gården, men også familieforhold, (tjeneste)piker, losjerende og hybelboere. År for år kunne jeg gå inn i hver enkelt leilighet og se hvem, og hvor mange, som bodde der.

ADRESSEBØKER, KLIPPARKIV MED MER

Litt om Oslos adressebøker. De er tilgjengelig i Oslo byarkiv og i Oslo Museum, og i digitalisert form på Riksarkivets hjemmeside.

Adressebøkene har to innganger. Du kan slå opp på etternavn og få rede på adressen, sivilstand og noen ganger også yrke – i alle fall hvis det er menn. (jfr. telefonkatalogen) Der fins også bransjefortegnelser over melkebutikker, jernvarehandler, kortevarebutikker etc. som er uvurderlig under rekonstruksjonsarbeidet med landsbyens eller nabolagets butikkliv.

Videre, i adressebøkene kan du slå opp på adresse, gate og gate-nummer, og da finner du navnet på folk som bor i den enkelte bygården. Ja, så sent som i 1950-årene kan du også finne hvilken etasje folk bor i. Men adressebøkene gir ingen fullstendig fortegnelse over alle som bor i hver enkelt etasje. Fruene glimrer ofte med sitt fravær. Hvis en fru «n» er oppført er hun enten enkefrue, yrkesaktiv eller formodentlig fraskilt. Det er som regel ektemannen med yrkestittel, og kanskje en voksen sønn eller datter, som er oppført.

Gjennom Oslos adressebøker – de utkom årlig og er utrolig tykke bind – hadde jeg klart å rekonstruere beboerhistorien i nr. 13 og «landsbyen» på Majorstuen - med sine mange småbutikker og institusjoner anno 1927 da bygården ble oppført. Jeg visste for eksempel at melkemadamen i nr. 13 het Alma Ølnæs, at hun var frøken og aldri giftet seg. At hun drev melkebutikk i nærmere 30 år og at hun hadde privatadresse i Thereses gt 7. Jeg regnet med at Alma Ølnæs var innflytter. I Adresseboken for 1926 fant jeg en frk. Ølnæs oppført sammen med en fru Ølnæs på Grünerløkka, og sannsynligvis var det mor og datter. Før 1926 var det

ingen fru Ølnæs å finne i Adresseboken.

Det var takket være min innsidekilde i nr. 13 at jeg fikk opplysninger om gårdens fruer. Deriblant Norberg-Schulzs mor, fru Holm som var pianolærerinne. Men min kunnskap om fruene, og også andre hverdagsmennesker i gården, var mangelfull. Hverdagsmennesker eller vanlige folk – hvis de finnes – hva vet vi om dem når tiden har beseglet deres liv og glemselen senker seg over dem?

Noen av mennene i min bygård var ikke helt glemt, for i Nasjonalbibliotekets gamle biografiske klipparkiv fant jeg nekrologer som hadde stått på trykk i aviser eller tidsskrifter. Dessuten hadde flere av de tidligere mannlige beboerne i nr. 13 fått sin minibiografi i oppslagsverk som *Studentene av ...* og yrkesmatrikler over ingeniører, jurister etc.

EN MIKROHISTORISK GULLGRUBE

Vel, slik var situasjonen før jeg ble gjort oppmerksom på de kommunale folketellingene fra Oslo. De forvaltes av Byarkivet og er tilgjengelige for brukere i sin originale form av papirskjemaer. Og opplysningene er nedskrevet med penn

eller blyant, som regel av én – husfar eller husmor - i hvert enkelt hushold.

Folketellingene i regi av Oslo by er meget detaljerte. Der står fullt navn, fødselsår, fødested og sivilstand på alle personer i husstanden. Videre, ektefeller med husfar og husmor, deres barn, fødselsår og fødselssted. Eks: Skoleelev, voksen hjemmeboende sønn «kontor-mann» eller datter «intet erhverv». Videre, bestemor, enkefrue. Losjerende fantes i to kategorier: «losjerende» som bestemor, eller en kusine fra landet, og «enslig losjerende» studenter eller en hel liten familie. Alle i husstanden måtte oppgi «livsstilling» eller «livserhverv». Også hvor de hadde bodd året før. Det gjelder også gårdens piker eller hushjelpere.

Ja, i Byarkivet fikk jeg en utrolig spennende jakt og jeg tilbrakte ukevis på lesesalen. Fra 1927 til 1952 fikk jeg en fullstendig oversikt over alle som hadde bodd i nr. 13. Jeg kunne virkelig beskrive og analysere gården som et mikrosamfunn. Jeg kunne beskrive og analysere byens sosiale og kulturelle kropp.

Statistikeren i meg våknet. Jeg gjorde små statistiske undersøkelser. Jeg tok for meg gårdens

alderssammensetning, familiemønstre (kjernefamilie, storfamilie, antall barn) og sosiale sammensetning. Husholdenes størrelse og leilighetenes bruksmåter. Hvor stor andel av beboerne som var innflyttere og hvilke landsdeler (eller land de kom fra). Hvor lenge eller kort familiene bodde i gården, og hvor eller hvilken adresse de senere flyttet til. Hyppigheten av piker i husholdene, og hvor lenge eller kort pikene ble hos en og samme familie. Det samme med de losjerende. Videre undersøkte jeg kvinneandelen i gården. Så vel fruer som frøkner fikk jeg god rede på.

I de kommunale folketellingene ligger mang en livshistorie gjemt, og jeg fikk gode opplysninger til å skrive «minibiografier» over flere av gårdens beboere. Minibiografier, dvs. korte livshistorier som fokuserer på tiden som vedkommende bodde i nr. 13. Og disse minibiografiene holder jeg opp mot et bredt kultur- og mentalitetshistorisk teppe. Ja, minibiografien kan kalles et «biografisk tidsdokument». Jeg legger stor vekt på det siste leddet – tidsdokumentet. Stadig tar jeg meg selv i å bruke det første leddet – biografisk - nærmest som et påskudd for å beskrive og analysere fenomener eller mentaliteter.

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls

gate, nr. 13 ; 4de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Henrik Janssen</u>	1900	1/11					
2	<u>Anna-Louise</u>	1901	9/6					
3	<u>Carl Janssen</u>	1906	1/11					

Jacob Aalls gate nr. 13:
Kilde: Kommunale folketellings-
skjemaer for gården i 1928.

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls

gate, nr. 13 ; 5de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Per Johan</u>	1902	12/12					

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls gate, nr. 13 ; 11de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Per Johan</u>	1902	12/12					

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls gate, nr. 13 ; 2de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Per Johan</u>	1902	12/12					

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Lars Nisset</u>	84	1/11					

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls gate, nr. 13 ; 5de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Per Johan</u>	1902	12/12					

NB.1 Følg reglene på 1ste side og gi alle oplysninger så fuldstændig som muligt!

Personliste over folketallet den 1. desember 1928 i Jac. Aalls gate, nr. 13 ; 3de etasje (opgang nr. 1)

Nr.	Fullt navn. Samtlige fornavn og etternavn. Det første, som brukes til daglig, i almindelighet.	Fødsels- år	Fødsels- dato	Fødsels- sted	Erhverv og livsstilling, samt arbeidstid.	Sittende i familien.	Hvor bodde De den 1. desember 1927?	Hvis De har flyttet siden 1. desember 1927 oppgi:
1	<u>Hjalmar Selmer</u>	1881	2/2					
2	<u>Karen Elisabeth Selmer</u>	1884	1/4					
3	<u>Hilmar Selmer</u>	1885	1/4					
4	<u>Sigve Selmer</u>	1888	2/6					
5	<u>Per Johan</u>	1891	10/1					

Slike som er ullne og komplekse og ellers er vanskelige å komme til.

Og jeg ble overrasket over hvor mange av kvinnene i nr. 13 – både fruer og frøkner - som var yrkeskvinner, familieoverhode og -forsørger. Og jeg ble overrasket over andelen fruer uten mann. Flere av dem var fraskilte. Ikke minst, jeg oppdaget hvordan krakket på Wall Street slo inn i gården. Flere av ektemennene og familieforsørgerne mistet arbeidet (det fremgår av folketellingen) og måtte finne seg et annet. Som fru Holms ektemann som var kontormann, og som ble selvstendig næringsdrivende. Godt hjulpet av hustruen begynte han med produksjon av ansiktsvannet

Morgendugg, skjønt han klarte ikke å forsørge familien. Fru Holms inntekter som pianolærerinne ble avgjørende. Deres nabo i femte etasje, Thrap Meyer, som var i shipping, trappet opp med losjerende i familieleiligheten. I flere år drev han det rene pensjonatet der.

Ved hjelp av Oslos folketellinger kunne jeg altså rekonstruere nr. 13 som mikrosamfunn. Der bodde middelklassefolk av alle kategorier. I 1928 var leiligheten til disponert Lars Nettet, som var innflytter fra Sunnmøre og drev Real motorfabrikk, gårdens folkerikeste. I alt 12 personer, en gammeldags storfamilie med sju barn og bestemor som var «familielosjerende», samt

to studenter som var «enslig» losjerende. Bare én leilighet hadde to beboere, ekteparet Holm. Men så ble denne leiligheten også brukt til næringsvirksomhet. Pianolærerinnen mottok elever hjemme. Året 1928 hadde nr. 13 alt i alt 51 beboere. Senere, på 1930-tallet sank beboerantallet til 39-40. I dag har nr. 13 mindre enn 10 beboere.

I nr. 13 var hele Norge representert. Innflytterne har alltid vært i flertall i gården. Og det var forskjell på naboer. Noen hadde gamle penger og andre var uten bakgrunn. Noen var klassereisende nedover – de deklasserte - og andre var klassereisende oppover. Noen hadde dannelses - med eller uten

Til nytte og glede i området:
Asbjørg Borgfelts dyreskulptur «Bjørnefontenen» i krysset Kirkeveien - Bogstadveien. Majorstua 1928. Fotograf ukjent, Park- og idrettsvesenet. A 20145/Uaf/0005/009

piano, som folk sa. Noen hadde pike og andre hadde losjerende. Under krisetidene bodde det nærmere 20 losjerende i nr. 13. Og de losjerende måtte dele ett vannklosett og én utslagsvask nede i første etasje. I leilighetene sov folk i stolsenger og på divaner, og kunne kanskje få litt privatliv bak et skjembrett.

SKJØNNLITTERATUR

Det er ikke fritt for at jeg ble fascinert av alle de sterke kvinnene i nr. 13. Det er historier om util-siktete kvinnefrigjøringsprosjekter. Ja, jeg fant at i middelklassen fins det også heroisme. Middelklassen – the class that dare not speak its name – er jo ikke heroisk. Middelklassen er den selvhatende og selvfornektende klassen. Heroisme er forbeholdt arbeiderklassen, slik den blant annet er skildret i Rudolf Nilsens dikt «Nr. 13». Skjønnlitteraturen – den samtidige skjønnlitteraturen – er for øvrig en fantastisk kilde til å riktig komme inn i vanlige folks hverdag.

«- Statistikk, gutten min, sa mor. – Ja, alle bruker visst det nå for tiden. Det, ja. Alle brukte det. Statistikk var et pulver, et hjelpemiddel i forretningslivet, en parallell til skrujernet for en snekker, eller benzoetsurt natron på kjøkkenet i

syltetiden. Benzoetsurt natron? Kjære – alle bruker det nå for tiden. Statistikk? Vips, så greitt og lett vint å tømme oppi forretningen ...»

Sitatet er klippet fra Hans Geelmuydens roman *Kontoret* fra 1942, og det er mor og sønn, kontormannen Reidar Dahl, som snakker sammen. Romanen er ikke bare fornøyd lesning, den gir også ubetalelige opplysninger om datidens hverdagsliv. Hvem vet hva benzoetsurt natron er i dag? Hjemmesyltingens tid med Norgesglass i kjellerboden har jo for lengst tatt slutt. Selv om romanens hovedtema er kontor- og forretningsliv, får man atskillig med på kjøpet. For eksempel innflytterens opplevelse av Oslo-gutten.

«Reidar Dahl, ja. Høy, flott, lyshåret og blåøyd vestkantgutt. Typisk Oslogutt – akkurat den sorten Anders instinktmessig hadde mistanke til. Litt for velkledd. Litt for slepen i språket. Full av sjargong og krasse sammenligninger, revet flåsete ut av øyeblikkets stemning.» Og ikke nok med det, vestkantgutten fra Oslo hadde, ifølge Geelmuyden, også tak på jentene og danset godt. Han kunne snakke til kelnere, rødmet aldri og ble aldri våt i hendene. Gjett om jeg kjenner ham igjen! For over tretti

år siden kom jeg reisende fra Fredrikstad til hovedstaden, så vestkantgutten har jeg opplevd. I Oslos typegalleri er han en gammel kjenning.

Romanen til Hans Geelmuyden (1906-1969) fanger fremfor alt datidens mentalitet og livserfaring. Ja, i *Kontoret* får vi høre historien om «en ulykkelig generasjon av unge menn». Det var de som slapp til for sent i forretningslivet til å komme med i de gode tidene under og etter første verdenskrig. Mange druknet da krisen kom for fullt, skjønt de som var noe tess, kare seg oppover igjen. «De klorte seg fast i stillingene sine, aller nederst. Så kom ny ungdom under dem. Da det så gikk nedoverbakke etter kjempesammenbruddet da verdenslagrene var blitt fulle, ble de litt eldre igjen i sin stilling. De heldigste var avdelingssjefer. De uheldigste havnet nederst i firmaene – men ble sittende.»

Fiksjonens kontor var ikke grepet ut av løse luften. Geelmuyden hadde merkantil utdannelse, og da han i slutten av 1930-årene ble forfatter, journalist og oversetter, hadde han både vært arbeidsløs og kontormann. I et lite forord opplyser han at *Kontoret* var blitt til etter års inntrykk og samtaler med en

generasjon av samtidige. *Kontoret* var heller ikke noe bestemt kontor. Det fiktive «Actieselskabet Den Norske Atom-Motorfabrik Fortuna» i Oslo kunne ha vært et hvilket som helst kontor. Men folk som fulgte litt med i hovedstadens forretningsliv, visste at modellen for *Kontoret* lå i Wilh. Wilhelmsens rederi. Nærmere bestemt Geelmuydens tidligere arbeidsplass.

Nettopp en av urbeboerne i virkelighetens nr. 13, Henrik Thrap-Meyer, hadde i en mannsalder kontorpost hos Wilh. Wilhelmsen. Først som kontormann, så som leder av rederiets statistiske avdeling. Dessuten drev Thrap-Meyer i alle år et teagentur hjemmefra. Rederibransjen var

konjunkturømfintlig, og han hadde tidlig skjønt at det var lurt å ha to ben å stå på.

Nettopp agenturbransjen hadde Geelmuyden kjennskap til.

I *Kontoret* maler han dette bildet: «De negative bare klager og synes de har rett til mer lønn. Mange utfører arbeidet sitt bra, men nekter å gjøre noe positivt for å komme videre. De går klokka fire, og dermed har de opparbeidet seg moralsk rett til å furte. Den andre typen klager kanskje også, men går dessuten på med krum rygg. De får seg agenturer så snart de ser klart at det er fåfengt å komme noen vei i kontortiden, uansett åssen de henger i.»

Det var ikke måte på hva man

kunne få til å gå i et agentur.

Hermetiske plommer og sardiner, tomatsaus og olje, gummiartikler og armbåndsur, undertøy og sportsutstyr. Pussig nok, romanens kontormann nevner ikke te, importproduktet som virkelighetens Thrap-Meyer hadde agenturlisens på.

Selvfølgelig fins det opplysninger om agenturer i datidens adressebøker og matrikler. Men oppramsing av firmanavn blir sjelden stemningsfull sakprosa. Så hvis jeg ikke hadde hatt Hans Geelmuydens roman å ty til, måtte jeg ha «diktet» et stemningsbilde på grunnlag av fakta. Men stemningsbildet i *Kontoret* er utvilsomt mer autentisk. I dette tilfellet tjener skjønnlitteraturen som en hverdagslivets seismograf.

Under arbeidet med *Nr. 13* hadde jeg også stor glede av Sigurd Hoels *En dag i oktober* (1931), som inneholder skildringer av slikt som forgiftet nabolag, stusselige hybler og innflytterens ensomhet. Jeg må dessuten nevne Gunnar Larsens *I sommer* (1932). Der bor romanens

Samvirkelaget: Hjørnet av Bogstadveien og Jacob Aalls gate 1948. Foto: Leif Ørnelund. Oslo Museum / OB.Ø48/0031

melankolske helt i en stille gate – antakelig i den nedre delen av Jacob Aalls gate, hvor det den gang lå villaer inne i store hager. Gatevandringen som Larsen lar sin fiktive helt foreta, er en sosiologisk avhandling i miniatyr.

HELE VERDEN

I løpet av mine uker på Byarkivet - bøyde over folketellinger - måtte jeg revidere mitt eget syn på Oslo. Men så er jeg, eller rettere sagt var, som Oslo-folk flest, innflytter. Og innflyttere har vanligvis innflytterens fordomsfulle bilde av Oslo. Østkanten for eksempel er østkant, og vestkanten vestkant. Og Oslo er den delte byen med Akerselva som grenseskille mellom arbeidere og borgerskap.

Da nr. 13 i Jacob Aalls gate sto ferdig bygd høsten 1927, var vestkanten ikke bare vestkant. Naboskapet var mye mer sosialt sammensatt enn jeg trodde. Vegg i vegg med nr. 13, som var en middelklassegård, lå en arbeiderklassegård. Det kan man ikke se bak den flotte fasaden. Men gården med den samme flotte fasaden på den andre siden av gaten var en overklassegård.

I arbeiderklassegården var det toromsleiligheter med gammeldagse dumpedoer. I overklassegården

hadde folk romslige forhold, bad og vannklosett, og nesten alle hadde pike. I nr. 13, middelklassegården, var det to stuer på rad og moderne badeværelse, og halvparten av familieleilighetene hadde pike. Dessuten var det mange losjerende der. Ikke bare enslige losjerende, men hele familier. Det var også en bakgårdsleilighet i nr. 13. Den første som bodde der var en frisørdame og hennes mindreårige barn, og senere en ekspeditrise i Samvirkelaget.

Jacob Aalls gate, som er en meget lang gate, hadde (og har fremdeles) en sosialt sammensatt befolkning. Nedre Jacob Aalls gate, i kvartalene nær Vestkanttorget, var et fasjonabelt strøk med villaer og lave bygårder med gammeldagse forhager. Det var forhager som beskyttet mot innsyn og hegnet om privatlivets fred. I den øvre delen av Jacob Aalls gate, Jessenløkkens boligkomplekser som hadde store parkaktige gårdsrom og moderne forhager med lave jernbånd og hekker, bodde den bedrestilte middelklassen. Både i øvre og nedre Jacob Aalls gate var det dessuten plass til bjerketrær på geledd langsmed fortauet. Midt i mellom øvre og nedre Jacob Aalls gate var det verken bjerketrær eller forhager. Der var mer by. Nr. 13 ble liggende i gatens halvfine del. Så

Majorstuen var ikke bare vestkant.

Hvem vet at Einar Gerhardsen var elev ved Majorstuen skole? Etter skoletid var han løpergutt for en av bydelens kolonialkjøpmenn. Den unge Einar Gerhardsen og hans familie bodde i den delen av Hammerstads gate som var «østkant». Det forteller han i sine erindringer: Innenfor et bestemt område bodde arbeidsfolk. Utenfor bodde «de fine». «De ville ikke ha noe med oss å gjøre,» skriver Gerhardsen, «og vi holdt oss langt unna dem.» Den gang som nå, i bydelenes gater gikk det usynlige grenser, og der fins fine, halvfine og mindre fine strøk.

I slutten av 1920-årene sto fremdeles den gamle tradisjonen med å bo i nærheten av der man arbeider, ved lag. På Majorstuen (selv om flere kvartaler lå i Vestre Aker) fantes verksteder og industriarbeidsplasser. Der var verksteder for Sporveien (Gerhardsens far var rodemester), og nymotens autobiler; med Sørensen og Balchen som den største. Der lå Lorenz Mineralvann, Majonesfabrikken og Elektrisk Bureau (som opptok store kvartaler vis-à-vis inngangen til Frognerbadet). EB var en av Norges største eksportbedrifter og produserte telefonapparater, gramfoner, kjøkkenkomfyrer og andre

Majorstuens forvandling: Krysset mellom Sørkedalsveien og Kirkeveien ble raskt preget av trafikkaos etter at det regulerte bilsalget ble opphevet i 1960. Foto: Randulf Kure, Plan- og bygningsetaten, byplankontoret, 1962. A-10002/Ub/0001/087

Arbeidsplass i gangavstand: Thunes mekaniske verksted på Skøyen ca. 1920. Fotograf ukjent. Oslo Museum / OB.Y5372

moderne fornødenheter. En av nr. 13s ingeniører som ble arbeidsløs og hadde hustru og tre barn å for-
sørge, hadde en tid jobb som
strykejernsmontør i EB.

Det er ikke få ingeniører som i
årenes løp har bodd i nr. 13. Mange
av dem hadde arbeidsplass på
Thunes mekaniske verksted på
Skøyen. Dit er det gangavstand fra
nr. 13. Før krisetidene slo inn hos
Thune hadde det mekaniske verk-
stedet fått et hemmelig oppdrag å
bygge ubåter for Forsvarsdeparte-
mentet! Men det Thune var berømt
for, var lokomotivet Dovregubben og
andre fartsvidundre på skinner.
Verkstedet kunne også levere hele
cellulosefabrikker til utlandet. Under

verdenskrisen måtte Thune leie ut
deler av sine kontorlokaler. Der
holdt et internasjonalt margarin-
konsern – hollandske Van den Bergh
– midlertidig hus. Og hos Van den
Bergh var en av de «enslig» losjer-
ende i nr. 13, frøken Jansen, kontor-
dame.

I likhet med frøken Ølnæs som
drev melkebutikken i nr. 13, var
mange av kjøpmennene i nabolaget
kvinner. Hun ble litt av en heltinne i
fortellingen min. Etter at boken min
utkom, fikk jeg en telefon fra en
niese av Alma Ølnæs. Niesen fortalte
at hun hadde arvet et piano etter
tantan. Ølnæs hadde vært pianist og
hadde livnært seg som kinopianist.
Det var i stumfilmens dager.

Tilfeldighetene ville at det samme
året som Ølnæs åpnet melkebutikk
i nr. 13, ble den første lydfilmen
«The Jazz Singer» produsert. Og
med lydfilmen - en teknologisk inno-
vasjon som fant sted på den andre
siden av Atlanteren - skulle snart en
hel yrkesgruppe – kinopianistene –
bli utradert. I Norge som i resten av
verden. Alma Ølnæs kunne prise
seg lykkelig at hun allerede hadde
etablert seg som melkemadam.
Fortellingen om én enkelt bygård
handler om hele verden. •

*Artikkelen er basert på Bodil
Stenseth, Nr. 13 – en vestkant-
fortelling, Aschehoug, Oslo, 2004.*

«Lykkelig er den som aldri har kjent den helvetes pine det er for en fattig gutt å være født med ærgjerrighet!»

I OSKAR BRAATENS FOTSPOR

Tekst: Aina Basso, historiker og skjønnlitterær forfatter

Ein gong rann Akerselva full av kloakk og fabrikkutslepp gjennom Kristiania. Langs breiddene låg fabrikkar på rekke: Seilduksfabrikk, tekstilfabrikkar, papirfabrikk, spikarverk og gjærfabrikk. Fleire av fabrikkane tilbød full pakke til arbeidarane sine, både bustad, etelokale, bedehus, skule, fritidsaktivitetar og likhus. Og på ei høgded ved fabrikken trona direktørbustaden: eit aldri sovande auge.

Det var i dette miljøet forfattaren Oskar Braaten (1881-1939) plasserte sine populære fiksjonskarakterar. «Mitt miljø er så samengrodd med mitt eget sinn, at uten å beholde det kan jeg ikke sette penn på papir for å 'dikte'»,

svarte han ein norsk-amerikansk litteraturagent som bad han skrive noko som passa for eit amerikansk teaterpublikum. Oskar Braaten skreiv om det han kjende til, som forfattarar har gjort til alle tider. I det som har vore nabolaget mitt dei siste åra, Torshov i bydel Sagene i Oslo, er spora etter Oskar Braaten overalt. Like ovanfor elva, på Oskar Braatens plass, låg inntil nyleg Vertshuset Oskar Braaten. Litt lenger nede strekker Oskar Braatens gate seg tvers over nedre Torshov. Oskar Braaten voks sjølv opp på hjørnet av denne gata, i Sandakerveien 12.

Vi skal i denne artikkelen gå i Oskar Braatens unge fotspor gjen-

nom kjelder som kanskje fortel noko anna om bakgrunnen hans enn det vi veit frå før. Vi skal utforske det tidlege livet hans, før han slo gjennom som forfattar, då han framleis var ein ukjent arbeidargut på Sagene.

OSKAR BRAATENS Plass

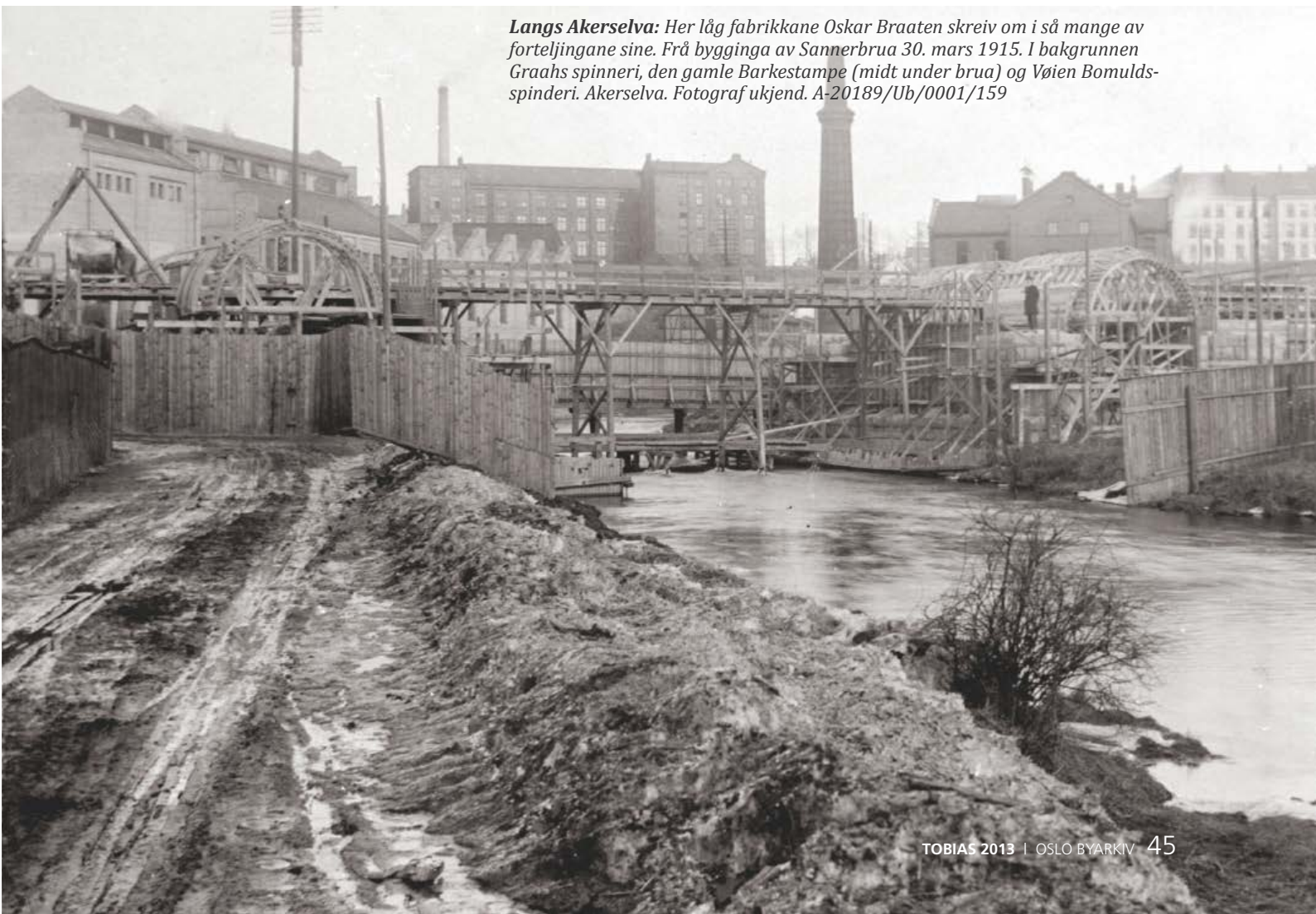
I Sandakerveien 12 budde Oskar Alexander Hansen saman med mora Berte Marie, som var ugift, og den fire år eldre søstera Hanna Mathilde, fram til han var ein femseks år. Som vaksen tok Oskar etternamnet Braaten, etter garden mor hans var frå, Braatan i Eidsvoll. Han kalla også opp hytta si på Trysil etter Braatan, og tilbragte mange

gode år der mot slutten av livet. Den vesle familien heldt seg i området Sagene – Torshov – Grünerløkka gjennom heile oppveksten til Oskar, område som på slutten av 1800-tallet var fattige arbeidarbydelar med små og rimelege

husvære, like i nærleiken av fabrikkane, der dei fleste arbeidde. Elva var ikkje like flott å gå langs som ho er i dag, industrien sleppte det stinkande avfallet sitt rett ut i vatnet, etter seiande var sjølv rottene farga grøne, lilla og blå etter

utsleppa frå tekstilfabrikkane. Men ungane bada der likevel, særleg i «kulpen», ei grunn vik i elva rett nedom Sandakerveien 12. Det var dette området som var Oskar Braaten sin eigen plass i byen. Langs Akerselva, heile vegen frå

Langs Akerselva: Her låg fabrikkane Oskar Braaten skreiv om i så mange av forteljingane sine. Frå bygginga av Sannerbrua 30. mars 1915. I bakgrunnen Graahs spinneri, den gamle Barkestampe (midt under brua) og Vøien Bomuldspinderi. Akerselva. Fotograf ukjend. A-20189/Ub/0001/159

Nydalen til Grünerløkka, låg fabrikkane Oskar Braaten skreiv om i så mange av forteljingane sine, og der mor hans, Berte Marie Olsen, arbeidde heile livet. Ho jobba både på Hjula veveri og på Vøien spinderi, tekstilfabrikken til Knud Graah, men ho sa sjølv opp hos Graah då ho var 70 år, for å unngå skamma i å bli oppsagt for høg alder. Marie fekk to born med den seks år yngre blekkslagaren Hans Oskar Haakensen Hansen, som budde i Sandakerveien 16, men dei gifta seg aldri. Han blei med skipet Rollo som gjekk frå Kristiania til Chicago den 29. april 1881, då han var 25 år gammal – sju månader før sonen Oskar blei fødd.

Om det var farskapet til nok eit barn utanfor ekteskap han reiste frå, eller om han som mange andre drøymde om å finne lukka i Amerika og få Marie og ungane over, teier historia. Men ein kan jo mis-tenke at det var ansvaret han reiste ifrå. Hans Oskar blei far allereie som 21-åring. Det at dei ikkje hadde gifta seg på dei fire åra som var gått etter at den første dottera blei fødd kan skuldast dårleg økonomi, men også manglande vilje.

Dottera til Oskar Braaten, Berit Strandvold, skreiv mange år seinare i sin biografi om faren at farfaren

sjeldan blei nemnd. Det einaste ho kunne hugse at farmora nokon gong sa om han, var at sonen Oskar dessverre slekta på far sin på eitt vis, han var like morgongretten.

FABRIKPIGE MARIE OLSEN

Dersom ein blei vurdert som «verdig trengande» og tilkjent fattigstøtte, forhøyrd Fattigvesenet dei understøtta for å avgjere kor rekninga for stønaden skulle bli sendt. Hadde ein budd to år samanhengande på same stad, blei ein rekna som heimehøyrande der og hadde heimstamnsrett.

Vi finn Marie Olsen i heimstamnsforhøyra til Fattigvesenet i Kristiania frå 1881, nokre veker før ho skulle føde sonen Oskar Alexander, og eit drygt halvår etter at barnefaren hadde forlate henne med amerikabåten:

«1881 den 14de Nobr. opt. Hjemstavnsforhør over Fabrikpige Marie Olsen (Davidsdatter), der ved Schmidt ønsker Frisedel her. Angl. er født 10/10 1851 i Eidsvold paa Risebrobakken af David Olsen og Marie Olsd. Hun har boet i Sandakerv. 12, 3 Aar hos Gaasemeyer, saa i Sandakerv 14 1 Aar hos Bjørnsen, saa paa Thorshaug, Jacobsens Gaard 3 Uger. Bf. Blikkenslager Hans Hansen.

Nærværende Forklaring er afgiven af Søsteren Maren Davidsen, der siger, at hun har et Barn før, der er hos hende, Faderen er samme Person som ovennævnte. Assistent Borgen opl 10/1 82. Angj. Har boet i Sandakerv. 12 og 14 i omtr. 3 Aar til sidst i Oktober 1881.»

Marie fekk støtte til innlegging på Fødselsstiftelsen, og sidan ho kunne bevise at ho hadde budd i Kristiania i meir enn to år, tilfall rekninga hovudstaden. Berit Strandvold skriv at bestemora kom gåande frå Eidsvoll og inn til hovudstaden som ung – berrføtt og med skoa i eit knyte, for å spare solane fram til dei første byhusa viste seg. Ifølgje folketeljingane kom ho til Kristiania i 1875, då ho var 25 år gammal: Marie Olsen oppgav forskjellige fødselsår i dei ulike kjeldene. I heimstamnsforhøyet står det at ho var fødd i 1851 og i dei seinare folketeljingane er 1852 oppgitt som fødeår, men begge desse årstala er feil. Kyrkjeboka for Eidsvoll viser at ho var fødd 4. oktober 1850, og døypt 26. desember same år.

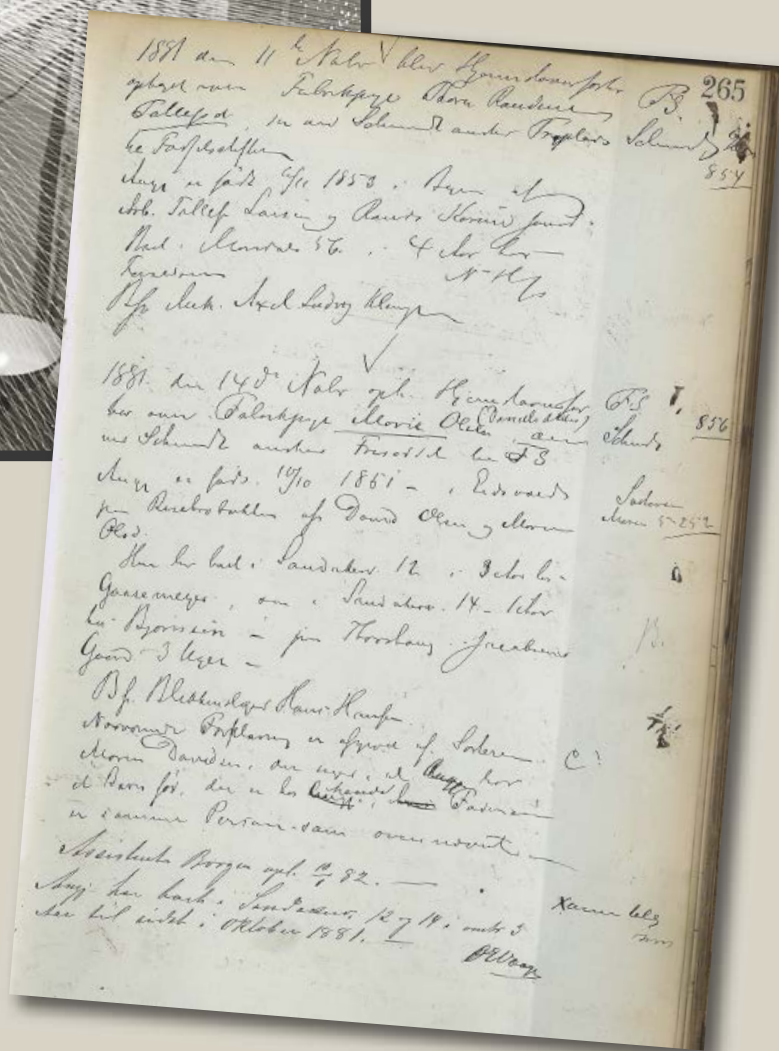
Også søstera hennar, Maren, oppgav i sitt heimstamnsforhøyr å vere to år yngre enn ho verkeleg var: de laug altså på alderen før i tida, òg.

Mor til Oskar: Berte Marie Olsen arbeidde heile livet på fabrikk, på Hjula veveri og Vøien spinderei, tekstilfabrikken til Knud Graah. Rennemaskin frå Hjula Væveri, 1950. Fotograf Barthold L. Jensen.

A-10093/Ua/0001/133

Fattigvesenets heimstamnsforhør: Fødsel var ei stor utgift for mange, og i samband med Oskars fødsel i 1881 finn vi mor hans innlagt på Fødselsstiftelsen. Opphaldet blei betalt av Fattigvesenet. Kjelde: Kristiania Fattigvesen

Oskar Braatens fødestad: Sandakerveien 12 på Torshov ca 1960-1965, rives på midten av 1960-talet. Fotografukjend. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek / 0035824

I forhøyret av henne kjem det elles fram ho hadde budd av og på hos søstera Marie sidan 1878, og det same hadde den yngre halvbroren deira, Hans Olsen, som var arbeidar.

FAMILIEN FINST I FOLKETELJINGANE

Vi kan følge familien til Oskar Braaten gjennom folketeljingane for Kristiania, både dei kommunale og dei statlege. Den vesle familien flytta nokre kvartal lengre ned mot byen for kvar teljing, til hus som låg med omtrent lik avstand til elva og fabrikkane.

I det aller minste trehuset i Sandakerveien, i nummer 12, budde dei

frå før Oskar blei fødd og fram til 1886-87, då dei flytta nokre hus lenger ned til den store leigekasernen i Holstsgate 2. Vi finn dei i Sandakerveien 12 både i den kommunale folketeljinga for Kristiania frå 1883 og i den statlege frå 1885, i begge

bur dei saman med halvbroren til Marie, Hans Olsen, og i 1883 bur det også ei Julie Andersen i leilegheita, ho var fødd i 1859. Aage Lind gjengir i sin biografi om Oskar Braaten ei skildring av det vesle husværet familien rådde over:

«Det er ikke mange møbler i det ørvesle kammerset i Sandakerveien 12. Ved den ene langveggen står skapet og en pinnestol. På den andre siden tar kommoden og senga mesteparten av plassen. Senga rekker helt opp til dørkarmen på den innerste kortveggen. I den andre enden av kammerset, under det vesle vinduet, står bordet og to stoler, og i kroken til høyre den låge

koksovn med ringer på toppen. Det brenner i koksovn og kaffekjelen putrer på ringene. Bordet er dekket med et par kaffekopper, en tallerken brødsiver og to matpakker. Her står også parafinlampa. Den er slokt, og det er halvlyst i kammerset.»

I den statlege teljinga frå 1891 finn vi familien i Holstsgate 2, den store leigegarden Oskar Braaten skreiv om i fleire av bøkene sine. Huset gjekk under namnet «Hjemmet», men Braaten har i bøkene omtala huset både som «Borgen» og «Slottet» og skildra dei på mange måtar dårlege buforholda som var der, fullt av mugg og sopp, og med sjukdom og død som flittige gjestar.

I Holstsgate rådde dei over eit kammers og eit halvt kjøken, og det var lysare her i 3. etasje enn det hadde vore i nummer 12, og fint utsyn rett mot «løkka». Kammersveggene var panelte og så «nydelige og lyserøde som tynn søtsuppe», og på kjøkenet som dei delte med ein annan familie, var det spring og vask og kjøkenbenk, og dei hadde kvar sin vegg med kvar si tallerkenrekke og sitt finaste blekketøy. Familiane hadde kvar sitt rom i kjøkenbenken og i skapet og kvar sin brøddunk bak døra. Det var rett nok berre éin komfyr, men det var

Nr.	I hvilken steds. Kjelder, lds. 280 steds. 281-282 Kjeldersteds.	Samtlige personers navne (fæder og fæder)	Fødsels-år (Kilde side)		Fødsels- steds.	Fødsels- steds.	Livs- steds.	Hvorledes død.	Hvorledes død.	Livs- steds.	Livs- steds.
1	1849	Christen Johansen	60	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
2	1849	Christen Johansen	72	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
3	1849	Christen Johansen	69	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
4	1849	Christen Johansen	32	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
5	1849	Christen Johansen	57	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
6	1849	Christen Johansen	59	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
7	1849	Christen Johansen	64	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849	1849
8	1849	Christen Johansen	1870	1870	1870	1870	1870	1870	1870	1870	1870
9	1849	Christen Johansen	1873	1873	1873	1873	1873	1873	1873	1873	1873
10	1849	Christen Johansen	1876	1876	1876	1876	1876	1876	1876	1876	1876
11	1849	Christen Johansen	1879	1879	1879	1879	1879	1879	1879	1879	1879
12	1849	Christen Johansen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
13	1849	Christen Johansen	1882	1882	1882	1882	1882	1882	1882	1882	1882
14	1849	Christen Johansen	1883	1883	1883	1883	1883	1883	1883	1883	1883
15	1849	Christen Johansen	1884	1884	1884	1884	1884	1884	1884	1884	1884
16	1849	Christen Johansen	1885	1885	1885	1885	1885	1885	1885	1885	1885
17	1849	Christen Johansen	1887	1887	1887	1887	1887	1887	1887	1887	1887
18	1849	Christen Johansen	1888	1888	1888	1888	1888	1888	1888	1888	1888
19	1849	Christen Johansen	1889	1889	1889	1889	1889	1889	1889	1889	1889
20	1849	Christen Johansen	1890	1890	1890	1890	1890	1890	1890	1890	1890
21	1849	Christen Johansen	1891	1891	1891	1891	1891	1891	1891	1891	1891
22	1849	Christen Johansen	1892	1892	1892	1892	1892	1892	1892	1892	1892
23	1849	Christen Johansen	1893	1893	1893	1893	1893	1893	1893	1893	1893
24	1849	Christen Johansen	1894	1894	1894	1894	1894	1894	1894	1894	1894
25	1849	Christen Johansen	1895	1895	1895	1895	1895	1895	1895	1895	1895
26	1849	Christen Johansen	1896	1896	1896	1896	1896	1896	1896	1896	1896
27	1849	Christen Johansen	1897	1897	1897	1897	1897	1897	1897	1897	1897
28	1849	Christen Johansen	1898	1898	1898	1898	1898	1898	1898	1898	1898
29	1849	Christen Johansen	1899	1899	1899	1899	1899	1899	1899	1899	1899
30	1849	Christen Johansen	1900	1900	1900	1900	1900	1900	1900	1900	1900
31	1849	Christen Johansen	1901	1901	1901	1901	1901	1901	1901	1901	1901
32	1849	Christen Johansen	1902	1902	1902	1902	1902	1902	1902	1902	1902
33	1849	Christen Johansen	1903	1903	1903	1903	1903	1903	1903	1903	1903
34	1849	Christen Johansen	1904	1904	1904	1904	1904	1904	1904	1904	1904
35	1849	Christen Johansen	1905	1905	1905	1905	1905	1905	1905	1905	1905
36	1849	Christen Johansen	1906	1906	1906	1906	1906	1906	1906	1906	1906
37	1849	Christen Johansen	1907	1907	1907	1907	1907	1907	1907	1907	1907
38	1849	Christen Johansen	1908	1908	1908	1908	1908	1908	1908	1908	1908
39	1849	Christen Johansen	1909	1909	1909	1909	1909	1909	1909	1909	1909
40	1849	Christen Johansen	1910	1910	1910	1910	1910	1910	1910	1910	1910

Klassereisa: Oskar og mora Berte Marie i Thorvald Meyers gate i 1904.
Ho er oppført som «fabrikkarbeiderske», han som «bogladebetjent».
Kjelde: Folketeljing 1904

to omnsdører i han. Når dei vaksne styrte gjekk det greitt, men ungane måtte ofte koke og steike til foreldra kom heim til middag klokka 13, og då blei det ofte kniving om plassen.

I den statlege teljinga frå 1900

finn vi familien i Hesselbergs gate 13, der dei delte husvære med Hanna Mathilde, som hadde gifta seg med Karl Magnus Andersen, og deira to små søner, Eugen Aleksander (f. 1896) og Rolf Harald

(f. 1899).

I 1901 flytta storfamilien til Markveien 2, og Hanna Mathilde fekk eit nytt barn som blei døypt Alf. Vesle Alf levde nok ikkje så lenge. I den kommunale folketeljinga for 1904 budde familien i Thorvald Meyers gate 28, men då utan Alf og med ei lita Alfhilde i staden, fødd i teljingsåret. I 1906 flytta dei til Sunnmørsgata 1, der Marie budde saman med Hanna og familien hennar heilt fram til ho gjekk bort i 1943, fire år etter sonen Oskar, som døydd i ei bilulukke som 58-åring.

Oskar Braaten hadde eit nært forhold til mor si, sjølv om ho ikkje hadde evne til å forstå dei litterære interessene hans. Ho var snill og hjelpsam, eit enkelt, nesten primitivt menneske, sterk og varm. Ho var svært religiøs i sine yngre år og avslutta kvar dag med å knele i bøn saman med borna.

Også faren til Oskar Braaten finst i folketeljingane, om ein er litt tolmodig i søka. Han brukte nemleg to forskjellige etternamn, Hansen som ung og Haakensen etter farsfamilien, med ulike stavemåtar, då han blei litt eldre. Vi finn han i teljinga frå 1875, to år før Hanna Mathilde kom til verda. *Hans Oscar Hansen*, som på tidspunktet for

teljinga var 19 år gammal, var registrert med bustadadresse i Sandakerveien 16 saman med mor si, Kirstine, som var enke, ein bror og ei søster, ein onkel, ein lærling og ei tenestejente.

Som yrke var oppført «sømand» for Hans, medan mor hans Kirstine «Driver Blikkenslagerværksted», der den ti år yngre bror hennar, Iver Gulbrandsen, etter alt å døme arbeidde som «Blikkenslager-svend». Ifølgje Aage Lind ville mora at Hans Oskar skulle ta over blekkslagarverkstaden, men han var for rastlaus til det, og reiste både til sjøs og gjekk styrmannsskule før han etter nokre år i ro som blekkslagar emigrerte til Amerika, der han slo seg ned i Chicago.

BARNEASYLET

Det vanlege for fabrikkarbeidarar var å arbeide seks dagar i veka, frå seks om morgonen til seks om kvelden, avbrote av ein halv times frukostpause og ein time middag. I middagspausen fór mange heim for å ete og sjå til ungane som var heime åleine, eller dei kjøpte ferdigmat frå koner med middagsspann. Kom ein for seint om morgonen, blei ein utestengt til neste pause, fekk trekk i løna, i tillegg til mulkt. Det var ikkje nokon ferie før i 1913, då fekk arbeidarane tre dagar fri.

Arbeidslokala var mørke, støvete og bråkete, sjølv om elektrisk lys kom allereie i 1879. Kvinnelege fabrikkarbeidarar tente mindre enn mannlege, men meir enn teneste-

jentene, og hadde også meir fridom enn dei, trass i lange arbeidsdagar.

Medan mora arbeidde på fabrikk, var vesle Oskar hos ei heimeverande nabokone i Smedgården i Sandakerveien 14, som hadde ein son på hans alder. Smedgården romma både ølsjappe og dansesalen «Asia», og blei brukt i bøkene i lett omskriven form. Vi finn Oskar innskriven i manntalet til Sagene asyl i åra 1883 og 1885, 1886 og 1887, ein forløpar til dagens barnehagar. Det første året var han der saman med søstera Hanna Mathilde.

Barneasyla var for fattige born og arbeidarborn, og skulle først og fremst halde ungane vekke frå «Gadelivets demoraliserende

John Hancock				Charles Sumner 1832
Richardson Prentiss	} John Richardson	(Grandchild)		Lyons Grandchild (planchette)
Paul Jones				1831
Hayden Chase				Barney Chase
Jeffrey Hancock	} Hancock			Hayden Chase 1830
Charles "				

TOBIAS 2013 | OSLO BYARKIV 51

indflydelse» og lære dei «Renlighed, Lydighed og Orden». Det første asylet blei oppretta i Kristiania i 1838, og i 1886 fanst det tolv slike asyl i byen. Byarkivet har arkiv frå fleire av dei. Barneasyla skulle vere tilhaldsstader for born av den fattigare befolkninga i alderen to-tre år til sju år, står det i statuttane til Vaterlands asyl. I stiftaren Thor Olsens testamente står det at «Fortrinnsberettigede til Optagelse i Asylet ere Børn fra 2 ½ til 7 Aar, af den fattige dag-arbeidende Klasse».

Det kunne vere fleire hundre born i asyla kvar dag. Borna byrja dagen kl. 8-9 om morgonen eller tidlegare, og var «under Tilsyn af dertil Ansatte Damer». Borna skulle ha med seg matpakke med brød som dei skulle ete den tida dei var på asylet.

I asylet skulle ein drive med «Leg og passende Beskjæftigelse». Rundt kl. 9 heldt bestyrarinna ei lita andakt, og fram til klokka 12 skulle borna drive med ulike passande syslar og leik. Deretter var det fritid fram til kl. 14. Ein del av borna fór då heim og åt middag, men dei fleste blei i asylet. Middagen var ein liten porsjon suppe. Frå

klokka 14 og fram til mørkret braut fram om vinteren, og fram til klokka 18 om sommaren, blei tida nytta til det same som om føremiddagen. Dagen ble avslutta med ei lita andakt.

Asylborna blei ofte delt inn i to grupper etter alder, og gruppene fekk vere i kvar sine rom. Dei minste plukka filler, fekk høyre eventyr, song og teikna på tavle, med leikestunder som avbrot. Frå 1850-åra blei det slutt på skuleundervisning i asyla og lagt meir vekt på å utvikle både små og store sine «Forstandsevner gjennom Fortællinger og Samtaler». Ideane til den tyske pedagogen Friedrich Fröbel (1782-1852) var viktige i sysselsetjinga av småborna. Fröbel var ein føregangsfigur i etableringa av dei moderne barnehagane.

Ungane i Sagene asyl reiv klutar som blei levert til Bentse Brug, som laga klutepapir av stoff, som hamp, lin og bomull. Braaten fortalde dottera at det var tanter i asylet, som lærte dei songar og salmevers og som las til dei, helst «pene» forteljingar og små eventyr. Her fekk han sitt første møte med *boka*.

OSKAR BLIR VAKSEN

Oskar blei innskriven ved Sagene skole den 1. juni 1888 i klasse 1c, den same skulen der far hans hadde hatt si skuletid tjue år tidlegare. Det var fire timar undervisning per dag, anten 8-12 for dei yngste og 14-18 for dei eldre elevane. Oskar var ein pliktoppfyllande elev med lite fråvær, men i 1891 blei han sjuk og måtte først på sjukehus, deretter i rekonvalesens på Bleikøya. Han kom først tilbake til skulebenken hausten 1892. I 1896 blei han utskriven som ein av dei beste i si klasse.

Ved sida av skulegangen arbeidde Oskar med å bere matspann til fabrikkane. Alle gater hadde minst éi kokekone som byrja koke middag i digre kar tidleg på formiddagen. Det var både ei i «Hjemmet» og ei lenger oppe i Sandakerveien, og klokka 12 stod fulle spann på rekke og rad i entreen og heilt ut i trappa. Spanna var delte i to, den underste delen til suppe og den øvste til «ettermat», dei var hefta saman med ei reim til å bere i. «Så var det å ta desse matspannene og springe nedover til *Sømmen* og *Hjula* og *Graah*», til ungkarar, barnlause og andre

som ikkje orka å fare heim att for å ete. I byrjinga klarte ein kanskje berre eit spann i kvar hand, men seinare øvde ein seg opp, og dei flinkaste kunne spurte nedover gata med åtte-ti spann i hendene utan å søle ein drope. Så sette dei spanna frå seg i forhallen på fabrikken og fór av garde etter nye. Det var ti øre veka for kvart spann og kjekt å legge til side litt pengar til konfirmasjonen.

Oskar Alexander Hansen konfirmerte seg den 4. oktober

1896 i Sagene kyrkje. Etter konfirmasjonen arbeidde han som visargut i eit boktrykkeri, men arbeidet med å drage den tunge handpressa var for tungt, så då fekk han jobb hos Bertrand Jensen, antikvarbokhandlar og landsmålsforleggjar i Pilestredet 7. Her fekk Oskar tilfredsstille si enorme interesse for bøker. På denne tida hadde antikariatet heile 50 000 bind på lager.

Han leverte, iallfall dei første åra, alt han tente til mor si og ho

gav han 15 øre i lommepengar tilbake, så han hadde til formiddagskaffi, tobakk og sporvogn. Men Oskar brukte ikkje pengar på den nye «elektrikken», han gjekk heller til og frå sentrum – glad i å gå var han heile livet. Han sparte heller av lommepengane sine, så han kunne kjøpe fine gåver til mora til bursdag og til jul.

Etter kvart fekk Oskar jobb som ekspeditør på lageret og han arbeidde hos Bertrand Jensen til han var 20 år, då antikariatet gjekk

Med hatten i handa: Oskar Braaten ved grava til Rasmus Løland, Asker kirkegård ca. 1925. Fotograf ukjend. Oslo Museum / OB.NW3387

konkurs. Oskar byrja då i eit nytt antikvariat, «Bogvennen». Det nye antikvariatet blei starta av kona til Bertrand Jensen, fru Fredrikke Jensen, i Universitetsgata 18. Oskar var som ein son for ekteparet. Her blei han til 1909, først som ekspe- ditør og seinare fullmektig, men det gjekk så som så med butikken, og han måtte ofte vente på den beskjedne løna si.

Han arbeidde lange dagar og hadde lite tid til venskap i ungdoms- tida, men fekk likevel tid til å ta språkkurs, lese, freiste lære seg å spele kontrabass – og å skrive. Gjennom fru Fredrikke Jensen blei han også kjent med ein ung fiolinist, Ragna Aurora Martinsen – Nanna – og det oppstod, som det heiter, søt musikk. Oskar og Nanna gifta seg i 1910, fekk seg leilegheit i Marselis gate 31 og fekk seinare to born saman, Bjørn i 1912 og Berit i 1918.

MÅLSAK OG FORFATTARSKAP

Oskar Braaten blei ein viktig deltakar i målstriden, både som forfattar og bladmann, og i ein periode også som sjef for Det Norske Teatret. Han blei kjent med lands- målet i dei åra han arbeidde hos målmannen Bertrand Jensen. Då han slutta i «Bogvennen» i 1909 var det for å fokusere fullt og heilt

på skrivinga. Han hadde debutert i 1903 med prosastykket *Dømd!* i målbladet Symra, og fortsette å skrive små prosastykke som kom på trykk i forskjellige blad. Det var først i 1910, med novellesamlinga *Kring fabrikken. Skildringar fraa ein utkant av Kristiania*, at han fann si endelege form. I ein dedikasjon til *Kring fabrikken*, skreiv han «[a]t ei bok fraa Kristiania av ein Kristianiamann kjem paa maalet, ja det er vel eit 'Tidens Tegn'».

Det var derimot lite å tene på skriveria, og han likte ikkje å bli forsørgja av kona si. Han byrja difor å arbeide i landsmålsbladet «Den 17de Mai» i 1910, under redaktøren som er blitt omtala som hans «andre litterære pleiefar», etter Bertrand Jensen: Rasmus Steinsvik.

Gjennombrøtet kom i 1911 med lesestykket som framleis er hans mest kjende, *Ungen*, der vi møter Hønse-Lovisa for første gong; ei varmhjarta kvinne som alltid har rom for einslege mødrer og ungane deira. Oskar Braaten skreiv i eit vekeblad at han med *Ungen* ville vise at fabrikkjentene var levande kvinner, med kvinnas «syndige» attrå og kvinnas heilage og reine kjensler. «Folk held det til vanleg for ei stor ulukke for ei jente at ho fær eit baan. Men det er inga ulukke!»

Stykket blei sett opp på National- theatret første gong i 1913 og blei ein stor suksess. «[D]et var et stykke av arbeidets Kristiania man så gjenskapt på scenen,» skreiv Alf Harbitz i «Scenen».

Frå 1916 valde han vekk ny- norsken til fordel for eit radikalt, dialektært bokmål, for verkeleg å atterskape arbeidarspråket i Kristiania. I tillegg håpa han nok at overgangen til bokmål skulle føre til at bøkene selde meir. Seinare blei også dei tidlege tekstane hans utgitt på nytt i bokmålsdrakt. Økonomien var likevel eit vedvarande problem. Med bøkene sine ville han vise «at verda er noko meir enn Karl Johan. Eg er sjølv fødd i hjarta av fabrikk- byen, og hev den lukka at eg hev havt augo for folka kringum meg. Får eg høve til det, vil eg prøve på å få grave fram noko frå dei gullgruvorne som ligg ubrukte. Det er eit rikt felt.»

I fleire av bøkene møter vi guten og mor hans, som nesten alltid arbeider på fabrikken. Vi møter også andre lett forkledde stader i nabo- laget han voks opp i, og vi kan vere nokså sikre på at fleire gamle kjen- ningar blei brukte som levande modellar i dei folkekjære for- teljingane. Du kan ta guten ut av fabrikkbyen, men aldri fabrikkbyen ut av guten. •

Oskar Alexander Braaten:
Heimstaddiktar, novellist,
dramatikar, romanforfattar
og bladmann som skildra
fabrikkmiljøet på austkanten
i Kristiania i første halvdel
av 1900-talet. Han skreiv
lenge på nynorsk og blei ein
viktig deltakar i målstriden.
Foto: Ivar Aasen-tunet

Kjelder

Arkivverket, *Digitalarkivet, Emigranter over Kristiania, 1871-1930*
Oslo byarkiv, *Fattigvesenet i Kristiania*. Hjemstavnshør protokoll 5, folio 252, Maren Davidsen og protokoll 11, folio 265 Marie Olsen (Davidsdatter)
Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, Folketeljing 1883 Sandakerveien 12, 1901-1902 Markveien 2, 1904 Thorvald Meyers gate 28, 1906 Sunnmørsgata 1, 1912 Marselis gate 31
Oslo byarkiv, *Sagene Asyl*. Manntall/ nyanmeldte barn. 1865-1887
Oslo byarkiv, *Sagene skole*. Manntallsprotokoll. 1886-1911
Riksarkivet, *Folkeregisteret*, Folketeljinger 1885 Sandakerveien 12, 1891 Holsts gate 2. 1900 Hesselbergs gate 13, 1910 Sunnmørsgata 1, 1910 Marselis gate 31
Statsarkivet i Oslo, *Eidsvoll menighet*. Kirkebok, diverse, 1850
Statsarkivet i Oslo, *Sagene prestegjeld*. Ministerialbok nr. 2, 1880-1897

Litteratur og trykte kjelder

Braaten, Oskar (1986): *Ulvehiet. Ungen. Den store barnedåpen. Oslo-fortellinger*. Oslo: Aschehoug
Flood, Grete (1997): «Barneasylene. Dager med 'Leg og passende Beskjæftigelse'». I: *Tobias. Tidsskrift for oslohistorie*. Leif Thingsrud (red.). Oslo byarkiv, nr. 4/ 1997
Lauritsen, Vibeke (2011/ 2013): «Oskar Braaten». I: *Allkunne, nynorsk kulturhistorie*, www.allkunne.no. Ottar Grepstad (red.). <http://www.allkunne.no/default.aspx?menu=26&id=1421> [lesedato 04.06.2013]
Lind, Aage (1962): *Oskar Braaten*. Oslo: Aschehoug
Lunde, Trond (2004): «Oskar Alexander Hansen Braatens slekt». I: *Genealogen. Medlemsblad for Norsk Slekthistorisk Forening*. Are S. Gustavsen (red.). Norsk Slekthistorisk Forening, nr. 2/ 2004
Olsen, Trude H. (2012): «Turguide Akerselva». Oslo, Bymiljøetaten
Skei, Hans. H. (2009): «Oskar Braaten». I: *Store norske leksikon (Norsk biografisk leksikon)*. http://snl.no/nbl_biografi/Oskar_Braaten/utdypning [lesedato 04.06.2013]
Strandvold, Berit (1981): *Oskar Braaten - i dørgløtten*. Oslo: Aschehoug

istockphoto

«The poetry of history lies in the quasi-miraculous fact, that on this earth, on this familiar spot of ground walked men and women as we are today. Thinking their own thoughts, swayed by their own passions, but now all gone, vanishing after another, gone as utterly as we ourselves shall be gone like ghost at cockcrow.»

- G. M. Trevelyan, Sitert etter Simon Schama, i The Guardian Weekly 6/10 1991

FIRE BESTEFØRELDRE: KOLLEKTIVBIOGRAFI OG SAMFUNNSHISTORIE

Tekst: Knut Kjeldstadli, professor i historie ved Universitetet i Oslo

Biografi betyr livsskrift, eller å skrive livet. Med utgangspunkt i en bok om fire liv, *Mine fire besteforeldre. En familiefortelling om framveksten av det moderne Norge*, skal jeg søke å si noe om verdien av en slik biografi for samfunns-historie. La meg kort presentere de fire:

Farfar Lars Kjeldstadli, født 1870 og død i 1934, var husmannssønn fra Synnølv. Han reiste rundt som blyglassmaker på bygdene og ble anleggs- og gruvearbeider før han slo seg til på Rjukan som en i første generasjon Hydro-arbeidere.

Morfar Daniel Grini, født 1878 og

død 1954, var sønn nummer to på en gård i Gjerpen ved Skien, ble journalist og redaktør og til slutt generalsekretær i Norsk Bladeierforening.

Farmor Beate Lotsberg var født i 1880 og døde i 1965; hun var datter av en tidligere matros som prøvde å slå seg gjennom som småbruker i Fræna, så ble hun tjenestejente hos de kondisjonerte, rallarkokke og arbeiderkone.

Mormor Elisabeth Mathiesen, født i 1884 og død i 1935, kom fra en handverkerslekt i Skien, hadde en enkemor som livnærte seg som spillelærerinne og dreiv sjøl barne-

hage før hun giftet seg.

Boka er en form for slektsforskning. Men den sikter altså ikke etter å nå lengst mulig tilbake slik en gjør med anetavler. I stedet for å få slektstreet stort, men nokså nakent, har målet vært å få blader og blomster på treet. Boka kombinerer genealogiens orientering mot flere mennesker med biografens nærhet til personene – og søker å skrive norsk samfunnshistorie inn i disse livene. De levde i den tida da Norge ble et moderne samfunn på brei basis. Resultatet kan kalles en kollektivbiografi, én form av dette.

Farmor med barnebarna: Beate på hytta på Nordseter med barnebarna, fra venstre Arne, Tone, Kari, Live og artikkelforfatteren Knut. Privat foto.

Mor og sønnene: Farmor Beate med sønnene Sverre (til venstre) og Kåre fotografert noen år etter krigen, utenfor en av boligene på Rjukan. Privat foto.

Middelklassejenta: Mormor Elisabeth Mathiesen som ung jente. Privat foto.

Fra husmannssønn til industriarbeider: En arbeidsgjeng fra fabrikk-anlegget på Rjukan. Noe varierende hodeplagg. Farfar Lars Kjeldstadli ytterst til venstre. Privat foto.

GENIETS ELLER DE SOSIALE TYPENES BIOGRAFI?

Biografisjangeren rommer flere undertyper, som skiller seg fra hverandre i begrunnelsen for å skrive om et liv.

En første type er fortellingen om den store *enestående*, geniet eller den moralske helten. Noen ganger fungerer biografien til å vise fram en helt, stille opp et forbilde. Historien skal da være livets læremester – *en historia magistra vita* – som en sa i eldre tid.

Iblant vil personen være enestående fordi vedkommende fikk *stor innflytelse på andre*, hadde stor årsakskraft, som en del framstående

statsledere og politikere. Eksempel kan være Winston Churchill og hans lederskap under andre verdenskrig eller Otto von Bismarck og samlingen av Tyskland. En radikal variant av orienteringen mot den store mann viser den engelske forfatteren Thomas Carlyle i *Heroes and Hero Worship* (1841), der han så verden nærmest som et rom hvor gigantene ropte til hverandre gjennom verdenshistorien.

Et menneske kan være enestående også i kraft av å være annerledes, marginal, en avviker fra det gjengse, som «Anna i ødemarka». Noe av det interessante ved å studere den marginale, er at all-

menne normer lettest ses når de brytes. Når noen *avvikler*, artikuleres det som ellers slumrer.

Boka om de fire besteforeldrene gjør ikke krav på at de er enestående, snarere tvert i mot. De er interessante i kraft av å være vanlige. De var blant dem som den ungarske marxisten og litteraturteoretikeren Georg Lukács kalte «*historiens middelmådige helter*». De middelmådige heltene var ifølge ham personer som deltok i de sosiale prosessene og de politiske kampene, uten å være sentrale ledere. I kraft av at de var lokalt aktive i arbeiderbevegelsen på farssida og i den nasjonal-demokratiske Venstre-rørsla på morssida, hadde de gløtt inn til lederskapene. Blikkene til besteforeldrene kan kaste noe lys over de valgene lederne gjorde. Morfar hadde som ganske ung mann en krammel med Venstres «høvding» (som en den gang sa), Viggo Ullmann. Farfar stod sterkt på tanken om grunnplansmakt i arbeiderbevegelsen.

Jean-Paul Sartre har skrevet om en fransk forfatter: «Valery er en småborgerlig intellektuell, men ikke alle småborgere er Valery.» Vanligvis utlegges sitatet slik at vi alle er individer og at noen er mer

individer enn andre. Sant, kanskje. Men meg interesserer første del av sitatet like mye. Besteforeldrene er interessante fordi de var *sosiale typer*, typiske for den nye middelklassen og for arbeiderklassen. Å studere livene deres kan gi innsikter i mer generelle prosesser, hvordan mennesker ble formet og hvordan de prøvde å forme omgivelsene og handterte livene sine. Denne de sosiale typenes biografi har et slektskap til det som er kalt samfunns-kritisk dokumentarisme:

«Fremstillingene [...] beretter om en rekke skikkelser som står hverandre nær i kraft av at de er knyttet til samme geografiske eller sosiale situasjon. Deres historie er ikke interessant i seg selv, men som illustrasjoner på et sakskompleks, som eksempler på forskjellige relasjoner til en konflikt [...] historien om den sosiale organiseringen og de samfunnsmessige konflikter som står i sentrum [...] mulige utviklingsmønstre og reaksjoner innenfor en bestemt samfunnsmessig sammenheng.» (Rønning 1979)

INDIVID OG SAMFUNN

Ambisjonene bak boka mi er mye de samme. Den er et eksperiment i å se hvor langt en kan komme i en

dokumentert historisk fortelling om vanlige folk, hvor langt en kan fange inn samfunnsstrukturer gjennom å forske på livene til personer. Den står i skjæringsfeltet mellom individ og samfunn, mellom aktør og struktur, mellom de mange historiene og *Historien* med stor H.

På den ene sida legger samfunnet føringer og griper inn i menneskenes liv på flere vis:

- Samfunnet *intervenerer* og gjør krav på individene. Den moderne staten institusjonaliserer livene: Besteforeldrene skulle koppevaksineres, følge skolegang, gjerne gå i kirken og utføre militærtjeneste.
- Fenomener *diffunderer*, spres. Fra det tidligste i våre liv gjennomtrenges vi av det samfunnsmessige, av språk, gester og får en primær og sekundær sosialisering. Denne pregingen kan være felles for hele samfunn. Men pregingen kan også skape klassespesifikke habituser, disposisjoner i oss, som tenderer til å sende oss ut i visse livsbaner.
- Samfunnet *transformeres*, omformes. Nye strukturer legger nye premisser for handlinger. Nye strukturer kan både åpne for muligheter, som at veksten i avisene åpnet et nytt arbeidsmarked for journalister som morfar, og de kan skape et press som stenger

muligheter, som at samfunnsutviklingen der flere ble lønnsarbeidere, gjorde det vanskeligere å starte sin egen virksomhet.

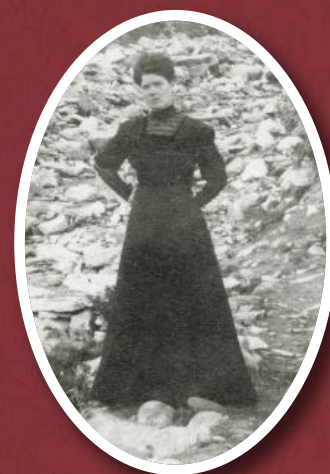
- Samfunnet kan *invadere og okkupere* menneskers liv. Dette kan skje blindt, dramatisk, som når «det store hjulet» kjører over individene under kriser og krig. Historien griper inn i, og overstyrer, de enkeltes historier eller personlige biografier.

På den andre sida skapte også menneskene nye samfunnsmessige strukturer. Mange menneskers liv og valg *adderte* seg opp til et forandret samfunn. Flytting og utvandring skapte en annen demografisk situasjon og et annet arbeidsmarked for dem som ble tilbake. Mange kvinners valg om å bruke prevensjon ga færre barn og påvirket sammensetningen av befolkningen. Mange menneskers valg om å gå inn i foreninger, som arbeiderbevegelsen, skapte nye kollektive aktører, nye handlende historiske subjekter som kunne endre maktforholdene.

Forcen ved en biografisk tilnærming er at vi slik kan studere prosesser nært innpå og i detaljer. En kan se hvordan det å vise seg drukken under en streik er en «solidaritetsforbrytelse», men også

Fra bondesønn til ny middelklasse: Morfar Daniel Grini avbildet med korslagte armer og sjølsikkerhet som nummer to fra høyre i forreste rekke, middelskoleklasse i Skien, ca. 1893. Privat foto.

Fra småbrukerdatter til arbeiderkone: Farmor Beate Lotsberg som anleggskokke. Bildet sendte hun i 1910 som kort til Lars, som da var på anlegget på Såheim. Privat foto.

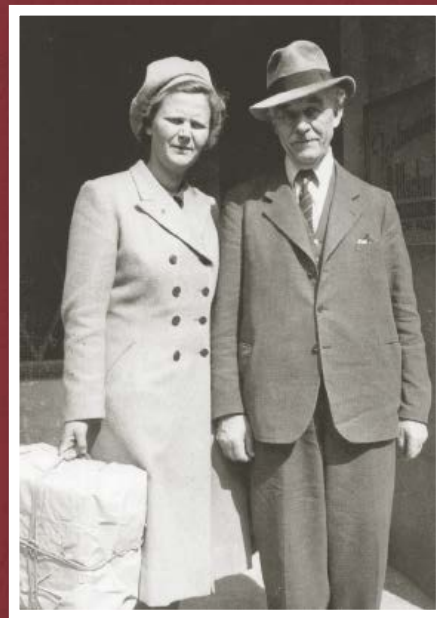
det sosiale ved å ta seg en dram i godt lag. I en biografi vil det kunne være noen historier som rommer mer allmenne innsikter, som viser til *Historien*. Når en kar på Hydro på Rjukan skal ha sagt at «i år er bo-laget jævlig, i år har de lagt 17. mai på en søndag», så vitner det om den allmakta selskapet ble tilskrevet. En arbeidskonflikt kan i seg sjøl være interessant, men også romme «fortettet historie» og blottlegge mer allmenne konfliktstoff og holdninger.

Den biografiske tilnærmingen kan gi overraskende resultater. De store folkelige bevegelsene og sosio-kulturelle miljøene – norskdoms-rørsla, kristenfolket, avholdsfolket og sosialistene - var ofte i konkurranse, ja var til dels fiendtlige overfor hverandre. Men går en inn i livet til farmor, ser vi at hun både var sosialist og hadde bevart barnetroen. Bjørnstjerne Bjørnsons verselinje «Elsk din neste, du kristensjel» summerte opp begge

tilhørighetene for henne. Og min revolusjonære sosialistbestefar hadde åpenbart sans for det norske. Én sønn nummer to ble døpt Sverre Arnljot Breste, nummer én het Kåre Ottar Ingemann. Farfar ville at han skulle hete Kveldulf, etter farfar til Eigil Skallagrimson. Men da sa farmor nei.

En annen innsikt en får ved å bruke lupen, er hvordan samhold og solidaritet ikke var allmenn og gitt i. Farmor har skildret hvordan

Redaktør Grini i arbeid, nå med bart: «Far med den uunnværlige telefon», har en av døtrene hans skrevet i familiealbumet. Privat foto.

Far og datter: Morfar Daniel og mor Ellen en gang etter andre verdenskrig. Privat foto.

arbeiderkvinnene, «madamene» som hun sa, kunne kives mye innbyrdes, og også hvordan ledende mannlige kadre i bevegelsen gjorde narr da arbeiderhusmødrene ville organisere seg.

Nærstudier viser hvordan mennesker tar skritt for skritt, som gradvis kan ta dem vekk fra utgangspunktet uten at dette var planlagt. I ettertid ser en hvordan det skjedde. Farmor dro fra hjembygda Starheim i Nordfjord for

å bli tjenestejente på Sandane, trolig i 1899. I 1911 var hun arbeiderkone på Rjukan. Livet leves ikke etter en mesterplan. Som Karl Marx skreiv i 1852: «Menneskene skaper sin egen historie, men de skaper den ikke eget godtykke, ikke under selvvalgte forhold, men under forhold som er umiddelbart gitt og overlevert.»

KOLLEKTIVBIOGRAFIER

Med en kollektivbiografi, der boka om besteforeldrene er ett eksempel,

menes en biografi som ikke har ett, men flere menneskers liv som sitt objekt og emne. Disse kan være forbundet på ulike vis, og ikke nødvendigvis kjenne hverandre. Farfar og mormor døde etter måten tidlig, og morfar og farmor lærte hverandre først å kjenne godt opp i åra. Flere opplegg er mulige.

Ved *prosopografien* studeres livsløpene til mennesker som deler et interessant og avgjørende kjennetegn, at de var romerske

adelsmenn, engelske medlemmer av Parlamentet, industrigründere eller fattiglemmer i Christiania, framstående tillitsvalgte i arbeiderbevegelsen. Dette er en sosial-historisk mikrohistorie, der en rekke opplysninger om de mange enkeltpersonene over tid summeres opp til å gi et felles portrett av hele kategorien eller gruppa. Når en studerer mange, vil en etter hvert se noen mønstre, noen fellestrekk.

En britisk prosopograf, Katherine Keats-Rohan har skrevet: «[...] prosopografi er klart forbundet med, men klart atskilt fra både biografi og slektsforskning. Mens biografi og prosopografi overlapper, og prosopografen er interessert i detaljer om individenes liv, så er en prosopografi noe mer enn biografi i flertall. En prosopografi er ikke bare hvilken som helst samling av biografier – livene må ha tilstrekkelig til felles til at forhold og forbindelser kan avdekkes. Genealogi, slik dette praktiseres av familiehistorikere, har rekonstruksjon av familierelasjoner som sitt mål. Og som sådan kan en godt utført slektshistorie danne grunnlaget for en prosopografi, men målet til prosopografisk forskning favner vanligvis videre.»

Også andre typer kollektivbiografier

finnes. Med *kretsen, tankekollektivet* tenker en på et fellesskap som har høy grad av indre kontakt og deler mange synsmåter. Et eksempel er den nasjonale og frisinnete såkalte Lysaker-kretsen, med folk som Fridtjof Nansen og malerne Erik Werenskiold og Gerhard Munthe, som historikeren Bodil Stenseth har skrevet om.

Stenseth har også latt en *leiegård*, Jacob Aalls gate 13, være rammen rundt en kollektivbiografi, der gården og beboerne blir et prisme for allmenne moderniseringsprosesser. Det samme сюжетet finnes i Sigurd Hoels kollektivroman *En dag i oktober* (1931). Sjøl har jeg ønsket å lage en bok som skulle hete *Klassebilde*. Den skulle følge barnas liv, fra familiene og inn i en skoleklasse og også livene deres etter skolen. Tittelen er ment å ha en dobbeltmening, det skulle også være en studie av hvordan sosial klasse spilte med i livsbanene deres. Men denne ideen forblir kanskje med drømmen. En variant på grensa av kollektivbiografien er å skildre kvinneliv fra fire generasjoner, inkludert seg sjøl, som den danske historiker Bente Rosenbeck har gjort.

Hvordan plasserer boka om de fire besteforeldrene seg som kollek-

tiv biografi? Hva ser en når en studerer mennesker sammen? Livene deres spente over neste hundre år. Og omtales noen av deres aner, blir tidsrommet raskt 150 år, fem mannsaldrer. Dette gir et *langt tidsperspektiv*, slik at en for eksempel ser flertrinns sosial mobilitet, ikke minst knyttet til den sosiale stigen som utdanning kunne utgjøre.

Et neste moment er at beste-foreldrene var «gunstig» plassert på det viset at de på fars side kom fra Vestlandet, fra bygde-Norges allmue, og kom til å høre til i arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen. På mors side kom de fra Østlandet, mormor var byjente, de tilhørte middelklassen og rørselene som sirklet rundt partiet Venstre.

Da kunne en *sammenlikne* og se likheter og ulikheter mellom familiene. Middelklassen hadde mer og mer solide materielle goder, som et maleri av den etablerte maleren Gustav Wentzel, og ikke et «skjelderi» på papp, og møbler som var av så god kvalitet at de kan brukes i dag, mens en stol etter farmor knakk da en venn satte seg solid i den.

Familierelasjoner ser en også skarpere i biografier om flere mennesker. Den emosjonelle stilen

*Tre generasjoner: Mormor Elisabeth med døtrene Liv (til venstre)
og Ellen en 17. mai-dag i Skien hos Elisabeths mor. Privat foto.*

var ulik i de to familiene, litt taus i arbeiderklassefamilien, litt mer inderlig - «kjæreste du» - i middelklassen. Kanskje hang det også sammen med at de her var to jenter, mens det var to gutter i den andre. – Men det var også likheter, som at slekta spilte en viktig rolle, både som kilde til praktisk og materiell hjelp og som psykisk og emosjonell støtte.

Så kan en spørre: Hvor langt inn i familielivet, i *privatlivet*, bør en biograf gå? Om dette har det gått flere debatter. Noen tar det asketiske standpunktet at bare personens offentlige virke er relevant. Andre vil blottlegge mer, ja nesten til det libertinske. Det er vel en slags konsensus om at privatlivet i det minste må omtales når det har hatt betydning for hvordan personen spilte sine samfunnsroller. I en biografi om sosiale typer er svaret i grunnen klart – hverdagslivet er en del av temaet, og privatlivet må da med, med respekt.

METODISKE SLUTTPØENG

Hva kan en slik familiefortelling bygge på?

Fotografier har vært svært nyttige, ikke minst for å få et personlig forhold til mennesker, av hvem jeg bare hadde møtt to

Illustrasjonsfoto

og bare husker ett. I noen grad har jeg også drevet den vanskelige sport å lese mening ut av bilder, ikke bare lese egen mening inn i dem. Betyr det at farfar på et atelier fotografi satt sentralt omgitt av kone og barn at han var en pater familias? Eller var dette sjangeren? Andre, mer uformelle bilder viser en annen oppstilling.

Jeg var så heldig at personer i familien i perioder bodde i ulike byer, at de var brevskrivende, og at svært mye av *korrespondansen* ble tatt vare på. Farmor på Rjukan skreiv til sønnene i Oslo og på Løkken og fikk brev tilbake. Morfar skreiv til døtrene når de var i utlandet, og brev gikk tilbake. Far og mor vekslet brev mens han var på Rjukan under krigen, og seinere

på studieopphold i England og USA. Uten brevene ville det nok ha vært umulig å kripe dem så nær. En annen utrykt, skriftlig kilde var eventyr som farmor skreiv for barnebarna og som rommet en moral og mange detaljer som belyste oppveksten hennes i Fræna og Starheim. Videre etterlot hun seg *oppskriftbøker*, noen *kalendrer* hvor data var ført inn. Farfar hadde en liten svart notisbok der han hadde notert visdomsord, og arbeidsboka med attester fra alle anleggene han arbeidet ved. For mormor kunne en minnebok gi innsikter i kjønnsroller. Brev – til hverandre, fra morfar til døtrene før krigen, mellom far og mor under krigen, mellom farmor og oss etter krigen, mellom far og mor når han var i England eller USA.

Avisartikler av og om tre av dem sa noe om plasseringen deres i de lokale offentlighetene. Offentlig arkivmateriell ga ikke så mye, men jeg har hatt nytte av *folketellinger* og lokale *adressebøker*. Noe har jeg funnet i *lokalhistorier* og organisasjonshistorier, i gards- og slektshistorier og bygdebøker.

Når jeg har funnet så vidt mye, skyldes det også at personer i ulike deler av slekta har tatt vare på materiale og stilt det til rådighet.

Noen slektninger hadde jeg intervjuet før, noen hadde jeg *retrospektive intervjuer* med, som iblant ga viktige innspill. Men i ettertid ser jeg at disse samtalenes skulle ha startet tidligere og vært mer inngående.

En kilde har også vært *egne minner* om fortellinger, særlig fra mor og farmor. Jeg ville ikke ha vært dem foruten i dette arbeidet. Men det har også vært lærerikt hvordan hukommelsen bearbeider slike minner og skaper mening og sammenhenger der de vitenlig ikke fantes. Jeg mente som ungdom lenge bestemt at morfar døde i 1931, i snøen på vei hjem etter å ha vært på et møte der fagorganiserte tillitsvalgte på Rjukan ventet på resultater fra forhandlinger med arbeidsgiverne under det som ble kalt storlockouten, den siste virkelige

omfattende og lange arbeidskonflikten i Norge. En stor hending i norsk historie ble koplet med en tung, viktig dag i familiens historie. Haken er at farfar døde i i 1934, tre år etter lockouten. Men for en radikal student på 1970-tallet «passet» 1931 svært godt.

Blir det å skrive om egen familie til en hagiografi, en helgenfortelling? En håper jo ikke det. En vaksine mot heltedyrking ligger forhåpentlig i egen trening som yrkeshistoriker. Tidsavstanden gir analytisk avstand. Når det var besteforeldrene, gikk det å gjøre dem til et studieobjekt. Det kommer ikke noe bind to om foreldrene, sjøl om det ligger tjukke brevbunker etter dem.

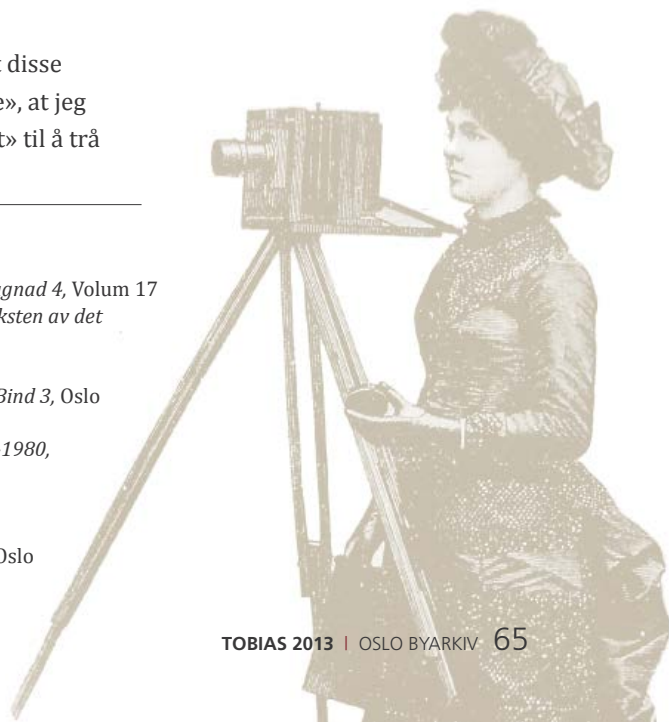
Samtidig opplevde jeg at disse fire menneskene var «mine», at jeg derfor på et vis hadde «rett» til å trå

dem nær, nærmere en jeg kanskje ville ha gjort med andre mennesker. For å unngå et preg av hyllest eller skryt, unnlot jeg også å ta med mange positive utsagn i kildene, for eksempel om morfar som journalist. Å sitere mer enn ett utsagn kan lett bli smør på flesk.

Kanskje hadde det vært vanskeligere om jeg hadde funnet trekk ved dem som jeg hadde vært fundamentalt kritisk til. Men det kildene har fortalt, har jeg fortalt. Uten fratrekk eller tillegg. Lyter og laster, i tillegg til dem de hadde, har jeg ikke diktet opp. Jeg håper jeg heller ikke har diktet opp dyder. •

Litteratur

- Kjeldstadli, Knut (1991): «Kan det sies noe nytt om de muntlige kildene?» I: *Dugnad* 4, Volum 17
Kjeldstadli, Knut (2010): *Mine fire besteforeldre. En familiefortelling om framveksten av det moderne Norge*, Oslo
Lukács, Georg (1962): *The Historical Novel*, London
Marx, Karl (1852/1970): *Louis Bonapartes attende brumaire I: Verker i utvalg, Bind 3*, Oslo
Njølstad, Olav (2008): *Fullt og helt. En biografi om Jens Christian Hauge*, Oslo
Rosenbeck, Bente (1990): *Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*, København
Rønning, Helge (1979): «Dokumentarisme» I: *Pax Leksikon*, Bind 2, Oslo
Sartre, Jean-Paul (1971): *Existensialism och marxism*, Stockholm
Stenseth, Bodil (1993): *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940*, Oslo
Stenseth, Bodil (2010): *Nr. 13 – en vestkantfortelling*, Oslo

«Eplet faller ikke langt fra stammen.» Ordtaket sier sitt om hvordan folk har oppfattet at vi er formet av familie, slekt og avstamning. Her er spørsmålet: Hva kan en slektshistorisk tilnærming bidra med i forståelsen av samfunnshistoriske spørsmål?

SLEKTSFORSKNING OG SAMFUNNSHISTORIE

Tekst: Knut Kjeldstadli, professor i historie ved Universitetet i Oslo

Slektshistorie, genealogi, kan ses både som en sjølstendig disiplin og som det som kanskje litt nedlatende kalles hjelpevitenskaper for historieforskning. I dag er dette et vel etablert felt; i Norge finnes en egen forening, tidsskrift, kurs og studieemner ved høyskoler. Bøker er utgitt om en rekke slekter.

Men slektshistorie er langt eldre. En urform av genealogien er kongerrekker, dynastier. Å sette opp slike anerekker er nok lettest for storfolk. I England regner en med at det er små muligheter til å oppspore sin familie før 1500, hvis en ikke er i slekt med kongehuset, eller familien har bestått av jordeiere eller rikfolk

i by. Nokså mange amatørforskere, også i Norge, klarer å karre seg tilbake til 1500- 1600-tallet. Her kan de finne en slektsrekke som gjør at de suser tilbake til Harald Hårfagre. Men dette tilbakevises som konstruksjoner av de strengere og mer vitenskapelige slektsforskere.

Sjøl om det finnes glade og noen oppfinnsomme amatører, bør det poengteres at som vitenskap kan genealogi være krevende, både med hensyn til tid, arbeidsinnsats, etterrettelighet og analytisk skarphet. Som slektsforsker Fin Michaelsen skriver: «Noen tror at de står overfor en slags automat, der det

Eplet faller ikke langt fra stammen:

Foto fra lokalhistorisk dugnad på Sagene. A-10088/a0006/001

gjelder å trykke på en knapp, så ramler forfedrene ut. Andre er klar over at de må lete, men de er tidlig ute og regner med å greie det vesentligste før middag.» Så er det de mange som lærer at arkivet blir et arbeidssted for dem.

HVA ER MOTIVENE FOR SLEKTSGRANSKING?

Å ville vite *hvem en er*, hvor en kommer fra, hvilke røtter en har, nevnes ofte. Avstamning går inn som del av ens identitet. Da Oslo bys historie ble utgitt på 1980-tallet, der jeg hadde gleden av å være en av forfatterne, mottok vi et protestbrev fra en advokat etter at

middelalderbindet ble gitt ut. Der var det nemlig gjengitt en runepinne, som omtalte en Årle Skjoldløs, som runeristeren mente hadde vært den passive i et homofilt, analt samleie. Advokaten mente å vite 1) at han sjøl var etterkommer etter Årle, 2) at han visste at Årle ikke var homofil, 3) at dette var sterkt ærekrenkende for ham og for Årle, og 4) at opplaget av dette bindet derfor burde tilbakekalles og makuleres. Boka ble nå slik den var.

Slektsforskeren Cato Krag-Rønne skreiv i 1943 at genealogi gikk ut på å «erkjenne og klarlegge slektens vesen, virke og vandring gjennom land og tid». Virke og vandring – jo, det kan en sikkert fastslå. Men å skulle erkjenne slektas vesen gjennom hundreåra, blir mystikk. Men det var slike tanker som styrte Norges Bondelag da det på 1930-tallet arrangerte studiesirkler i slektsgransking og i biologisk rasehygiene, som en sa, og ga diplomer

til de brukerne der slekta hadde sittet på garden i generasjon etter generasjon. Det var ikke lett å være en jordlaus i en slik verden. Og det var ikke lett å ha en jødisk bestemor i et nazi-Tyskland.

Men om en legger vekt på det en kan kalle sosial arv – altså oppvekst og ikke gener – kan ett motiv være å forstå seg sjøl bedre. Personlig syntes jeg en del av mine egne rariteter ble forståelige på bakgrunn av det jeg har lært om familiehistorien min.

***Fra skolegården:** Om en legger vekt på sosial arv – altså oppvekst og ikke gener – er et av slektsforskerens motiver å forstå seg selv bedre. Ukjent fotograf, Sofienberg skole 1933. A-40041/Ua/0002/069*

Videre kan en ønske å finne *noen en kan være stolt av*. Mange synes som Aasmund Olavsson Vinje: «Stor arv det er for mannen av godtfolk vera fødd.» Og før ham mente islendingen Styrmir Karason hin frode på 1200-tallet: «Vi synes at vi bedre kan gi utlendinger [det vil den gang si nordmenn, forf. anm.]

svar på tiltale, når de bebreider oss at vi stammer fra træller eller forbrytere, hvis vi kjenner vår riktige slekt og likeledes tilfreds-stille de mennesker som vil vite noe om gamle ting eller føre stam-tavler.» (Sitert etter Schilbred 1976) Sjøl stiller jeg da dårlig. Den ene bemerkelsesverdige var ifølge en

slektshistorikk på farssida, en som stjal øl fra tyskerne på Bryggen i Bergen. Den andre var på asyl.

Slik slektsfølelse, der en jakter på en forfader med blått blod, kan sjølsagt bli temmelig reaksjonær. Formannen i Norsk slektshistorisk forening, Lars Løberg, skjøt i anledning dette av en kraftsalve, at

Etterslekt eller aner: Slektsforskeren kan følge to strategier, enten spore opp etterkommerne av et individ eller lete opp forløperen til et individ. Foto fra kjøpmann Jacob Hjortland med familie og ansatte utenfor kolonialforretningen ved hjørnet av Torbakgaden og Markveien på Grünerløkka ca. 1895. Ukjent fotograf. A-10001/Ua/0006/051

«vi vil fortsette å slite med mer eller mindre feilslutninger og prangende anetavler for folk med honnerte ambisjoner så lenge det finnes slektsgranskere som vil ofre sin tid, sine penger og sine etiske prinsipper på forfengelighetenes alter». Men, tenker nå jeg, denne ambisjonen er vel alt i alt uskyldig, om enn litt komisk.

La meg også nevne et siste motiv – kartlegge *arverettslige forhold*. De vitenskapelige grunnene skal jeg komme tilbake til.

TO GRUNNTYPER SLEKTSHISTORIE

Slektsgransking kan følge en av to strategier. Enten kan en spore opp etterkommere etter et individ. Eller en kan lete opp forløperne til et individ. Ved den første grunntypen velges en person som slektsgründer og så setter en opp *etterslektstavler* der en følger alle ætlingene etter ham (sjeldnere etter hun). Gründeren kan i prinsippet være enhver person som har levd og har fått barn. Tavlene viser da avkommet etter denne valgte grunnleggeren. Resultatet kalles også descendens-tavler.

Ved den andre typen tas utgangspunkt i et individ, som kan være en sjøl (eller en velstående person som

har satt bort oppdraget til en genealog). Så leiter en opp de ulike greinene av forfedre og formødre og samler dem til *anetavler* – også kalt ascendens-tavler. Disse viser altså et individs forfedre, eller med genealog Krag-Rønnes lett pompøse vending – tavla «viser preludiet til den enkeltes livssymfoni».

Etterslektstavla svarer vel mye til et samfunn der mannen var hovedperson, og arven fulgte mannslinja, et såkalt agnatisk samfunn. Men det finnes som kjent også kognatiske samfunn, der arv går via kvinne- linja.

Når en utvikler familietreet – hva enten det viser avkom eller herkomst, hva enten en leiter «nedover og utover» eller «oppover og bakover» – søker en gjerne å komme så langt som mulig. Det kan drives av en sportslig glede, men som nevnt også av andre ambisjoner.

HVA KAN SLEKTSFORSKNING GI TIL SAMFUNNSHISTORIE?

Temaet er her sammenhengen mellom studier av slekt og av samfunn. Historikeren Ottar Dahl sa i 2001: «Som samfunnsmessig enhet blir slekten konstituert ved slektsbevissthet og de normer av sosial og rettslig art som er knyttet til den, og som får ulik betydning i

ulike samfunn og kulturer etter de rettigheter og plikter som slekts- tilhørighet innebærer. De enkelte slekter får ulik status i det omfattende samfunn etter hvorvidt fordelingen av eiendom, makt og prestisje er basert på slektsforhold og dermed også innebærer muligheter for konflikter mellom slekter. Det er ut fra dette klart at en historisk undersøkelse av slektsforhold er en nødvendig del av en mer omfattende samfunnshistorie.»

Her kan en legge til at i middelalderen, eller mer allment i agrarsamfunn, var slekta den avgjørende enheten; i dag har slekta skarpere konkurranse fra andre størrelser. Men familier og slekt er like fullt en vital del av samfunnet på flere vis: Slegt bærer et sett av normer for atferd. Slegt kan gi status og rettigheter, for eksempel knyttet til arv. Og slekt kan i mer eller mindre grad være et fellesskap, ja en kollektiv aktør. Som en slik kollektiv aktør kan kanskje en slektsgruppe eller en familiekrets eksistere over fire, kanskje fem slektsledd.

Hvis vi analyserer slekter gjennom flere ledd, kan vi forfølge *sosiale prosesser over tid*. Den store tyske forfatteren Thomas Mann skildrer dette i romanen *Buddenbrooks* (1901) om en kjøpmanns-

familie i Lübeck mellom 1835 og 1877. Mens første generasjon er en handlekraftig og levedyktig forretningsmann, er fjerde generasjon en forfinet, men tander og ikke helt livskraftig kunstner. Det siste slektsleddet forsvinner ut av forretningslivet; det blir en *rise and fall* historie. Det lange tidsspennet gjør at en kan se samfunnsmessig forandring og utvikling – og også det som måtte ha vært stabilt over tid.

Flere områder innafor samfunns- historie kan tilnærmes gjennom slekthistorie. Slekta kan for det første være basis for studier av befolkningsutvikling, *demografi*. Metoden kalles familierekonstruksjon. I Norge har særlig Sølvi Sogner og elever av henne vært aktive i dette feltet. Primært på basis av kirkebøker har hun kunnet gjen- skape familier. Da kan hun spørre: Hvem giftet seg med hvem? Hva var giftealderen? Hvor mange kom til og hvor mange barn levde opp? Hvor stor var spedbarnsdødeligheten? Hvor gamle ble menneskene? Svarene på slike spørsmål er sjølsagt helt avgjørende for å forstå befolk- ningsvekst og forholdet mellom generasjoner.

Videre har slekta hatt betydning som et system for *forsørgelse* – et

Samfunnshistorie: Slektsforskning kan være basis for studier av befolkningsutvikling, *demografi*. Foto fra lokalhistorisk dugnad på Sagene. A-10888/U001/001

Oppkomlinger og nedkomlinger: Via slektsforskning kan man studere sosial mobilitet over tid. Foto av pyntete kvinner og menn ved bordene, Grefsen sanatorium ca. 1905. Ukjent fotograf. A-10021/U001/010

«skaffesystem» som har sikret forsorg og omsorg. Slekta var i alle tradisjonelle og i tidlig moderne tider nødvendig for å få verden til å gå rundt. Ja, mon den ikke ennå er avgjørende? Slekta var bundet sammen av bånd av gjensidige forpliktelser, det antropologene kaller resiprositet, der en både ga og mottok. Båndene gjorde at en kunne vente hjelp praktisk og materielt, i stort - og smått. Mormor sendte en ladning med 20 kilo brekkbønner til en svigerinne i Bergen. Farmor kunne kjøpe en kasse med epler fra en slektning til langt under markedspris. Til gjengjeld skaffet en kaffe, tobakk og sykkeldekk til vestlandsslektningene. I vareknapphetens tid under og etter okkupasjonen byttet en kleslapper, som ga rett til å kjøpe visse typer klær. Resiprositeten omfattet omsorg og praktisk hjelp. Farmor stilte opp for en søster som hadde en sønn med «ungdomssløvsinn», schizofreni, tok dem inn i huset, søkte å bistå økonomisk og strikket henne «stumpestrømper». Beinene var amputert på grunn av beintuberkulose. Slike ytelser behøvde ikke være så svært omfattende, men de bekreftet og opprettholdt de sosiale og følelsesmessige båndene, slik at de kunne aktiviseres om de

trengtes en gang i framtida.

Slekta har videre vært et system for *eiendomsforvaltning*, spesielt jordeiendom. Garden og brukeren ble knyttet i hop; det kan en se blant annet ved navneskikkene. I farmors familie vekslet brukerne, far og sønn, mellom å være Kristen og Jakob. En sønnesønn kunne da bli Små-Kristen. En kunne også kalle opp via forbokstavene – farmors eldste bror, **Karl Johan**, var oppkalt etter bestefar **Kristen** og bestefar **Jon**.

Det ligger en forskningsoppgave i å studere hvordan gardar – via ekteskap – ble arvet, slått sammen og spaltet ut igjen. Slike transaksjoner bar bud om sosiale og økonomiske *allianser*, som var bondesamfunnets parallell til fyrstebrylluper og allianser mellom dynastier. Vi kan spørre: I hvilken grad og hvordan bygde bondefamilier opp eiendom? Hvor langt gikk de i arv? Ble de solgt? Flyttet en via ekteskap til en rikere gard?

Morfars far, som het Hans Danielsen *Kiste*, flyttet til Gjerpen da han giftet seg med Anne Helvig, som var enke med gard, og han skiftet da navnet til Hans Danielsen Grini, som garden het. Det burde mer systematisk tenkes gjennom om og hvordan de mange hundre bindene

med lokale gards- og slektshistorie kunne anvendes til slike formål.

SOSIAL MOBILITET

Sosial mobilitet kan med stor fordel studeres via slektshistorie. I byhistorie fra seinmiddelalder og tidlig nytid har et spørsmål angått de ledende embetene i byene: Ble disse embetene erobret av lavadelige? Var det slik at det var en sømløs overgang fra adelstid til borgerskapets tid ved at adel gikk inn i byborgerskapet? Svaret ligger i å se hvem de var og ble. Og hvordan kan det studeres? Jo, via slektsforskning.

Oppadstigende mobilitet har fått størst oppmerksomhet. Min tippoldefar på morssida var sønn av en bryggearbeider og en tjenestejente i Kristiania; han gikk i handverkerlære og ble buntmakermester i Skien. Datteren lærte å spille piano, sønnen ble jurist, datterdatteren ble gift med en redaktør og generalsekretær i Norsk Bladeierforening. Men det har også funnes en nedadgående sosial mobilitet. Som forfatteren Georg Johannessen sa en gang, «eg e så glad eg e oppkomling og ikkje nedkomling». Historien om de fallende slekter venter på sin historiker. En interessant skjønnlitterær behandling er gitt i

romanen *Skyggenes slekt* av Kristian Elster d.y. fra 1919, som handler om den relative deklasseringen av gamle embetsmannsslekter.

Et interessant spørsmål er hvordan *utdanning* kan være veien blant annet til mobilitet. Oldemors bror, bryggesjauersønnens sønn, tok juridikum og endte i Kristiania som direktør i Norges Brannkasse. Morfar, andre sønn på en gard, tok middelskolen og ble som nevnt en pressemann. Farfar, som var rallar og industriarbeider på Rjukan, fikk én sønn som ble sivilingeniør på Løkken verk og én som ble universitetslektor i historie i Oslo. Også kvinner i middelklassen kunne i noe eldre tid ta utdanning, men i flere slektsledd var dette dels en syssel før ekteskapet, dels en forsikring som en kunne falle tilbake på dersom hovedforsørgeren døde: Min mormors mor gjorde spilleferdighetene til levebrød, hun tok inn elever etter at mannen døde. Min mormor gikk et kurs og startet barnehage i Skien. Mor ble barnehagelærer og så lærer for barn med lærevansker.

Også *ekteskap* kunne være kilde til sosial mobilitet. En gard, som var grunnenheten, hvilte både på en mann og en kone, sjølin og sjøla,

med en nokså klar og nødvendig arbeidsdeling dem imellom. (Derfor var gjengifte vanlig, med de utfordringene som i eventyrets form gjenspeiles i fortellingene om den onde stemor.) Og i borgerlige kretser burde fruene være representativ, ikke minst overfor overordnede eller forretningsforbindelser. Derfor kretset mye rundt ekteskapsinngåingen. Giftermålet burde, mente en, inngås i samme sosiale krets. Ellers kunne det være en mesallianse. Noen steder var det uakseptabelt for en gardbrukersønn å gifte seg med en husmannsdatter; i mer jamne samfunn kunne det gå.

Det forrige momentet minner om at en mer omfattende slekts-historisk forskning kan bidra til å svare på et større og mer omstridt spørsmål om *klasseforholdene i det norske jordbrukssamfunnet*: Dannet husmennene en egen klasse, en underklasse som også omfattet tjenere og innerster, en klasse som reproduserte seg sjøl, og som sosialt atskilte seg fra bondeklassen? Eller var det tettere bånd, slik at husmannen kunne være bondens yngre bror, slik at det kunne skje giftermål over disse sosiale skillene? Trolig vil videre forskning vise store regionale variasjoner.

Også norsk politisk historie rommer debatter der genealogiske studier kunne trekkes inn mer enn det har vært gjort. Det gjelder *den norske statens karakter*: Historikeren Jens Arup Seip karakteriserte den norske staten fra 1814 til 1884 som embetsmannsstaten, en politisk orden der embetsmennene var både styrende og herskende klasse. I opposisjon til dette satte Francis Sejersted fram *teorien om staten som en borgerlig rettsstat*: Politikken la til rette for det næringsdrivende borgerskapet, blant annet ved å sikre stabile og forutsigbare rammer for forretningsdriften. Men denne motsetningen – om hvorvidt det var embetsmennene eller næringsborgerskapet som var herskende – løses opp eller viser seg å være for skarpt stilt, når en stiller slekthistoriske spørsmål. Inngifte og svogerskap gikk på tvers, så også eie av parter eller aksjer i selskaper; dette er vist i en undersøkelse av industrigründere på 1800-tallet av Lars Thue. Det bildet som stiger fram, er av en mer samlet overklasse med to komponenter, som er tett filtret inn i hverandre.

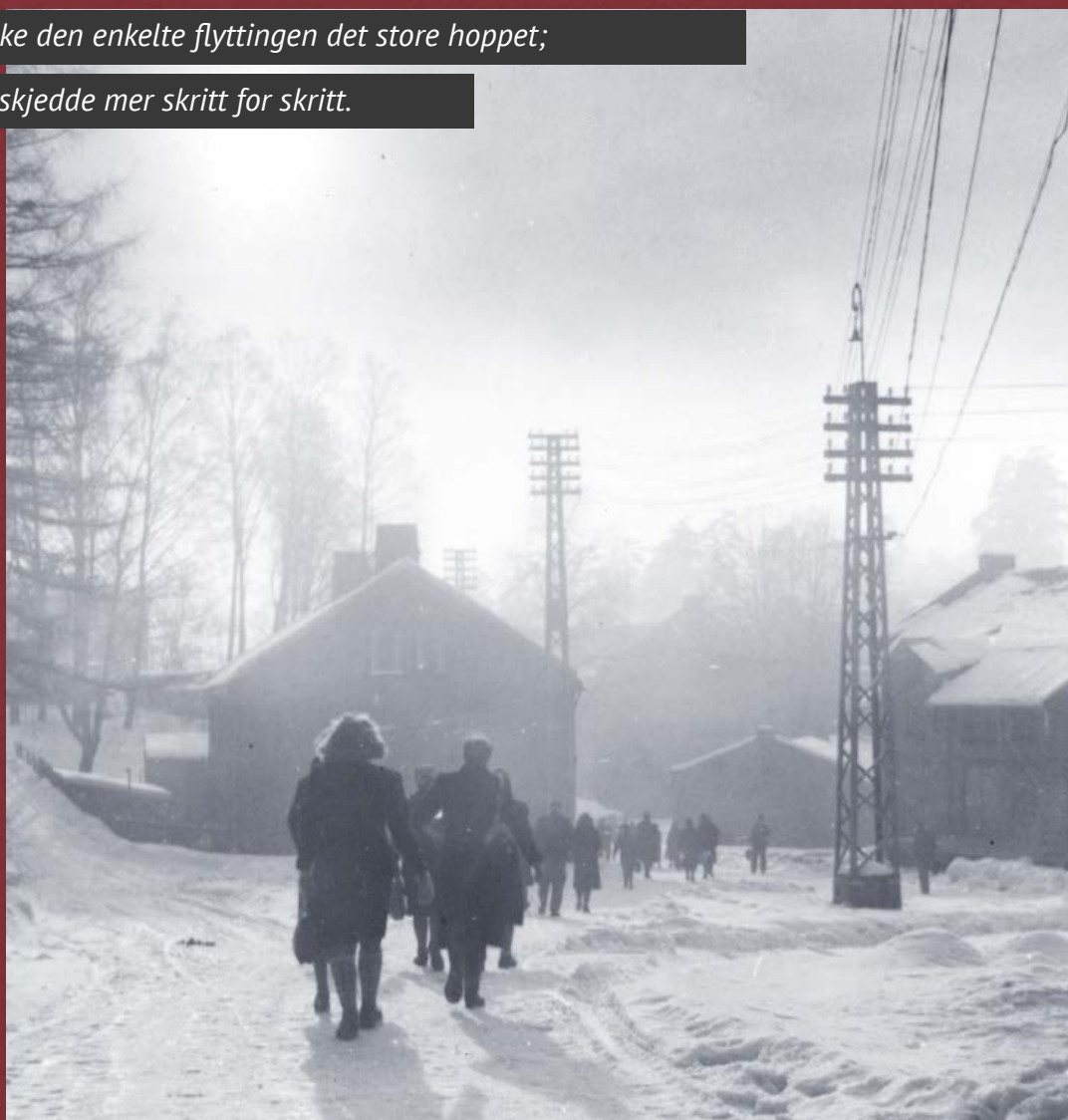
Sosial mobilitet: Sammen med ekteskap har utdanning vært en viktig vei til sosial mobilitet. Foto fra Sofienberg skole, trafikkuka september 1939. Ukjent fotograf. A-40041/Ua/0002/206

Nye svar: Slekthistorisk forskning kan bidra til å svare på et omstridt spørsmål om klasseforholdene i det norske jordbrukssamfunnet. Var husmenn sosialt atskilte fra bondeklassen eller var det tettere og familiære bånd? Foto av folk på forsorg utkommandert til potetdyrking under krigen, 1940. Ukjent fotograf. A-20145/Uan/0004/009

Ofte var ikke den enkelte flyttingen det store hoppet;

flyttingen skjedde mer skritt for skritt.

Et bidrag til almenhistorien: Slektsforskning viser at den geografiske mobiliteten, flyttingen, var større enn mange vanligvis forestiller seg. Foto av arbeidsstokken ved Nydalens Compagnie, ca. 1930. Ukjent fotograf. A-10093/Ua/0001/160

GEOGRAFISK MOBILITET

Det siste emnet jeg vil nevne, der slektshistorie kan bidra til *all-mennhistorien, er geografisk mobilitet, flytting*. Den var større enn mange vanligvis forestiller seg; det var ikke slik at hjembygda forble den horisonten folk kjente til. Ofte var ikke den enkelte flyttingen det store hoppet; flyttingen skjedde mer skritt for skritt. Da farmor brøt opp fra Starheim i Nordfjord dro hun som tjenestejente til Sandane inne i fjorden, så etter hvert til Måløy, Bergen, Trondheim og Folldal, før hun som arbeiderkone

kom til Vestfold og Rjukan og i alders år til Oslo.

Andre i slekta dro «over dammen» til Amerika. I min slekt var det blant andre en halvbror til farfar. Så ikke bare flytting, men emigrasjon og immigrasjon kan belyses slektshistorisk. Under arbeidet med *Norsk innvandringshistorie* hadde min kollega Sølvi Sogner stor nytte av bidrag fra medlemmer av Norsk slekts-historisk forening. Hun skreiv om tidlig nytid fram til 1814. De genealogiske studiene rommet fortellinger som belyste og

eksemplifiserte ulike typer migrasjon på 1600- og 1700-tallet. Et forhold en jo ser, er at det nye norske byborgerskapet som vokste fram, langt på vei ble til ved at utlendinger ble naturaliserte nordmenn. Og de slektshistoriske studiene ga anledning til å studere disse mekanismene i detalj. Dette, å se hvordan mennesker ble formet av historien – og formet historien – er potensialet i slekts-historien, et potensial som ennå ikke er fullt utnyttet. •

Litteratur

- Dahl, Ottar (2002): «Genealogi og historieforskning i Norge etter annen verdenskrig» I: *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift* nr. 38
- Holden, Finn (1997): «Slektsforskning eller aneforskning? Anegalleri forfra eller bakfra?» I: *Slekt & Data*, nr. 1
- Kjeldstadli, Knut (2010): *Mine fire besteforeldre. En familiefortelling om framveksten av det moderne Norge*, Oslo
- Krag-Rønne, Cato (1943): *Ættegransking*, Oslo
- Løberg, Lars (2001): «Norsk genealogi i det 21. århundre» I: *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift* nr. 38
- Michaelsen, Fin (1978): *Slekten. Innføring i ættegransking*, Oslo
- Schilbred, Cornelius (1976): *Slekt og miljø*, Oslo
- Seip, Jens Arup (1974): *Utsikt over Norges historie. Bind 1*, Oslo
- Sejersted, Francis (1978): «Rettsstaten og den selvdestruerende makt» I: Rune Slagstad (red.): *Om staten*, Oslo
- Sogner, Sølvi (1979): *Folkevekst og flytting*, Oslo
- Sogner, Sølvi (2003): «Del II. 1537-1814» I: Knut Kjeldstadli (red.) *Norsk Innvandringshistorie. Bind 1. I kongenes tid*. Oslo
- Thue, Lars (1977): *Framveksten av et industriborgerskap i Kristiania 1840-1875*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo

«Har du slekt i Oslo, så må du innom Oslo byarkiv» sier Laila Christiansen. Vålerengajente, Amerikaboer, blogger og de siste årene profesjonell slektsforsker. Både hennes egen og mannen Pers familie er Oslofolk i generasjoner bakover. Vi følger Laila i hennes leting etter detaljer om ektemannens oldeforeldre Johan Thorseng og Anna Marie Carlsen og deres nærmeste familie.

FINN SLEKTA PÅ 1-2-3

Tekst: Johanne Bergkvist, Laila Normann Christiansen og Unn Hovdhaugen. Foto: Sigrd Marvik

LITT OM FAMILIEN THORSENG

Anna Marie Carlsen ble gift med kontorsjef ved Dampskips-ekspedisjonen, Johan Thorseng i Grønland kirke 9. januar 1892. I kirkebok-innføringa ser vi at faren til Anna Marie heter Johan Christian Carlsen, og faren til Johan Thorseng er John Thorstensen Thorseng. Dette er viktige detaljer å ha, om vi skal lete videre bakover i tid.

Paret bosatte seg i Munkegata 9, og fikk minst 8 barn. Det første barnet, Nanna Johanne, ble født 28. april 1892 i Fødselsstiftelsen ved Rikshospitalet, og det siste barnet, Ingrid Marie, ble født 6. januar 1913. Ingrid Marie har vi ikke funnet i kirkebøkene, av grunner vi kommer tilbake til. I søskenflokket finner vi også Johannes født 14. desember 1897. Johannes er bestefar til Lailas ektemann. Familien bodde i Munkegata gjennom hele oppveksten til barna. Vi kan følge dem i adressebøkene og de kommunale folketellingene i Munkegata 9, helt til begynnelsen av 1930-tallet, da Johan og Anna Marie flyttet til enebolig i Frognerveien. Sønnen Johannes fulgte i sin fars fotspor, og ble dampskipsekspeditor.

Familien til Johannes Thorsengs mor, Anna Marie, levde i flere generasjoner i Oslo (Kristiania og Aker), mens faren, Johan Thorsengs familie, kan spores til både Asker og Bærum og til Toten.

Familienavnet Thorseng er først nevnt sammen med familien i kildene da (John Tostensen (Johan Thorsengs far) giftet seg i Vestre Aker kirke i juli 1870 hvor det står at han er fra Sørkedalen, men bosatt på Thorseng. Ifølge Oslo Byleksikon er Thorseng det som i dag er Fagerheimgata 16, opprinnelig en del av løkken Torshaug-sanden som var fraskilt Torshov gård.

Vi har altså tre generasjoner Thorseng i denne artikkelen, den første, John Thostensen Thorseng f. på Tangen i Sørkedalen i 1841, hans sønn Johan Thorseng f. 1870 på Rød i Vestre Aker, og dennes sønn, Johannes Thorseng, f. 1897 i Munkegata 9, i Gamlebyen.

Byarkivet – en gullgruve for deg med Osloslekt. Laila på vei inn til spennende kildesøk på lesesalen i Maridalsveien 3.

Spør oss om alt om Oslo!

Kan vi ikke svare på sparket, kan du skrive til oss. May-Liss Lindø i resepsjonen er ofte den første du møter på Byarkivet.

Byarkivet = gullgruve!

1

«Begynn med det du vet».

Laila vet at mannens oldemor, Anna Marie, er fra Kristiania. Men hva vet vi mer? Snakk med andre i slekta. Husk at fotoalbum er en fantastisk kilde. Dra på besøk til de eldre, og spør om de har bilder du kan få se.

Har du gamle bilder selv, ta disse med. Kanskje slektningene dine kan identifisere dem, eller fortelle historier om personer de ser. Ta med deg en lydopptaker så kan du snakke fritt, i stedet for å sitte og notere alle detaljer.

2 Johannes Thorseng og Sigrid Greger (sannsynligvis bryllupsbilde). Fotograf: ukjent, eier: familien. Johannes er sønnen til Anna Marie og Johan Thorseng.

Vi har med hensikt her startet med besteforeldregenerasjonen, slik at vi hopper over de som lever i dag. Husk at noen ting er følsomme og bør behandles med forsiktighet. Noen ønsker rett og slett ikke være med, verken i en slektsbok eller på en nettside om slekt. Ikke publiser informasjon i slektsprogrammer på nett eller i slektsbøker om nålevende som ikke har gitt sin godkjenning.

!
**Vær forsiktig
med
informasjon
om
nålevende
personer!**

3 **Bruk arkivene.** Digitalarkivet, Riksarkivet, Statsarkivene og kommunearkivene sitter alle på uvurderlige opplysninger og kunnskap. **Bruk dem!** En veldig god start for de fleste familiesøk litt tilbake i tid er å starte med den statlige folketellingen fra 1910, som er søkbar på Digitalarkivet. I denne tellingen er både fødested og fødselsdato tatt med, og disse gir deg god informasjon til å jobbe videre.

På Digitalarkivet finnes flere folketellinger, blant annet 1801, 1875 og 1900, kirkebøker og skifter. Har du slekt i Oslo bør du dra til Oslo byarkiv for å spore personer i det rike kildematerialet der.

4 På Byarkivet løser vi mange små og store spørsmål sammen. Her får du hjelp og veiledning på lesesalen. En gullgrube hos Byarkivet er de årlige kommunale folketellingene fra 1899 til 1954. Det er verdt å merke seg datoen for folketellingene, både de kommunale og de på Digitalarkivet. Dette kan være avgjørende for om en person er med eller ikke. Et barn født på julaften 1910 er ikke med i den statlige folketellingen 1910, da den viste situasjonen 1. desember dette året.

Gamle kart bør brukes flittig.

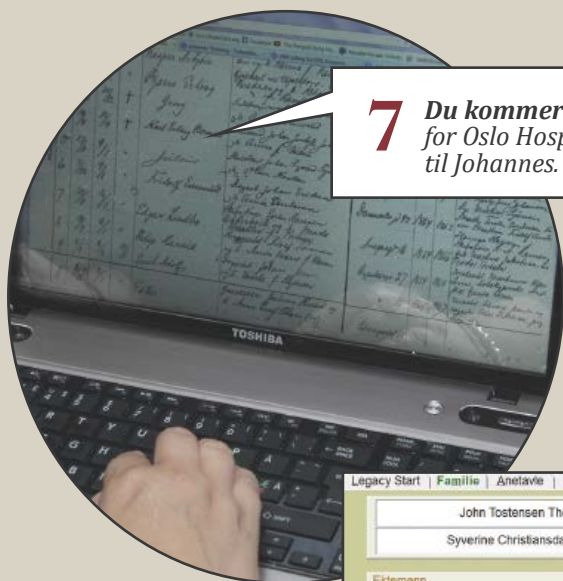
5 Storbyen: Oslo er en stor by med mange menigheter. Mange vet ikke hvor de skal starte i sine søk i kirkebøkene, men Laila vet råd!

Laila vet råd!

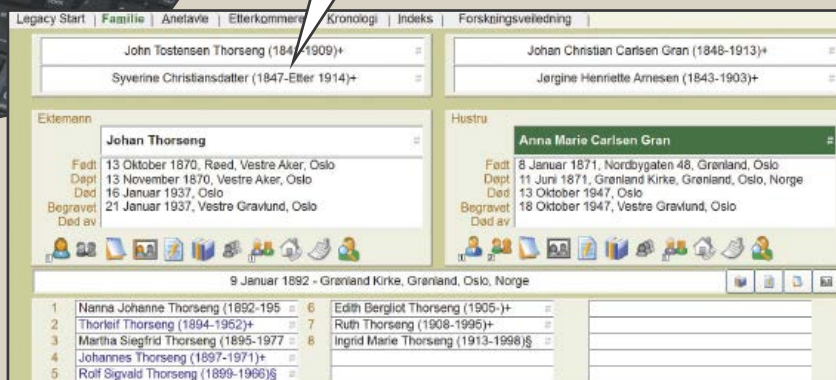
6 Vet du hvor de du er på jakt etter bodde, er Samlagsavstemningen fra 1899 et nyttig verktøy for å vite hvilken menighet de tilhørte. Den er søkbar på adresse på Byarkivets sider. Menighetene endret seg, akkurat som byen vokste utover. Arkiverket har søknehistorikken på sine sider sammen med de skanna kirkebøkene.

Familien til Anna Marie bodde i gater som tilhørte Grønland menighet i flere generasjoner, men da de flyttet til Munkegata, flyttet de ut av Grønland. Samlagsavstemningen fra 1899 forteller oss at dette tilhørte Oslo krets - som sammenfaller med Oslo Hospital/Gamlebyen menighet.

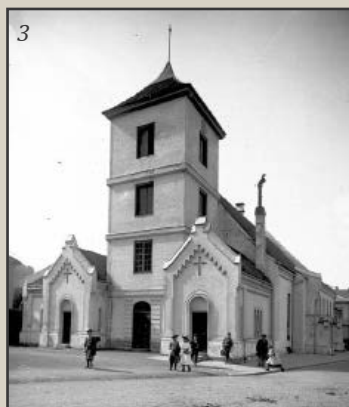

7 Du kommer ikke unna kirkebøkene! I kirkebok for Oslo Hospital 1897 finner vi fødselen og dåpen til Johannes.

8 Ikke tro du husker alt eller finner tilbake! Noter opplysningene og hvor du fant dem. Skaff deg et slektsprogram. Laila bruker Legacy, men det finnes mye annet.

Fødselsstiftelsen

Gamlebyen kirke

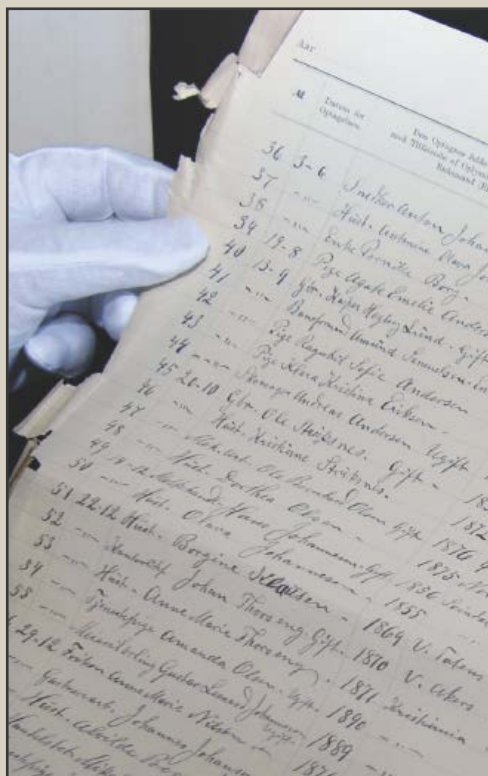
9 Johannes hadde mange søsken som vi finner i folketellingene. Det eldste barnet er født i 1892, i ekteskap. Vi kan anta at foreldrene giftet seg året før, men vi finner dem ikke i kirkebøkene for Gamlebyen rundt denne tida, men i Grønland. De giftet seg 9. januar og første barn kom allerede tre måneder etterpå, født på Fødselsstiftelsen på Rikshospitalet, men døpt i Oslo hospitalkirken.

Foto fra denne tida sier mye om livet de levde.

Arkivene gir flere svar.

10 I kirkebøkene finner vi bare de seks første barna døpt. Hvor er resten? I 1910-tellingen er de notert som frikirkemedlemmer. Kan vi klare å finne dem noe sted? Vi henter en boks fra Magistratens dissenterinnberetninger. Kan det være noe å hente her?

11 Det var kjent for familien at Johan og Anna Marie Thorseng etter hvert meldte seg ut av Statskirken, og ble medlemmer i Frikirken. Bakgrunn og begrunnelse skal vi ikke bry oss om her. Men dette var nok grunnen til at kun de første seks barna ble funnet døpt i Gamlebyen kirke. De to yngste, Ruth f. i 1908, og tidligere nevnte Ingrid Marie f. 1913, er ikke døpt i Gamlebyen kirke. I 1905 fant vi nemlig familien som utmeldte av statskirken, og i kirkeboken sto det at de skulle melde seg inn i den Evangelisk Lutherske Frikirke. **Unn Hovdhaugen vet råd.** Etter ny Dissenterlov av 1891 skulle alle menigheter sende innberetning til Magistraten. Dette finnes hos Byarkivet. Her finner vi både Ruth og Ingrid Marie døpt.

T. 1937.

Num	Namn	Adress	År	Ålder	Ålder	Ålder
9.	Thorseng, Angborg, hustru	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
10.	Thorseng, Angborg, hustru	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
11.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
12.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
13.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
14.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
15.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
16.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
17.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
18.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
19.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
20.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
21.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
22.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
23.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
24.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
25.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
26.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
27.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
28.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
29.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
30.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
31.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
32.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
33.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
34.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
35.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
36.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
37.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
38.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
39.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
40.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.
41.	Thorseng, Johan, skolelærer	St. Haldenvej 12	1937	19	19	3030.

12 Dødsfallsprotokoll. Det er flere måter å finne dødsfall på, både på nett og i papirbaserte kilder i arkivene. Kan vi finne Anna Maries dødsfall, og hvor hun er gravlagt? Et nyttig nettsted for slektsforskere for hele landet, er DIS-Norge sin database Gravminner. Her finner vi dem ikke. Men ved å søke i Gravferdsetatens database www.begravedeioslo.no finner vi både Johan og Anna Marie Thorseng. Hun er notert som død 1.1. 1947, han er død 1.1.1937, begge begravet på Vestre Gravlund. En telefon til Gravferdskontoret fortalte at graven var slettet. De kunne fortelle hvem som hadde vært ansvarlig for graven, og at dødsfallsdatoer som er notert på denne måten, ofte må tas med «en klype salt». I deres dødsannonse i Aftenposten finner vi de korrekte datoene. Johans dødsdato var oppgitt til 16. januar 1937 og Anna Maries dato 13. oktober 1947. Datoene kan så bekreftes med flere kilder, for eksempel skifte-rettens dødsfallsprotokoller. Registeret er skannet og tilgjengelig på nett på Digitalarkivet fram til 1950, mens selve protokollene er tilgjengelig fram til 1936. Vi finner også Johan i Helserådets dødsfallsprotokoll som finnes i Byarkivet fram til 1938.

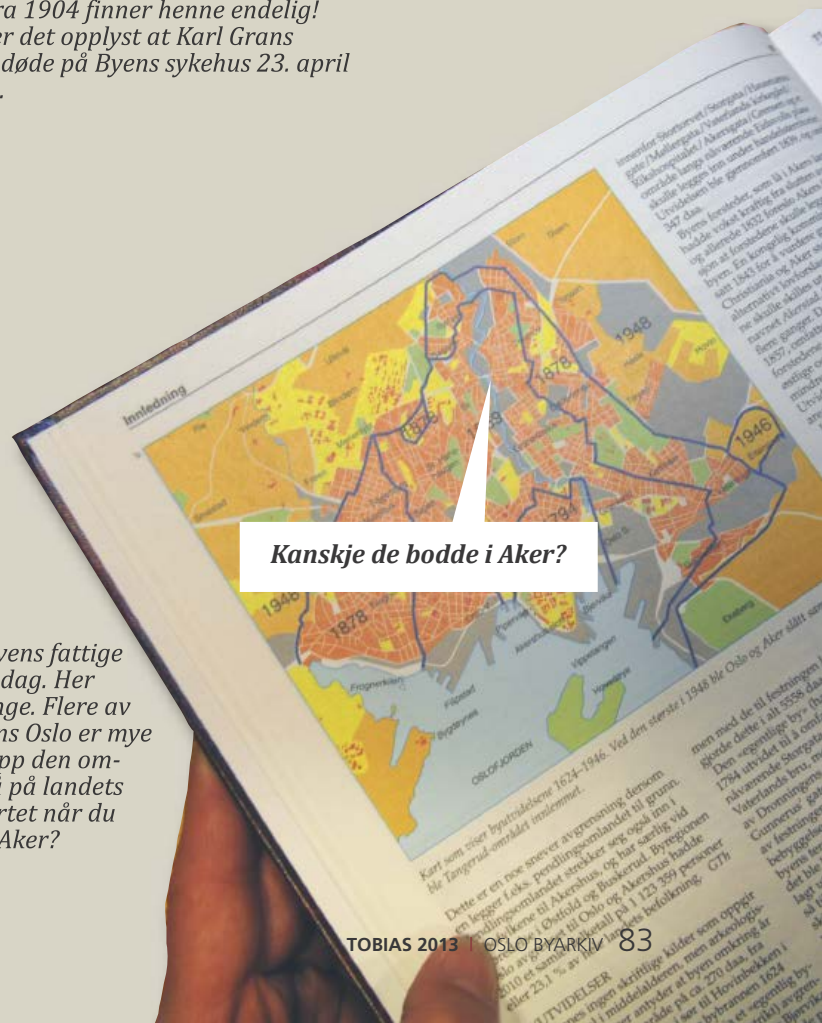
13 Hele folket skulle telles! Med kildene på Oslo byarkiv har vi det du trenger for å finne Oslo-familier også framover i tid på grunn av adressebøker og folketellinger. De kommunale folketellingene finnes nær sagt årlig for perioden 1899-1954. En ufullstendig telling er bevart fra 1883. For de kommunale folketellingene er det 60 års klausul, i motsetning til de statlige som er sperret i 100 år. Dette åpner for nye søk i et rikt personmateriale.

Folk flytta mye! Det gjorde også familien Thorseng. Over noen år finner vi dem i Nordbygata 38, Nordbygata 20, Munkegata 9 og Frognerveien 37b. Inngangen til de kommunale folketellingene er adresse. Den finner vi i Oslo adressebok.

14 I 1900 - tellingen finner vi at Anna Maries mor Petra var fattigunderstøttet. Byarkivet har et rikt kildemateriale fra Fattigvesenet, som er på UNESCOs liste over verneverdig dokumentarv. **200.000 personforhør forteller livsløpshistorier fra vugge til fattigforstanderens kontor.** Hva kan vi finne om Petra her? I hjemstavnregistrene finner vi henne ikke. Nordbygata tilhørte Fattigkrets 11, men her mangler forstandernes dagbøker. I Fattigvesenets sykejournal fra 1904 finner henne endelig! Her er det opplyst at Karl Grans enke døde på Byens sykehus 23. april 1904.

Kanskje de bodde i Aker?

15 Petra ble født i 1820 i Bergfjerdingen, en av byens fattige forsteder ikke langt unna Byarkivets lokaler i dag. Her bygde fattigfolk i fjellskrenten for en billig penge. Flere av byens forsteder tilhørte likevel ikke Kristiania. Dagens Oslo er mye større. Fram til 1948 vokste byen gradvis og spiste opp den omliggende landkommunen Aker. Flere av forstedene lå på landets grunn, det vil si i Aker. Husk derfor alltid å sjekke kartet når du ikke finner personer i Kristiania. Kanskje de bodde i Aker? Gjør gjerne et oppslag i Oslo byleksikon.

16 *Slektsforskning handler ikke bare om å nøste seg bakover, men om å gi personene liv. Det første stemmemanntallet der kvinner hadde stemmerett på lik linje med menn i Norge er fra 1913.*

Her finner vi Johannes mor, Anna Marie, og bestemor innskrevet som stemmeberettigete.

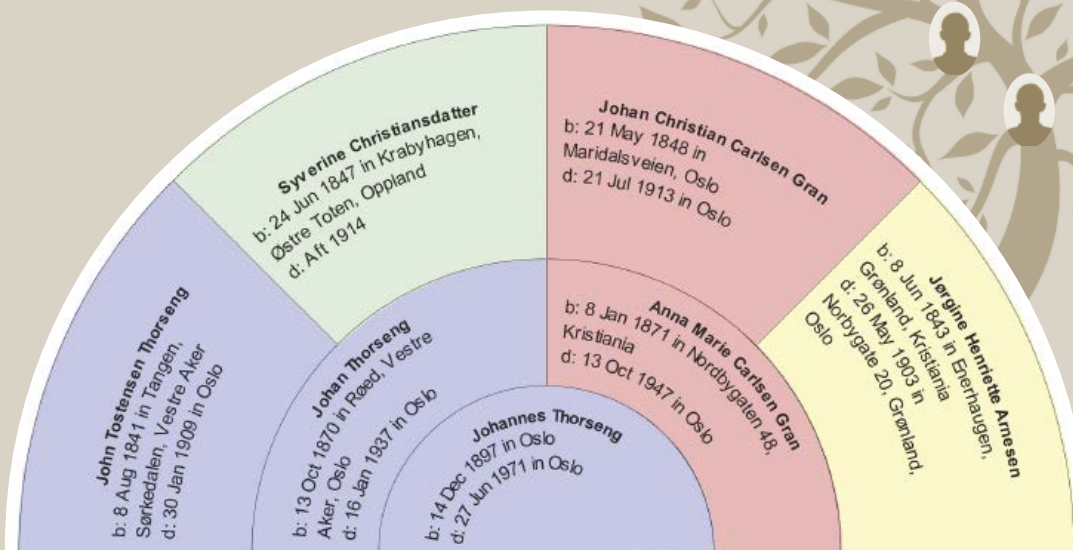
Nye svar gir nye spørsmål.

17 *«Gjennom skolen passerer hele folket i revy» sa leder av Kristiania skoletannklinikker på begynnelsen av 1900-tallet. Det gjenspeiler også skolearkivene. Her finner vi barn fra hele byen, klasselister, oppmøteprotokoller, karakterer, straffeprotokoller og foto. Johannes gikk på Gamlebyen skole. Vi finner klasselista med alle klassekamerater, deres foresatte og hjemmeadresse. Laila benytter sjansen til å ta et foto av kilden.*

Ta kopi eller foto av det du finner så går det ikke i glemmeboka!

18 Du blir aldri ferdig med slektsforskning! Nye svar gir nye spørsmål og du kan alltid grave dypere bakover eller i bredden. Slekstrær eller vifter er fine oversikter som du kan dele med slekta!

Kilder

Oslo byarkiv, kommunale folketellinger, Kristiania/Oslo Adressebok, Helserådets dødsfallsprotokoller, Magistratens dissenterinnberetninger, skolearkiv, Fattigvesenet. Les mer om slekt på: www.byarkivet.oslo.kommune.no
Riksarkivet, folketellinger og Statsarkivet i Oslo, kirkebøker og skifteprotokoller. Lest på Digitalarkivet: www.arkivverket.no
Gravferdsetaten, Lest på: www.begravedeioslo.no
DIS-Gravminner. Lest på: www.disnorge.no/gravminner/

Litteratur og trykte kilder

Tvedt, Knut Are (2010): *Oslo Byleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Foto

1. Munkegata/Schweigårdsgate. Fotograf: Anders Wilse 1904, Oslo Museum / OB.Y1372
2. Fødselsstiftelsen. Det gamle Rikshospitalet 1870-1880. Ukjent fotograf, Oslo Museum / OB.F04293b
3. Gamlebyen kirke. Fotograf: Per Adolf Thorén ca. 1895, Oslo Museum / OB.Z06096

Når folk døde, ble det i mange tilfeller holdt offentlig skifte i forbindelse med arveoppgjøret. Da ble arven delt, eller skiftet, mellom arvingene. Det lønner seg å undersøke skifteprotokollene i tiden etter et dødsfall. De kan gi informasjon både om familieforhold, sosiale og materielle forhold, og er dermed en skattkiste for slektsforskere.

SKIFTEPROTOKOLLENES TALL OG TALE

Tekst: Cecilie Lintoft, historiker og seksjonsleder ved Oslo byarkiv

De originale skifteprotokollene oppbevares i de åtte statsarkivene. De regnes som del av Arkivverkets hovedkilder, og er etter kirkebøker og folketellinger de kildene som gir best opplysning om familieforhold og slektskap. Protokollene gir navngitt detaljinformasjon om personene familien besto av på det tidspunktet skiftet fant sted. Dersom arvingen ikke hadde egne barn, nevnes søsken og andre arvinger. Det blir også opplyst hvor fraværende arvinger befant seg. Dersom det ikke fantes nære arvinger gis det noen ganger detaljerte opplysninger om en hel slektsgren.

I skifteprotokoll nr. 15 fra Aker sorenskriveri kan vi for eksempel lese at sorenskriver Jacob Aars den 21. mai 1793 fikk besøk i sitt «Sorenskriver Aarses Huus i Christiania» i Tollbugata 104, av Hans Holmsen og Holm Larsen Røed. Brødrene meldte at moren deres, Dorthe Aslaksen var død samme vinter, og at de nå ville begjære skifte og deling mellom arvingene, som ble oppgitt å være følgende:

« 1. Ældste Søn Aslack Holmsen, død og efterlot sig 2 Sønner, nemlig ældste Søn Holm Aslachsen 4 Aar gammel og yngste Søn Niels

Aslachsen 3 Aar gammel, samt for deres Mormoder Methe Andersdatter, paa Gaardparten Kløften her i Aggers Sogn.

2. Anden Søn Hans Holmsen 33 Aar gammel boende paa Gaarden Røed.
3. Yngste Søn Holm Larsen 31 Aar gammel boende paa Røed Gaard.
4. Datteren Mathea Larsdatter været i Ægteskab med Lars Olsen Sagmoen hvor hun med Døden afgik og efterlod sig En Datter, nemlig Kierstine Larsdatter, 5 Aar gammel, værende hiemme hos Faderen paa Sagmoen i Schedsmøe Sogn. »

Alt i alt kom dødsboet etter Dorthe opp i 621 riksdaler, 2 ort og 22

Eiendommen besto av «Huus og gaard med istaaende en Jern Kakel-ofn og tilliggende Kaalhave», og ble taksert til 160 riksdaler. I fjøset sto det én ku og én kvige. Løse møbler kom inn i norske hjem i løpet av renessansen, og fikk først innpass i byene. Det løse møblementet hjemme hos Barbra og Mathias besto av et brunmalt trebord, en benk med ryggstø, en kistebenk og tre slagbenker, seks trestoler og en krakk, to veggskap, et storskap med fire rom og til sist en kiste. Sengen og himmelsengen var redd opp med grønne sengeomheng med kapper, røde og blå laken, grå og blå under- og overdyner, hodeputer og sengedekken. Det fantes også en god del lintøy i boet, både laken,

håndklær, duker og putevar med vevet mønster.

Familien eide mange andre gjenstander, blant annet fem sølvskåler, to jerngryter, ti tinntallerkner, kanner, kopper og krus av tinn, og en brennevinskjele av kobber med hatte, pipe og tønne. Omkring år 1700 kom det tyske pottemakerne til Norge, og med dem utviklet det seg en pottemakertradisjon. Dermed fikk stentøy av forskjellig type og fasong innpass i norske hjem. I kjøkkenet til Barbra og Mathias fantes det 13 stenfat, men skiftefører noterte at disse var «i sønder».

Videre etterlot boet seg «Den salig Mands Gangklæder», nemlig en kledning med jakke, vest og bukser, og en grå kledesjakke.

Skiftefører noterte også Barbras kåpe av ulldamask, som ble taksert til fem riksdaler. Dødsboets verdi kom i alt opp i 363 riksdaler, tre ort og en skilling, men på grunn av en god del oppsamlet gjeld sto det bare 34 riksdaler, to ort og fem skilling til fordeling når alle utgifter var trukket fra.

ER ALLE SLEKTNINGER Å FINNE I SKIFTEPROTOKOLLENE?

Svært mye av det eldre skiftematerialet er nå skannet og tilgjengeliggjort på Digitalarkivet. Det skannede materialet fra Oslo skifterett omfatter perioden 1692 - 1869, mens materialet fra Aker sorenskriveri omfatter perioden 1656 - 1835. Svakheten med skifte-

Løse møbler: Stueinteriør med løse møbler fra et Christiania-hjem, sannsynligvis i Ullevål hageby på 1920-tallet. Albumtittel: «Fotografier over Kristiania kommunes boligbebyggelse». Fotograf ukjent. A-20018/Ua/0001/227

materiale som kilde, er at offentlige skifter bare ble holdt etter et mindretall av befolkningen, som ikke er representativt for alle. På 1700- og 1800-tallet kan vi ikke regne med at mer enn ca. 20 prosent av alle dødsfall endte med offentlig skiftebehandling. På landsbygda finner vi først og fremst skifteopplysninger etter selveiere og leilendinger. Mange enker og enkemenn ble sittende i uskiftet bo, men hvis de tok føderåd kan vi finne

opplysninger om hva de betinget seg av hus, varer og tjenester i pantebøkene. Heller ikke i byene er det mange skifter fra de fattigste i befolkningen, ei heller fra de aller rikeste. Informasjon om disse kan vi imidlertid finne i dødsfallsprotokollene, som fra og med 1792 skulle føres for alle innbyggere, fattig som rik. For Oslo skifterett har Arkivverket skannet og tilgjengeliggjort dødsfallsprotokoller med tilhørende registre for perioden 1822 – 1950.

Det tilgjengelige materialet fra Aker sorenskriveri omfatter perioden 1832 – 1901.

En kan altså ikke regne med å finne alle slektningene en er på jakt etter i skifteprotokollene, men det kan utvilsomt lønne seg å lete i skiftene i perioden etter et dødsfall. Skifteprotokollene går ofte lenger tilbake i tid enn folketellinger og kirkebøker, og kan føye til flere generasjoner i en slektstavle, der andre kilder tier. •

Kilder:

Riksarkivet, *Folkeregisteret*, Folketellinger, Folketelling 1801 for Christiania kjøpstad. Tollbugata 104
Statsarkivet i Oslo, *Aker sorenskriveri*, Dødsfallsprotokoller 1832-1901
Statsarkivet i Oslo: *Aker sorenskriveri*. Skifteprotokoll nr. 15; fol. 13
Statsarkivet i Oslo, *Oslo skifterett*, Dødsfallsprotokoller 1822-1950
Statsarkivet i Oslo: *Oslo skifterett*, Skifteprotokoll nr. 5; fol. 131

Litteratur og trykte kilder:

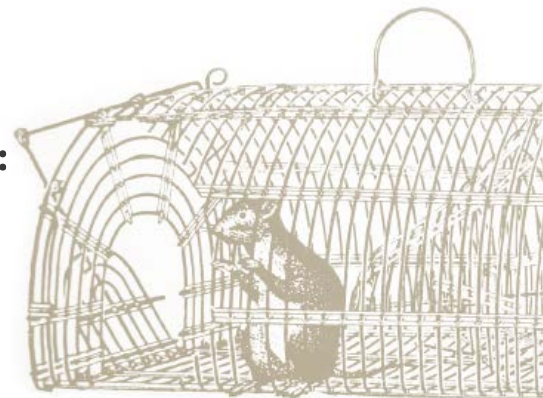
Collett, Alf (1893): *Gamle Christiania-Billeder*, Christiania, Cappelen
Lintoft, Cecilie (1997): *...og velstanden tiltok i bondens gård*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo
Sandberg, Per Øyvind og Nils Johan Støa (2007): *Våre røtter*, Oslo, Cappelen

Det er en utbredt oppfatning at det først og fremst er fremtredende samfunnsborgere som har satt rike spor etter seg i de personalhistoriske kildene. Går en mer enn 150 år tilbake i tid, kan dette være riktig, men når det gjelder våre nære forfedre, er det forbløffende å oppdage hvor detaljert en kan tegne alminnelige menneskers livsløp dersom en benytter alle tilgjengelige kilder. I visse tilfeller er det faktisk slik at jo dypere en trenger inn på samfunnets skyggeside, desto rikere blir materialet.

RIKE KILDER TIL DE FATTIGES HISTORIE: EN ROTTEFELLEMAKER FRA BRATISLAVA

Tekst: Jarle Møen, professor i samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole og med slektshistorie som hobby

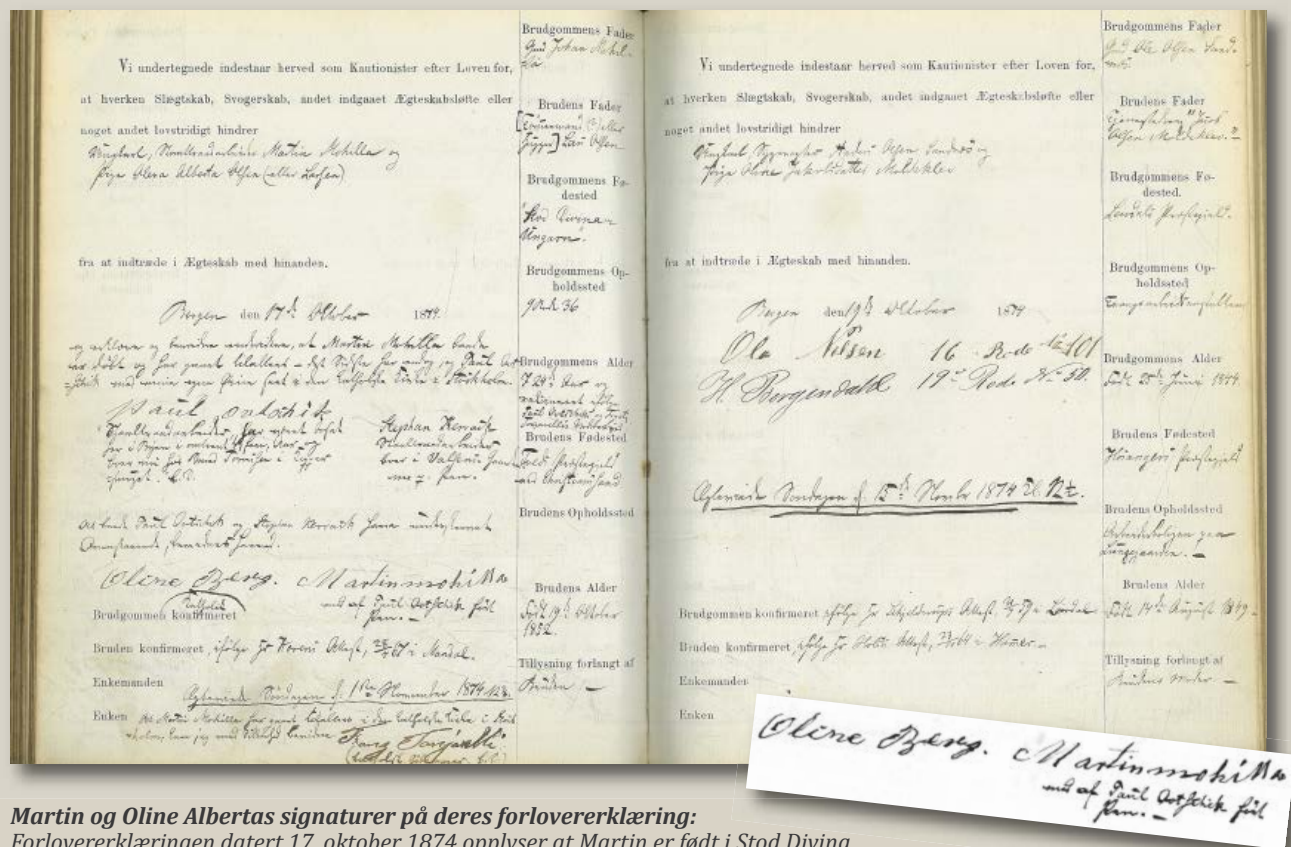

Selv kviet jeg meg lenge for å ta fatt på slektshistorien til to av mine tippoldeforeldre, Martin og Oline Alberta Mohilla. Martin var født omkring 1850, og ifølge familietradisjonen var han en ungarsk flyktning som kom til Norge for å unnslippe hjemlandets strenge militærtjeneste. Ungarn var den gang i union med Østerrike, og det kan tenkes at han ble innkalt i siste fase av krigen mellom Østerrike og Preussen. Angivelig skulle Martin være eldste sønn i en større søskenflokk og arving til en vingård. Konen, Berta, som hun kaltes til daglig, var fra Kristiansand og hadde en datter med seg inn i

ekteskapet. Visstnok skulle hun ha blitt utstøtt av sin egen familie da barnefaren nektet å gifte seg med henne. I ekteskapet med Martin fikk hun en datter og en sønn, men det ble ingen familielykke. Sønnen ble bortsatt på en gård i Ullensaker, og de to døtrene skal ha blitt plassert på et katolsk barnehjem.

Åpenbart lå det en interessant historie bak disse opplysningene, men jeg var ikke optimistisk med hensyn til å få nøstet opp alle de løse trådene. Hva var min tippoldefars fødested, hvordan havnet han i Norge og hvorfor gikk familien i oppløsning? Med hensyn til det siste spørsmålet var et mulig

utgangspunkt sønnens bortsettelse. Jeg tok derfor kontakt med Oslo byarkiv og fant ut at Kristiania fattigvesen hadde et eget «Kontor for Udsatte». Dette kontoret førte en manntallsprotokoll, og der fant jeg saken omtalt i 1890. Protokollen var ikke hyggelig lesning. I rubrikken «grunder til understøttelsen» står det kort og konsist: «Yderst daarlig hjem. Vanskjøttet». Foreldrene beskrives som «Yderst daarlige mennesker» og vi får opplyst at «Manden skal være beruset stadig». Fattigvesenet har neppe bestrebet seg på å gi en nyansert framstilling, men samtidig er det ingen grunn til å tro at de grep inn i utide.

Martin og Oline Albertas signaturer på deres forlovererklæring:

Forlovererklæringen datert 17. oktober 1874 opplyser at Martin er født i Stod Divina i Ungarn og at han er i sitt 24. år. Martins underskrift er «med av Paul Ovtshick ført penn» og heller ikke Oline Alberta ser ut til å være særlig skrivevant. Kanskje skal siste del av navnetrekke være «Berta» som er det hun vanligvis blir kalt. Paret giftet seg i Bergen Domkirke 1. november 1874. Både Martin, Oline Alberta og Paul Ovtshick bodde da i Dynnersmuget på Nøstet. Paul Ovtshick var forlover sammen med Stephan Kerrack. Begge oppgis å være ståltrådarbeidere. Vi møter Martin i norske kilder første gang som forlover da Paul Ovtshick giftet seg i Nykirken i Bergen 23. februar 1873. Bruden var Johanne Gurine Pedersdatter født i Tveit ved Kristiansand i 1849. Også Oline Alberta var født i Tveit, så det er tenkelig at hun og Martin har truffet hverandre gjennom ekteparet Ovtshick. Ved sin egen ekteskapsinngåelse oppgir Paul Ovtshick at han er handelsreisende og født i Ungarn i 1845. Han og Martin har muligens vandret sammen for Paul Ovtshick oppgir i forlovererklæringen at han «med sine egne øyne» har sett Martin gå til alters i den katolske kirken i Stockholm. Det siste bekreftes også «med sikkerhet» av en katolsk gipsmaker i Bergen, Franz Tonjarelli. Tonjarelli kom til Bergen fra Stockholm i 1868. Paul Ovtshick oppgir å ha kommet til Bergen omkring 1870. Disse opplysningene stemmer godt med det Martin mange år senere forteller som innsatt i Botsfengselet i Oslo. Etter vielsen flyttet Martin og Oline Alberta til Arendal hvor de er registrert i folketellingen i 1875 og videre til Kristiansand hvor deres eldste felles barn ble født i 1876. Deres neste barn ble født på båten mellom Kristiansand og Trondheim i 1881. I 1883 bor de i Oslo hvor de får enda et barn i 1885. Dette barnet dør tidlig.

Hovedforklaringen på familietragedien ligger nok i Martins alkoholisme.

Siden familien var innflyttere til Oslo, ble jeg anbefalt å fortsette med en gjennomgang av fattigvesenets forhørsprotokoll for hjemstavnundersøkelser. Der fant jeg en første innførsel i 1889. Martins stedatter var da syk og fikk understøttelse til et opphold på Rikshospitalet. Hun forklarer i den anledning «at være født 17/4-71 i Christiansand af Forældre Staaltraadarbeider Martin Mohilla og hustru Bertha. Konfirmeret i den katholske Kirke her i Byen, at hun siden 7 aars Alderen har boet her i Byen hos sine Forældre i Vognmandsgaden No. 20 de siste 7 aar. Laa paa Vaar Frues Hospital for tre aar siden.» Alle detaljer i dette er ikke korrekte, men opplysningene er likevel svært interessante.

Den neste innførselen i hjemstavsregisteret er gjort i 1892 og introduserer et så langt ukjent familiemedlem, Josef Mohilla født i 1850. Kanskje er dette en bror av Martin, men man kan bare undre seg over hvordan de har funnet hverandre så langt hjemmefra. Folketellingene viser at han i 1883 og 1885 bodde sammen med Martin og Berta, men at han i 1891 bor for

seg selv. Han kommer i kontakt med fattigvesenet fordi han i 1892 er blitt alvorlig syk og trenger understøttelse til sykehusopphold.

Fattigvesenet førte egne sykejournaler. Der finner vi for hver pasient adresse, innskrivings- og utskrivingsdato, diagnose og behandlingssted. Disse opplysningene er interessante i seg selv, og de fungerer i tillegg som nøkkeldersom en ønsker å gå videre til sykehusenes medisinske journaler. En del arkivmateriale fra Kristiania Bys Sykehus er tilgjengelig i Byarkivet, og nærmere opplysninger om Josefs innleggelse finner vi i pasientjournalene fra Avdeling A, hvor han legges inn den 10. mars. I journalen kan vi lese at han «alltid har været frisk» men at han «i vinter, værst efter markedet, har ... lidt af hoste og været kortpusten ... En maanedes tid har han maattet holde sengen, da benene ikke kunde bære han. Madlysten har været saa daarlig at han denne måned har spist for 30 øre. Han er innlagt for *alcoholismus chron.*, men benekter bestemt misbruk af alkohol.» Videre i journalen kan vi lese at hosten og feberen fortsetter utover våren med nattesvette, avmagring og «stadig nedgang». Josef har fått tuberkulose og dør den 6. juni klokken 11. Han

begraves for fattigvesenets regning fire dager senere, med en katolsk prest til stede.

Neste innførsel hos Fattigvesenet gjelder Berta og ble gjort i mars 1900. Da er også hun syk og legges inn på Byens Sykehus. Om parets forhistorie får vi ikke vite noe nytt, men senere er det gjort en rekke påtegninger samme sted i protokollen, med adresser og annen informasjon. Ekteparet fikk fem kroner i understøttelse i 1901, og i 1903 ble Berta lagt inn på Byens Sykehus nok en gang. I 1907 ble Martin innlagt på Rikshospitalet og i 1916 fikk han siste gang understøttelse. Da står det skrevet at «Angjeldende er daglig at se paa torvene, især Nytorvet hvor han gaar omkring og selger rottefælder». Nytorvet var datidens navn på Youngstorget.

Nærmere opplysninger om Bertas innleggelse i 1900 finnes blant pasientjournalene fra Byens Sykehus, Avdeling B. Berta hadde lungebetennelse, og journalførende lege var meget samvittighetsfull. Foruten en tre måneder lang feberkurve og en detaljert beskrivelse av sykdomsforløpet, får vi opplysninger om hennes foreldre, søsken og barn, hennes almenntilstand og tidligere helseplager. Hun overvant lunge-

Underst. i 5te prst 21/2 1916. St. 345.
 Angj. er daglig als se paa forsen, især Nyborst, hvor han gaar omkring og sætter stænger i vinduet og saa ass. Kung kan betale.

Staaltraadarbeider Martin Mohilla & hustru Berta indl. i Bjergs Fjgkhus den 2/3-00.

Kanen forklarer, at stunden er 50% bar af og faldt i Ungarn. Angj. havde barn indst af Torslandes Høltedal som Bjerg tilhørende til den 3/10-1896 Nr. 2399^{III}

Båler apl. den 2/3-00, at angj. siden 1876 har bost i Pressburg/60

Engelbageren 1878 og Torsmandsgd. 20 til Fndf.

26/2-01 indst. i 8 Krt. med Nr. 5.00. Dnr. 354-01, pte. 3875-01.

Den 7/2-03 w. kanen indst. i St. T. fra Nymanborg 15te, hvor han har bost de sidste 2 aar.

Arrest Klav. apl. 7/2-03, at det w. nu ligetil, at angj. dende stadig har opholdt sig her i Bjerg de sidste aar.

Indst. Thorvald Lauritsen og H. Marie? Barn indl. St. den 5/6-1900.

Kanen forklarer, at stunden er faldt 1872 i Nas Rannmeriget af Laurits Olsen og hustru, og har forevist Knitteret Høltedalsbager som viser at han har bost i Pressburg 5 siden 6/11-1897 til Fndf. Boregden hdt. Hjalp.

H. Pöster

16523
 Angj. indl. Rkt. 14/2 07 for stund
 Børnen. Vinden for
 sig. indst. bost
 i Nymanborg 15te
 2576
 3/00 St. T.
 1503 St. T.
 Båler apl. den 7/2 03
 at angj. siden 1903
 stadig har bost i
 Nymanborg 15te
 1607 St. T.
 5/00 St. T.
 1907

Fattigforhør: Vi finner Martin og familien forhørt i Fattigvesenets hjemstavnsforhør flere år fra 1889 til 1916. I 1900 oppgir Martins kone Berta at mannen var født i Ungarn og barna satt bort av Fattigforstander Holtedal som byen tilhørende. Kilde: Fattigvesenets hjemstavnsforhør, protokoll 63, folio 70.

Martin Mohilla i Botsfengselet i 1896: Gjennom arkivene til politi, domstoler og fengselsvesenet kan vi i mange tilfeller komme fattigvesenets klienter enda tettere innpå livet. Den 17. september 1895 ble Martin og Oline Alberta dømt for «at have havdt usædelige piger der levde af utugt i sin logi». Begge ble straffet med seks måneders fengsel. I Botsfengselets fangekartotek finner vi detaljerte opplysninger om Martins forhistorie: «Martin Mohilla er ægtefødt den 16. april 1849 i Pressburg i Ungaren af foreldre gardbruker Johan Mohilla og hustru Anna. Gift, 3 børn, staaltraadarbeider. Konfirmert i Pressburg i 1863 ... Moderen døde da angj. var 9 aar gammel. Var hjemme hos faderen i Pressburg til konfirmasjonen. Reiste så omkring i Tyskland og solgte staaltraadarbeider. Ca. 18 aar gammel kom han over Lybeck og Ystad til Sverige som han i seks aar bereiste på alle kanter med sitt staaltraadarbeide. Ca. 24 år gammel kom han over Levanger til Norge og har senere opphold seg i Norge i det han i de første 13 aar stadig reiste om fra by til by, men i de siste 10 aar har han oppholdt seg i Kristiania og ervervet seg som staaltraadarbeider.» I fengselet får for øvrig Martin god attest for sine ståltrådarbeider. Tilsvarende detaljerte intervjuer med Berta er å finne i fangekartoteket til Straffeanstalten for kvinner. I tillegg gir rettsaken og dommen som foranlediget fengselsoppholdet detaljert innsikt i Martin og Bertas livssituasjon før arrestasjonen.

betennelsen og 14. juli lyder en siste kort innførsel: «Udskrives da hun i går var beruset.» På dette tidspunkt var altså Martin ikke alene om å ha alkoholproblemer.

Pasientjournalen fra Bertas sykehusinnleggelse i 1903 er ikke tilgjengelig, men ifølge fattigvesenets sykejournal ble hun innlagt med diagnosen kronisk alkoholisme, og hun døde 6. januar 1904. Andre opplysninger knyttet til dødsfallet viser verdien av rutinemessig å sjekke alle tilgjengelige kilder. Av kirkeboken for Vår Frelzers kirke går det fram at dødsårsaken var tuberkulose, og særlig interessant er en påtegning hvor det opplyses at mannen er fra Pressburg i Ungarn. Pressburg er det tyske navnet på Bratislava, hovedstaden i dagens Slovakia. Svært uventet får vi altså vite Martins nøyaktige fødested. Sorenskriverens dødsfallsprotokoll hos Kristiania skiftevesen opplyser dessuten at barna bor i Oslo, Fredrikstad og Sverige.

Martins innleggelse på Rikshospitalet i 1907 er også nedfelt i en pasientjournal. Oppholdet skyldtes et betydelig sår på venstre øyes hornhinne og påfølgende betennelse. Videre får vi vite at han «har

været fullstendig blind på høire øye i 6-7 aar etter et traume». Det er således lett å tenke seg at Martin må ha opplevd problemet med det venstre øyet som dramatisk. Ved innleggelsen opplyses det at «Patienten ser bleg og medtadt ud.»

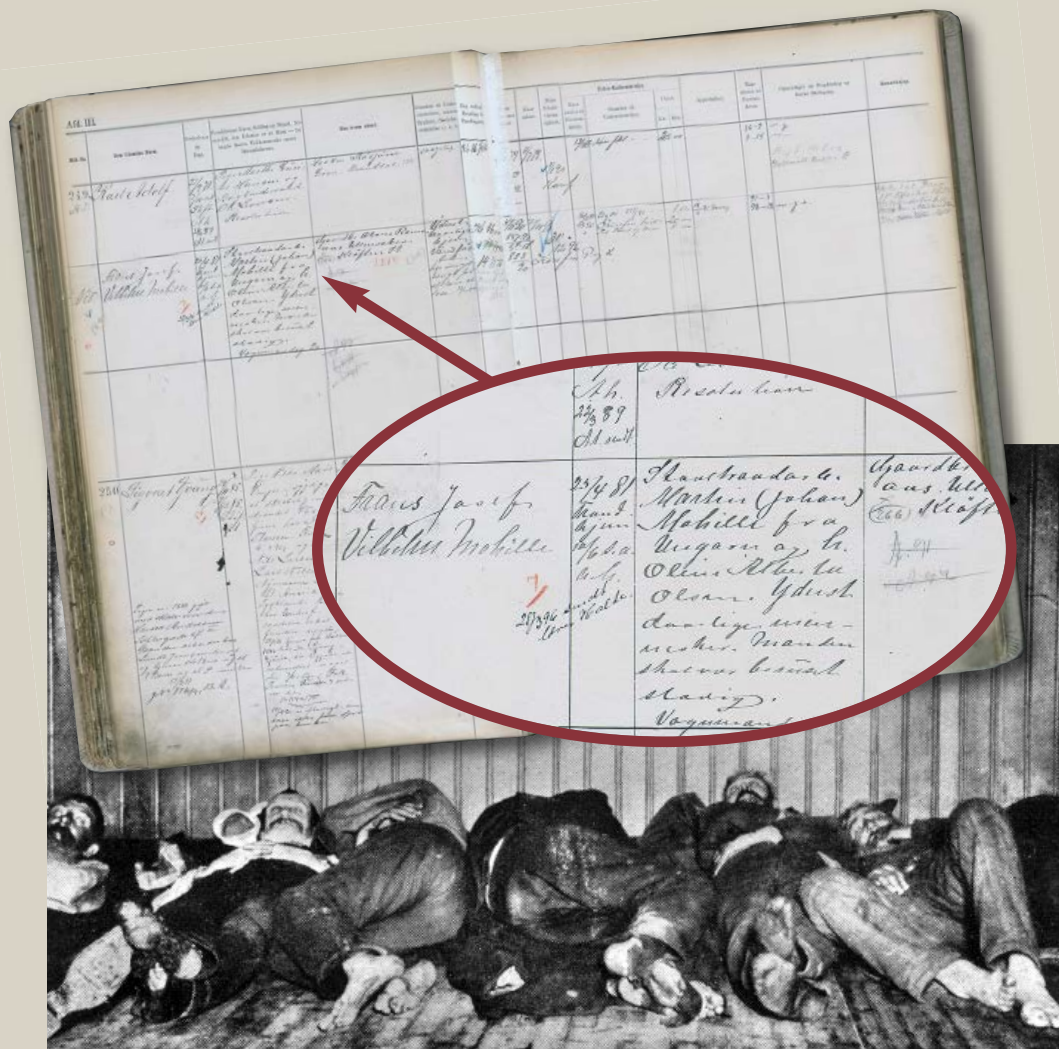
Den siste av fattigvesenets protokollserier som jeg har hatt glede av, er korrespondansejournalene. Selve korrespondansen er ikke bevart, men disse journalene gir en krysssjekk på når det har vært kontakt med fattigvesenet, og det er notert enkelte stikkord om hva korrespondansen gjaldt. En gjennomgang ga to nye adresser, en opplysning om at Martin fikk støtte til lege og medisin i 1897, en opplysning om at det var på skolestyrets initiativ at sønnen ble tatt fra foreldrene samt en opplysning om at understøttelsen til Martin i 1916 var i form av klær.

Jeg visste at Martin døde omkring 1917, og av kirkeboken for Vår Frelzers kirke går det fram at han ble begravet på Vestre Gravlund 17. mars dette året. Fattigvesenet dekket kostnadene. Som dødsårsak er oppgitt hjertestans, men det mest overraskende ved innførselen er at Rådhuset Politistasjon er oppgitt som bopel. Dette lille mysteriet

ble løst ved å gå til Byarkivets kommunale folketelling fra 1. februar 1917. Under Rådhusgaten 7 finner vi Martins navn listet opp blant «husville og enslige personer hvis stilling og tidligere bopæl er uholdbar». Martin endte med andre ord sine dager i politiets husville-arrest.

Samlet sett tegner kildene et lite flatterende bilde av Martin og Berta Mohilla. Mange vil nok mene at slikt materiale er lite å grave seg ned i, og en viss konduite er opplagt nødvendig. Tar en slektshistorie på alvor, har det imidlertid liten hensikt bare å produsere glansbilder som familien kan sole seg i. Realistiske beskrivelser av tidligere generasjoners livssituasjon kan hjelpe oss til å se vår egen velstand i perspektiv, og kanskje kan denne innsikten også øke vår forståelse for dagens vanskeligstilte. Det er også verd å merke seg at de tre barna til Martin og Berta skikket seg vel. Fattigvesenets innsats for familien kastet dermed noe av seg. •

Dette er en lett revidert og utvidet versjon av en artikkel som stod på trykk i Tobias 4/97.

Fattigforhør: Vi finner Martin og familien forhørt i Fattigvesenets hjemstavnforhør flere år fra 1889 til 1916. I 1900 oppgir Martins kone Berta at mannen var født i Ungarn og barna satt bort av Fattigforstander Holtedal som byen tilhørende.

Kilde: Fattigvesenets hjemstavnforhør, protokoll 63, folio 70

I husvillearresten: Martin Mohilla endte sine dager i husvillearresten på Rådhuset politistasjon 1917. Kanskje minste hans siste dager om de husløse på Grønland politistasjon noen år etter, 1930-1940. Ukjent fotograf. Oslo Museum / OB.F18797a

Kilder

Oslo byarkiv, *Fattigvesenet i Kristiania*, Kontoret for utsatte, 3. avdeling, mantallsprotokoll 1887-1897, løpenummer 249

Oslo byarkiv, *Fattigvesenet i Kristiania*, Hjemstavnregister 1889, Karoline Mohilla og 1892, Josef Mohilla

Oslo byarkiv, *Fattigvesenet i Kristiania*, Sykejournal 10.3.1892, Josef Mohilla

Oslo byarkiv, *Christiania bys sykehus*, Sykejournal, Avd. A, litra g, no. 2. Løbeno. 168 1892

Oslo byarkiv, *Fattigvesenet i Kristiania*, hjemstavnregister 1900, Martin Mohilla, H. Bertha. Byens sjukehus understøttet 8/3. Prot. 63, Folio 70. Se også Sykejournal Chr. Fattigvesen 3.3.1900

Oslo byarkiv, *Kristiania Bys Sykehus* avd. B, Sykejournal 1900 4. Litra Q, no. 3, løpeno 137/1900. Indkommen 3.3.1900. Udskreven 14.7.1900 Statsarkivet i Oslo, *Chr. Skiftevesen*, Sørenskriverens dødfallsprotokoll, rekke B2 1903-1905. Innførsel 9/4-1904

Riksarkivet, *Rikshospitalet*, Hudavdelingen, Sykejournal nr. 217, Litra F, nr 2, løpenummer 94

Riksarkivet, *Rikshospitalet*, Øyeavdelingen, Sykejournal. Indkommen 16.4.1907, udskreven 27.4.1907

Statsarkivet i Bergen, *Domkirken*, Sogneprest II.5. Forlovererklæringer 7, 1870-1876

Statsarkivet i Oslo, *Oslo lagdømme*, Rettergang, domsbok 4. Dom af 17.9.1895 i sag nr. 110-95 mod Martin Mohilla og Oline Alberta Mohilla

Riksarkivet, *Botsfengselet*, Karakterer/fangebøker, Karakterbok nr. 30, fange nr. 823i

«Fangen Marthe Aslesdatter, der indkom i Tugthuset den 6d September 1843 paa 9 Aar for Børnefødsel i Dølgsmal, requireres herved som sindsvag indlagt paa Oslo Hospital.

Christiania d. 3d Juli 1851»

OSLO HOSPITAL: HERBERGE, SINNSSYKEHUS, KIRKE OG STORKAPITALIST

Tekst: Kirsti Gulowsen, kunsthistoriker ved Oslo byarkiv

Denne korte (ovenstående) meldingen, raskt nedtegnet på et lite ark, rommer en livsskjebne. Den ulykkelige fangen var dømt til straffarbeid på Tukthuset i 9 år for å ha født et barn i skjul. Marthe ville ha sonet ferdig i september 1852, men et drøyt år før dette ble hun overført til Oslo Hospitals Sindssygeasyl. Det knappe, forretningsmessige dokumentet ligger i saksarkivet for 1851. Under ligger en trist virkelighet som vi bare kan ane konturene av. Den som vil finne mer om den bakenforliggende historien der rettergangen er dokumentert, må til Statsarkivet i Oslo.

Oslo Hospitals arkiver er en rik

kilde til personhistorie ikke bare i Oslo, men også på Østlandet generelt. Selve hospitalet ble opprettet i 1538, rett etter reformasjonen, som herberge for verdige fattige og syke som ikke hadde familie til å ta seg av dem. Tidligere hadde kirken tatt seg av disse. For en slektsforsker er det mulig å spore opp slektninger som har bodd på Oslo Hospital, som har vært innlagt ved Oslo Hospitals sinnssykeasyl, begravete på Hospitalskirkens kirkegård, folk som har festet gårder som tilhørte hospitalet, for eksempel Mortensrud og Bøler, i eldre tid langt opp i dalene, og ikke minst låntagere i Oslo Hospitals betydelige formue.

SINNSSYKEASYLET I OSLO HOSPITAL

Oslo Hospitals Sindssygeasyl har rommet mange tunge skjebner. Oslo Dollhus, som det het da det åpnet i 1778, var en avdeling av Oslo Hospital. Der skulle «afsindige» forvares.

Pasientjournaler for alle som har vært innlagt i sinnssykeasylet siden 1850 finnes bevart i Oslo byarkiv, alltid med pårørendes navn, bostedskommune og adresse ved eventuell utskrivning. Overlege ved Oslo Hospitals Sindssygeasyl, Herman Wedel Major, var far til den store reformen i sinnssykepleien som ble gjennomført i Norge i 1848.

*Pasient på sinnssykeasyl: Fra luftegården på Oslo Hospital ca.1870-1880.
Foto: Per Adolf Thorén / Oslo Museum OB.F02176*

Hans pietetsfulle innførsler er ofte meget informative. Det vil til enhver tid være 100 års klausul for innsyn i pasientjournaler, og eldre psykiatriske journaler vil ha en helt annen form og andre diagnoser enn hva vi kjenner i dag. Kostnadene for hver enkelt pasient er listet opp i årsregnskapet.

Hva skjedde med Marthe på asylet? Overlege Major beskrev henne slik i pasientjournalen:

«Liden og svag af Legemsbygning, Holdningen foroverbøiet og sammen-sunket, Gangen vaklende og usikker, Talen stammende og besværlig. Lider af Smerter i Lemmerne og i Baghovedet. Tungen hvidlig belagt. Blikket undvigende og sky.» Hun var nå under behandling og hadde fått en diagnose, Melancholia. Året etter ble hun utskrevet «i bedring» og utsatt på gården Skartum i Sigdal. Dette var vanlig for folk som ikke

kunne ta vare på seg selv. I den statlige folketellingen fra 1865 finner vi henne ikke oppført, men gårdkonen på Skartum het Kristine Aslesdatter. Hun var født i 1808 og altså tre år yngre enn Marthe. Ganske sannsynlig var hun Marthes søster og hadde tatt henne til seg. Den som vil lete videre må til kirkebøkene for Skartum og til Statsarkivet i Kongsberg for å se om det er noen opplysninger om Marthe der.

***Oslo Hospital:** Oslo Hospital er en institusjon med lange røtter og mange funksjoner som herberge, sinnssykehus, kirke og storkapitalist. Ukjent fotograf, ca. 1880. Fra arkivet etter Oslo Hospital.*

HOSPITALSLEMMER OG HOSPITALSDAMER

Langt bedre enn Marthe hadde de det som bodde i Oslo Hospitals herberge for «Een deel fattige och forarmede Christen Mennischer, og Guds Lemmer». Ved opprettelsen av hospitalet i 1538 var det 16 lemmer, i gode tider på 1700-tallet var det plass til omkring hundre lemmer, men i dyrtiden på begynnelsen av 1800-tallet sank antallet igjen. Fra da av bodde det bare kvinner på hospitalet. Institusjonen ble hetende Damehjem, og lemmene ble hospitalsdamer. En betingelse for å tas inn på hospitalet var at alle private eiendeler tilfalt Oslo Hospital når man døde. Da ble eiendelene

auksjonert bort og overskuddet gikk inn i hospitalskassen.

Auksjonsprotokollene er bevart sammenhengende fra 1760 til 1958, da praksisen opphørte. Det ble auksjonert bort alt fra sølvknapper og klær, til sengetøy, gryter og møbler. Den eldste protokollen er skjør, og blir neppe allment tilgjengelig. For øvrig vil det være 60 års klausul på personopplysningene. De fleste hospitalslemmene, senere damene, var barnløse, og hadde kanskje ingen direkte etterkommere. Materialet kan likevel fortelle mye generelt om en familie, i søknadene om plass og de vedlagte anbefalingene. Årsregnskapene viser kostnader og inntekter for hver enkelt også her.

OSLO HOSPITALS KIRKES MENIGHET OG BEGRAVETE

Kristiania vokste med rekordfart på slutten av 1800-tallet, og Hospitalskirken ble stilt til rådighet for den raskt voksende Oslo menighet. På kirkegården ble det begravet mennesker fra mange menigheter i Oslo. Men så lenge Oslo Hospitals kirkegård tilhørte hospitalet, var det forstanderen som administrerte begravelser og skjøtsel av gravstedene. I protokollene til kirkegården vil man kunne finne dato for begravelser, hvem som lå i gravene, menighetstilhørighet, festetid og hvem som var ansvarlig for festet. For eldre begravelser viser årsregnskapet for kirken hva som ble betalt for hver gravlagte. Sognet en familie til Oslo Hospitals kirke, går det også fram av regnskapene hvem som har leiet stoler i kirken, hvor fine plasser de hadde og hva de hadde betalt for det.

FESTERE, FORPAKTERE OG LÅNTAGERE

Oslo Hospital var de første århundrene finansiert gjennom eiendom. Hele 267 gårder over hele Østlandet svarte festeavgift i form av naturalia. Jordebøkene forteller hvilke gårder det var, hvem som sto ansvarlig og hva de svarte i smør, korn eller øl.

Etter at de fleste gårdene i Oslo Hospitals eie ble solgt midt på 1700-tallet, gikk Oslo Hospital over til å leve av kapitalinntekter. Grev Wedel Jarlsberg hadde i 1753 en gjeld på 15000 riksdaler (Rd) og betalte 750 Rd i rente, mens Jacob Jensen på sin 60 riksdalers gjeld svarte 3 Rd rente. Det vanligste var å låne 100 til 200 Rd. Noen betalte ned på gjelden, andre nøyde seg med å svare rente. All gjeld og rente er sirlig oppført i de årvisse regnskapene med opplysning om låntaker, eiendommen det er tatt pant i og takst.

Arkivet etter Oslo Hospital gir liv til både høy og lav som har vært i befatning med denne sentrale institusjonen i Oslos historie. •

Hospitalet i dag: Trikk nummer 19 passerer Oslo Hospital ved Geitabru i Oslo gate. Bak veggene ligger en lang historie. Foto: Roar G. Nilsson, Sporveismuseet 2007/A-70036/Ub/0011/143

Udi det Nye Hospital		Udi det Øverste Hospital	
1. Anne Jacobsen	16	1. Sidsel Anne Pihl	16
2. Peter Jacobsen	16	2. Sidsel Anne Pihl	16
3. Peter Jacobsen	16	3. Sidsel Anne Pihl	16
4. Peter Jacobsen	16	4. Sidsel Anne Pihl	16
5. Peter Jacobsen	16	5. Sidsel Anne Pihl	16
6. Peter Jacobsen	16	6. Sidsel Anne Pihl	16
7. Peter Jacobsen	16	7. Sidsel Anne Pihl	16
8. Peter Jacobsen	16	8. Sidsel Anne Pihl	16
9. Peter Jacobsen	16	9. Sidsel Anne Pihl	16
10. Peter Jacobsen	16	10. Sidsel Anne Pihl	16
11. Peter Jacobsen	16	11. Sidsel Anne Pihl	16
12. Peter Jacobsen	16	12. Sidsel Anne Pihl	16
13. Peter Jacobsen	16	13. Sidsel Anne Pihl	16
14. Peter Jacobsen	16	14. Sidsel Anne Pihl	16
15. Peter Jacobsen	16	15. Sidsel Anne Pihl	16
16. Peter Jacobsen	16	16. Sidsel Anne Pihl	16
17. Peter Jacobsen	16	17. Sidsel Anne Pihl	16
18. Peter Jacobsen	16	18. Sidsel Anne Pihl	16
19. Peter Jacobsen	16	19. Sidsel Anne Pihl	16
20. Peter Jacobsen	16	20. Sidsel Anne Pihl	16
21. Peter Jacobsen	16	21. Sidsel Anne Pihl	16
22. Peter Jacobsen	16	22. Sidsel Anne Pihl	16
23. Peter Jacobsen	16	23. Sidsel Anne Pihl	16
24. Peter Jacobsen	16	24. Sidsel Anne Pihl	16
25. Peter Jacobsen	16	25. Sidsel Anne Pihl	16
26. Peter Jacobsen	16	26. Sidsel Anne Pihl	16
27. Peter Jacobsen	16	27. Sidsel Anne Pihl	16
28. Peter Jacobsen	16	28. Sidsel Anne Pihl	16
29. Peter Jacobsen	16	29. Sidsel Anne Pihl	16
30. Peter Jacobsen	16	30. Sidsel Anne Pihl	16
31. Peter Jacobsen	16	31. Sidsel Anne Pihl	16
32. Peter Jacobsen	16	32. Sidsel Anne Pihl	16
33. Peter Jacobsen	16	33. Sidsel Anne Pihl	16
34. Peter Jacobsen	16	34. Sidsel Anne Pihl	16
35. Peter Jacobsen	16	35. Sidsel Anne Pihl	16
36. Peter Jacobsen	16	36. Sidsel Anne Pihl	16
37. Peter Jacobsen	16	37. Sidsel Anne Pihl	16
38. Peter Jacobsen	16	38. Sidsel Anne Pihl	16
39. Peter Jacobsen	16	39. Sidsel Anne Pihl	16
40. Peter Jacobsen	16	40. Sidsel Anne Pihl	16
41. Peter Jacobsen	16	41. Sidsel Anne Pihl	16
42. Peter Jacobsen	16	42. Sidsel Anne Pihl	16
43. Peter Jacobsen	16	43. Sidsel Anne Pihl	16
44. Peter Jacobsen	16	44. Sidsel Anne Pihl	16
45. Peter Jacobsen	16	45. Sidsel Anne Pihl	16
46. Peter Jacobsen	16	46. Sidsel Anne Pihl	16
47. Peter Jacobsen	16	47. Sidsel Anne Pihl	16
48. Peter Jacobsen	16	48. Sidsel Anne Pihl	16
49. Peter Jacobsen	16	49. Sidsel Anne Pihl	16
50. Peter Jacobsen	16	50. Sidsel Anne Pihl	16
51. Peter Jacobsen	16	51. Sidsel Anne Pihl	16
52. Peter Jacobsen	16	52. Sidsel Anne Pihl	16
53. Peter Jacobsen	16	53. Sidsel Anne Pihl	16
54. Peter Jacobsen	16	54. Sidsel Anne Pihl	16
55. Peter Jacobsen	16	55. Sidsel Anne Pihl	16
56. Peter Jacobsen	16	56. Sidsel Anne Pihl	16
57. Peter Jacobsen	16	57. Sidsel Anne Pihl	16
58. Peter Jacobsen	16	58. Sidsel Anne Pihl	16
59. Peter Jacobsen	16	59. Sidsel Anne Pihl	16
60. Peter Jacobsen	16	60. Sidsel Anne Pihl	16
61. Peter Jacobsen	16	61. Sidsel Anne Pihl	16
62. Peter Jacobsen	16	62. Sidsel Anne Pihl	16
63. Peter Jacobsen	16	63. Sidsel Anne Pihl	16
64. Peter Jacobsen	16	64. Sidsel Anne Pihl	16
65. Peter Jacobsen	16	65. Sidsel Anne Pihl	16
66. Peter Jacobsen	16	66. Sidsel Anne Pihl	16
67. Peter Jacobsen	16	67. Sidsel Anne Pihl	16
68. Peter Jacobsen	16	68. Sidsel Anne Pihl	16
69. Peter Jacobsen	16	69. Sidsel Anne Pihl	16
70. Peter Jacobsen	16	70. Sidsel Anne Pihl	16
71. Peter Jacobsen	16	71. Sidsel Anne Pihl	16
72. Peter Jacobsen	16	72. Sidsel Anne Pihl	16
73. Peter Jacobsen	16	73. Sidsel Anne Pihl	16
74. Peter Jacobsen	16	74. Sidsel Anne Pihl	16
75. Peter Jacobsen	16	75. Sidsel Anne Pihl	16
76. Peter Jacobsen	16	76. Sidsel Anne Pihl	16
77. Peter Jacobsen	16	77. Sidsel Anne Pihl	16
78. Peter Jacobsen	16	78. Sidsel Anne Pihl	16
79. Peter Jacobsen	16	79. Sidsel Anne Pihl	16
80. Peter Jacobsen	16	80. Sidsel Anne Pihl	16
81. Peter Jacobsen	16	81. Sidsel Anne Pihl	16
82. Peter Jacobsen	16	82. Sidsel Anne Pihl	16
83. Peter Jacobsen	16	83. Sidsel Anne Pihl	16
84. Peter Jacobsen	16	84. Sidsel Anne Pihl	16
85. Peter Jacobsen	16	85. Sidsel Anne Pihl	16
86. Peter Jacobsen	16	86. Sidsel Anne Pihl	16
87. Peter Jacobsen	16	87. Sidsel Anne Pihl	16
88. Peter Jacobsen	16	88. Sidsel Anne Pihl	16
89. Peter Jacobsen	16	89. Sidsel Anne Pihl	16
90. Peter Jacobsen	16	90. Sidsel Anne Pihl	16
91. Peter Jacobsen	16	91. Sidsel Anne Pihl	16
92. Peter Jacobsen	16	92. Sidsel Anne Pihl	16
93. Peter Jacobsen	16	93. Sidsel Anne Pihl	16
94. Peter Jacobsen	16	94. Sidsel Anne Pihl	16
95. Peter Jacobsen	16	95. Sidsel Anne Pihl	16
96. Peter Jacobsen	16	96. Sidsel Anne Pihl	16
97. Peter Jacobsen	16	97. Sidsel Anne Pihl	16
98. Peter Jacobsen	16	98. Sidsel Anne Pihl	16
99. Peter Jacobsen	16	99. Sidsel Anne Pihl	16
100. Peter Jacobsen	16	100. Sidsel Anne Pihl	16

Et regnestykke: Kostnadene for hver enkelt hospitalslem er listet opp i årsregnskapene og er dermed en viktig personkilde. Lemmene er oppført etter hvilken bygning de bodde i: «Udi det Nye Hospital» var nybygget fra 1739, og «Udi det Øverste Hospital» var forstanderens gamle leilighet i annen etasje i den gamle hospitalsbygningen fra 1580-tallet. Kopi fra arkivet etter Oslo Hospital, 1781.

Kilder

Oslo byarkiv, Oslo Hospital, Da 21, Forstanderens saksarkiv 1851 og Fa 02, Pasientprotokoller 1851 og 1852
Digitalarkivet, Den statlige folketellingen fra 1865.
Lest på: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/sok/1865>

Litteratur

Abrahamson, Pål, red. (1988): *Fra Dollhus til moderne psykiatri. 450 års jubileum. Oslo Hospital 1538-1988*, Oslo: Selskabet for Oslo Byes Vel
Semningsen, Ingrid, Gerhard Fischer og Arno Berg (1939): *Oslo Hospitals historie*, Oslo: Aschehoug

Harry Koritzinsky var en lidenskapelig slektsforsker som holdt sin jødiske slekt og identitet høyt i hevd. I 1933 reiste han til Litauen og Polen for å søke sine røtter.

En skatt i en koffert: Erik Koritzinsky og Anita Wallace overrekker arkiv etter Harry Koritzinsky til Oslo byarkiv.
Foto: Gro Røde, 2005.

«I VÅR EGEN KRETS» HARRY KORITZINSKYS JØDISKE SLEKTSREISE

Tekst: Kai-Samuel Vigardt, minoritetshistoriker og Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv

Historien om Harry Koritzinskys slekt i Oslo byarkiv begynner i 2001 med at det ble levert en liten koffert med det som sto igjen i kjellerboden hans etter hans død i 1989. Nå er dette et privatarkiv som inneholder bruddstykker fra et liv i form av foto, dagbøker og forretningsbøker. Arkivet er et lite kikkhull inn i Harrys liv, og sammen med det rike kommunale og statlige arkivmaterialet får vi omfattende slektsopplysninger om familien Koritzinskys liv i Oslo. Vi finner dem i en rekke kilder i Kristiania og Aker, og Harrys omfattende boksamling finnes hos Holocaustsenteret. Familiens slektsreise er

uløselig knyttet til jødisk identitet og historie.

Harry Meyer Herman Koritzinsky ble født i Kristiania 25. juli 1900 av foreldrene Ruben Koritzinsky og Ragnhild Lea, født Nissalowitz, som var første- og andregenerasjons innvandrere fra Polen og Litauen. Harry var i mange år en klippe i det jødiske samfunnet i Norge. Han var forstander i *Det Mosaiske Trossamfunn* (DMT) i nesten 30 år, fra 1946 til 1975. Allerede fra 1920-årene var han en innflytelsesrik sekretær i trossamfunnet, og skulle på mange måter bli synonymt med DMT. Han var en aktiv, om enn noe forsiktig, debattant og skribent.

Fra 1936 var han eneinnhaver av familiefirmaet A. J. Koritzinsky & Co hvor han drev import av sveitserur og engroshandel. I 1940 deltok han i krigshandlingene i Trøndelag og Bodø, og i 1942 flyktet han med store deler av familien til Stockholm, hvor han ble sjef ved flyktningkontoret. I 1970 mottok han kongens fortjenstmedalje i gull for sin krigsinnsats.

HISTORIEN OM EN JØDISK FAMILIE I KRISTIANIA

Jødisk innvandring i Norge startet først etter opphevelsen av § 2 i Grunnloven i 1851. Paragrafen hadde fram til da forbudt jøder

adgang til riket. Norge er derfor et spesielt land i europeisk sammenheng med sen og liten jødisk innvandring. Ved folketellingen av 1875 var det registrert kun 25 fastboende jøder i hovedstaden. Kombinert med økt passfrihet fra 1860 åpnet den økte religionsfriheten for jødisk innvandring til Norge mot slutten av 1800-tallet. Hovedgruppen av jødiske innvandrere kom først i perioden 1880-1920. De kom særlig fra dagens Litauen, Hviterussland og Polen. Bakgrunnen for innvandringen var regelrette pogromer, voldelige forfølgelser, i det russiske tsardømmet.

Harrys far, kjøpmannen og handelsborgeren Ruben Koritzinsky, var født i 1870 i Raczki i den russiske delen av Polen og kom til Kristiania i 1890. Han fulgte da etter sin eldre bror Abraham Josef (A. J.) Koritzinsky som hadde bodd i hovedstaden siden 1885 etter å ha drevet forretning i Karlstad i Sverige fra 1881. Fremmedlovgivningen satte en ramme for bevegelsesfriheten og hva som ble registrert, og er dermed en viktig pekepinn for personsøk i kildene.

***Slektskjær:** Harry Koritzinsky på sitt kontor med familiebildene på veggen. Foto fra Jødisk museum.*

I Kristiania magistrats borgerrulle (1879-1889) finner vi at Harrys onkel A. J. løste borgerskap som skredder 22. juli 1885 og igjen borgerskap som urmaker 7. november 1894. I Magistratens manntall over stemmeberettigete fra 1894 er det oppgitt at A. J. avla ed allerede 16. november 1882. I protokollen «Udlændinge med norsk statsborgerret» finner vi begge brødrene Ruben (Robin) og A. J. (Abraham) Koritzinsky oppført. Det er oppgitt at A. J. fikk statsborgerskap 4. april 1889 og Ruben 12. august 1902.

Selv om Harrys far Ruben oppga fast bopel i Falsens gate i Kristiania, står det i statsborgersaken at han reiste som handelsmann, vesentlig i Lofoten og Finnmark i hele perioden 1890-1897. De fleste jøder som bosatte seg i Norge i denne perioden var fattige og mange drev derfor omførselshandel i starten fordi kapitalbehovet var lite. Tilbake etter noen års omreisende handelsvirksomhet, slo Ruben seg ned i hovedstaden hvor han opparbeidet et grunnlag for å starte en engrosforretning i ur- og manufakturbransjen.

Samme år som A. J. innvandret til Norge opprettet han sitt firma innen urbransjen med firmanavn A. J.

Koritzinsky & Co. Den første butikken åpnet i Brugata 7. Senere flyttet firmaet til Karl Johans gate 7, så Karl Johans gate 2 og endelig til Kirkegaten 15. Firmaet ble etter A. J.s død i 1928 først overtatt av sønnen Theodor. Da han døde i 1936 overtok hans fetter Harry, som etterhvert gikk over til utelukkende å drive med engrosvirksomhet. I et intervju i Aftenposten i anledning forretningens 100 års jubileum i 1985 oppga Harry at han i en alder av 85 fortsatt hadde bestillinger hver dag, men ingen «klokketro» på

at de mekaniske urene ville overleve kampen mot de batteridrevne. På veggen hang fortsatt kvitteringen for firmaets første betalte skatt i glass og ramme.

I 1898 giftet Ruben seg med Ragnhild Lea Nissalowitz. Hun var født inn i det jødiske miljøet i Malmø i 1877 og hadde sine røtter hos noen av de tidligste jødiske innvandrerne til Sverige og Norge – trekløveret Lapidus, Nissalowitz og Schwartzman kjenner vi igjen fra sønnen Harrys trykte slektsregister. Ragnhild Lea flyttet til Kristiania i

Ur og manufaktur: A. J. Koritzinsky butikkfasade. Foto fra Jødisk museum i Oslo.

Familien Koritzinsky 1925: Fra venstre bak: Harry Koritzinsky, søsknene Rosa, Hildur, Grete og Charles. Fra venstre foran: mor Ragnhild, bror Alex og far Ruben Koritzinsky. Fra Harry Meyer Koritzinskys privatarkiv. Foto: Atelier Schwartzman, 1925.

1898, og samme år fikk hun og Ruben sitt første barn, Rosa. Vi finner Ragnhild som Rachel Lea Koritzinsky innmeldt i DMT 19. mai 1898 i arkiv etter Magistraten, Innberetninger fra dissentermenighetene 1898-1899.

Harry kom som nummer to i søskenflokket i 1900. Senere kom barna Hildur i 1902, Charles Klaus i

1904, Grete Edel i 1909 og til sist Alexander Hansten i 1913. Vi finner dem alle i fødselsmeldingene fra Helserådet som er ordnet på fødselsdato. Fødselsmeldingene gir nyttig informasjon om foreldre og bosted og kan være startpunkt for videre søk, for eksempel i de kommunale folketellingene.

ET JØDISK SAMFUNN

De fleste jødiske innvandrere slo seg ned i Oslo og Trondheim, hvor det ble etablert menigheter og jødiske foreninger. Så mye som halvparten av alle jøder i Norge bodde i hovedstaden. I folketellingen av 1891 ble det registrert 136 jøder i Kristiania. I starten bodde de fleste i Hausmanns-

Jødiske grunnstøtter: Grunnsteinen legges ned til synagogen i Bergstien 13, 29. november 1918. Nummer to på første rekke fra venstre Ruben Koritzinsky. Foto fra Jødisk museum i Oslo.

kvartalene og på Grünerløkka, selve kjernepunktet i jødisk bosetting i Oslo. I folketellingen fra 1920 finner vi det høyeste antall jøder i landet. Av 1457 jøder bodde 852 i Kristiania. Medregnes Aker og Bærum øker tallet betraktelig. I tillegg kommer de med jødisk bakgrunn som ikke tilhørte noe trossamfunn.

Dissenterlovgivningen av 1891 åpnet for større religionsfrihet og vigselfrettigheter til flere trossamfunn. I 1892 ble «Det Mosaiske Trossamfund i Christiania» (DMT) dannet og var rundt århundreskiftet det største av flere jødiske trossamfunn. 1. september 1893 ble 104 personer ført inn i medlemsregisteret og rapportert til Magi-

straten. I Magistratens arkiv kan dissenterne fra ulike trossamfunn følges år for år fra 1893 til 1921. Innberetningene skulle inneholde alt det menighetene i statskirken normalt tok seg av: oversikt over medlemmer, innmeldte og utmeldte, fødsler, død og inngåtte ekteskap.

Viktige drivkrefter bak opprettelsen av menigheten var behovet for

Sverige-Danmark basert på sin egen slekts historie. Ideen fikk han allerede da morfaren Klone Nissalowitz feiret sin 75 årsdag 1. mai 1925. Da var store deler av slekten samlet til feiring i Malmø. De eldre kunne da fortelle at morfaren var i familie med den etablerte Lapidus-ætten i Sverige og at mormor Malina var fra familien Schwartzman. De tre familiene hadde så lenge de eldre kunne erindre vært inngiftet med kusiner og tremenninger. De ble regnet som «mischpocho», fra det tysk-jødiske språket jiddisch i betydningen en utvidet familie.

Harrys slektsregister var ferdig utarbeidet i 1938, men manuskriptet gikk tapt under andre verdenskrig sammen med slektstavler over andre av hans slektsgrener: Eppstein, Koritzinsky og Neumark. Kun deler av mellomkrigstidens slektsforskning fra reiser til Polen og Litauen ble rekonstruert etter krigen. I forordet til slektsboken beskriver Harrys slektning Hirsch Nissalowitz betydningen av de tette slektsbåndene i samspill med utøvelsen av den jødiske kulturen: «I denna vår 'mischpocho', i vår egen krets, var allt gemensamt: vad som var mitt, var ditt, mina sorger voro dina sorger, min glädje var din. Där härskade i liv och anda de sköna

judiska kulturtraditionerna, rena och obefläckade, Guds ord var på våra föräldrars läppar, och deras omsorg gällde, hur än det dagliga livet med sorger och småting tog deras tid i anspråk, städse barnen och familjen.»

EN REISE ETTER RØTTENE

Mens ønskestedet for europeere er Chicago og for jøder Eretz Israel – Israels lovede land – er det de færreste som kan tenke seg å legge ruten til Litauen-Polen, skriver Harry i sine reiseskildringer fra Litauen og Polen i det jødiske månedsbladet 1933 *Hatikwoh*, hvor han også var redaktør i årene 1929-1939. Sammen med vennen Martin Feinberg og broren Alex reiste han sommeren 1933 med bil og medbrakt telt til disse landene «i den gamle verden». Hans reise til Polen og Litauen var en oppdagelsesferd etter forfedrenes slekt og sjel, en andre- og tredjegenasjons innvandrers søk etter «røttene».

Reisen til Litauen ga et godt grunnlag for genealogiske studier. Fra grensebyen Neustadt-Schirwindt mellom Preussen og Litauen (dagens Kudirkos-Naumiestis) hadde mange forfedre på midten av 1800-tallet søkt over til Skandinavia. Her var Harrys morfar Klone

Nissalowitz født i 1850 og mormoren Malina Schwartzman født året etter. Det var også deres foreldre, besteforeldre og oldeforeldre så langt Harry har registrert tilbake til sin tipp-oldefar Markus Lapidus født 1770 i Neustadt. Også Harrys kone Rut Selma Dolowitz hadde røtter i Neustadt gjennom sin morfar Israel Schwartzman. Lenger tilbake var Harry og Rut knyttet sammen gjennom deres felles forfar fra Neustadt - Markus Lapidus. I reiseskildringen i *Hatikwoh* beskriver Harry sine motiver for reisen hit:

«Det skal ikke glemmes at den generasjon, som har bygget opp jødedommen i Norge netopp stammer fra disse egne, hvor deres forfedre har bodd i generasjon etter generasjon, ja århundrer. Om jeg ikke gjør meg skyldig i en biologisk feiltagelse, søker våre røtter naturlig i den retning hvor vårt opphav gjennom tallrike slektsledd har festet grunn. Og således som Erez Israel lokker og vinker med sine totusenårige ennå i vår bevissthet levende historie, så drar naturlig disse østjødiske land, hvor jødedommen ennå - upåvirket av vestens sivilisasjon - er bevart i sin opprinnelighet, vårt sinn og vår fantasi med en uforklarlig tiltrekning».

Neustadt - Schirwindt var en «dobbel-by», både litauisk og tysk atskilt av grenseelva Njemen. Den tyske delen hadde noen jødiske familier, mens Neustadt var en shetl - et velorganisert jødisk samfunn med en jiddisk-talende befolkning og med talmudister og lærde. Tidlig på 1900-tallet snakket de fleste av Kristianias jøder sammen på jiddisch, særlig de fra Øst-Europa.

Andre generasjonsinnvandrere som gikk i norske skoler behersket etterhvert jiddisch stadig dårligere, mens innflyttere ikke snakket så godt norsk og ofte hadde en særpreget uttale. I den jødiske shetl var stemningen en annen og det norske følget slappet av og snakket jiddisch høyt og fritt. Vi får inntrykk av at Harry opplever å ha kommet «hjem»: «Jødene var faktisk talt de enerådende og jiddisch summet oss i ørene hele tiden. Når vi jøder taler jiddisch oss imellem på Oslos gater, senker vi uvilkårlig røsten; i disse hjemlige omgivelser åpnet vi for våre lungers kraft, og snakket som i egen stue uten sjenerende naboer».

I Litauens eneste havneby, den tidligere tyske byen Memel (Klaipėda), fikk Harry og vennene

et nysgjerrig besøk av områdets bønder da de slo opp sitt telt. Lokalbefolkningen visste ikke at reisefølget de møtte på var tre unge jødiske menn. De fortalte om hvordan jødene slaktet kristne barn for å nyte deres blod hver påske, men måtte innrømme da de ble imøtegått at de ikke kjente noen som hadde vært vitne til slike ritualmord. Harry spør seg selv «hvad rummer ikke disse av fare for de litauiske jøder?». Hitlers maktovertakelse og innsettelse som rikskansler januar samme år og oppløsningen av Riksdagen i mars med nazistenes påfølgende oppfordring til boikott av jødiske forretninger, leger og advokater, hadde lagt en skygge over det jødiske samfunnslivet.

Antisemitismen satte spor etter seg også i Norge og skapte en ny utrygghet. Svaret på Harrys spørsmål skulle komme kort tid etter hans siste reise hit i 1939 for å komme i kontakt med familie-medlemmer som bodde der. Holocaust resulterte i nærmest total utslettelse av litauiske jøder.

«JØDER OG GOJIM` OG ANNEN ANTISEMITISK SMUTTS-LITTERATUR»

Hjemme i Oslo deltok Harry aktivt

med motsvar til antisemittiske utfall. Høyesterettsadvokat Eivind Saxlund utga den antijødiske og raseteoretiske *Jøder og Gojim* i 1910. Skribenten Paul Gjesdahl (Pueblo) omtalte i 1923 boka som «antisemitisk smuttlitteratur», noe som førte til at Saxlund gikk til sak mot det han mente var æreskrenkende uttalelser. Resultatet var at saken kom for meddomsretten. Som sekretær for DMT ble Harry trukket inn som eneste jødiske vitne, sammen med blant annet de to historieprofessorene Edvard Bull og Halvdan Koht. Saxlund fikk ikke medhold, men utga etterpå det stenografiske referatet av rettsaken og her finner vi Harry Koritzinskys uttalelser.

Rettskilder er ofte rike personkilder. Selv om denne rettsaken handlet om bokens gjengivelse av jødedom og sionisme, finner vi også personlige opplysninger om den 23 år gamle Harry. Han beskriver her hvordan han hadde gått i ortodoks jødisk religionsskole i Kristiania i åtte-ni år fra han var seks til han var 14-15 år. På spørsmål om han hadde møtt fiendtlig stemning mot jødene, svarte han at han i sin barndom ikke hadde møtt antisemittisme: «Da jeg var 10 år gammel kunde jeg selvfølgelig ikke

føle noget av jødehatet, og heller ikke da jeg var 15-18 aar. Det er kun i de sidste par aar jeg har kunnet merke noget», blant annet fra medsoldater på Gardermoen, noe han mente Saxlunds bok hadde bidratt til.

I likhet med andre jøder i Norge måtte Harry flykte for å berge livet under okupasjonsårene. Som redaktør av en jødisk avis og sekretær i DMT var han synlig og fortalte senere at tyskerne stadig var etter ham. Han unnslopp arrestasjon og kom seg til Sverige i båt etter en dramatisk flukt i 1942. Etterkommere etter både overlevende og drepte i holocaust kan her finne mange svar. Vi finner Koritzinsky-familien sammen med de fleste norske jøder i flere av disse kildene. På Digitalarkivet finnes en egen oversikt over frigitte kilder fra andre verdenskrig. Her finnes blant annet spørreskjema for jøder fra Statspolitiets arkiv utfylt av 1.419 jøder i 1942, navneregister over nordmenn som flyktet til Sverige (Flyktningekontoret i Stockholm, Kjesäterkartoteket). Andre kilder er bomappene fra jødebooppgjøret fra *Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer*, og trykte publikasjoner som *Våre falne* og *Nordmenn i fangenskap*.

26. november 1972, 30 år etter deportasjonen av de norske jødene, samlet 200 norske jøder seg til minnesamling på Helsefyr gravlund. Martin Feinberg, Harrys reisekamerat til Polen og Litauen i 1933, var en av de arresterte norske jødene som ble sendt fra Berg krigsfangeleir til utryddelse i nazi-regimets leire. I talen for å minnes de døde 30 år etter deportasjonen, snakket Harry om «våre nære slektninger tildel, nære og fjerne, alle ble de revet vekk fra oss». Han plasserte dette inn i den 1000-årige historien med forfølgelse det jødiske folket hadde vært utsatt for: «Egypt, deportasjonen til Babylon, templenes ødeleggelse og også utvisningen fra Spania i 1492, fram til de tsariske pogromer, som våre dagers jøders nære forfedre klarte å overleve.»

TILBAKEBLIKK

Etter krigen gjenopptok Harry sitt virke som forretningsmann i Oslo og tok som forstander fra 1946 tak i det møysommelige arbeidet med å gjenreise DMT. De skriver på sine sider at «Harry K» i 30 år ble synonymt med DMT og: «Med sin akademiske utdannelse innenfor økonomi og sin militære bakgrunn som kaptein i den norske hær, ledet

Markus Lapidus
1770 Neustadt, Litauen
1820 Neustadt, Litauen

Israel Schwartzman
1795 Neustadt, Litauen
1844, N., Litauen

Taube Lapidus
1798 Neustadt, Litauen
1846 Neustadt Litauen

Wolff Katz

Nissen Zellmann
Lonke, Litauen

Klone Lapidus
1795 Neustadt, Litauen
1849 Neustadt, Litauen

Markus Schwartzman
1821 Neustadt, Litauen
1876 Malmö, Sverige

Sara Katz
1824 Neustadt, Litauen
1907 Malmö, Sverige

Hirsch Nissalowitz
1816 Paserniki, Litauen
1887 Neustadt, Litauen

Gittel M. Lapidus
1816 Neustadt, Litauen
1869 Neustadt, Litauen

Malina Schwartzman
1851 Neustadt, Litauen
1924 Malmö, Sverige

Klone Nissalowitz
1850 Neustadt, Litauen
1929 Malmö, Sverige

Ragnhild Lea Nissalowitz
1877 Malmö, Sverige
1964 Oslo

זֶדֶק וְהַיִּחוּת אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לֵבָב וּבְכָל נֶפֶשׁ וּבְכָל מְאֹדֶךָ וְהַיִּחוּת

HARRY KORITZINSKYS SLEKTSTRE

Golda Ethel Eppstein
1824 Raczk, Polen
1906 Raczk, Polen

Meyer Zwi Koritzinsky
1818 Raczk, Polen
1891 Raczk, Polen

Ruben Koritzinsky
1824 Raczk, Polen
1929 Oslo

Harry Koritzinsky
25.07.1900 Kristiania
23.06.1989 Oslo

ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מא

han menigheten med stø kurs gjennom 30 år og holdt orden på menighetens finanser.»

I august 1988 deltok den 88 år gamle Harry på en reise Oslo-Swinoujscie med Vennskapsskipet «Bolette» som brakte hjelp til Polen. Vi finner klipp fra et avisintervju i hans privatarkiv. Alder og dårlige ben hindret ham fra å gå i land, men han syntes det ikke var så farlig ettersom han hadde vært i Polen tre ganger før. Han fortalte om problemene som oppsto da han sist var i Polen, i 1939, da russere og tyskere invaderte landet fra hver sin kant. Det norske flagget ble tatt for å være det tyske, og Harry ble arrestert:

«Jeg måtte true med at Norge ville gå til krig mot Polen hvis de ikke slapp oss løs. Da gav de seg med en gang» fortalte han smilende 50 år etter. Men tankene

***Tomme lokaler:** Familiefirmaet A. J. Koritzinsky ble etablert i Kristiania i 1885 og videreført av Harry Koritzinsky. Her har grunnleggerens oldebarn, Fredrik Styr, fotografert forretningslokalene i Grønland 26 like før vindusskiltene ble fjernet. Foto: Fredrik Styr, 1997.*

var også alvorlige. Forrige gang han var i Polen, hadde han mange slektninger i landet. Nå var det ingen igjen. De ble alle drept i nazistenes konsentrasjonsleire. Nå er opplysningene om slekten bevart fordi han skrev bok om dem. Året etter denne siste reisen til Polen døde Harry 23. juni 1989, nesten 89 år gammel. Han ble gravlagt på den jødiske kirkegården på Hellsfyr syv dager senere, en kirkegård hans far hadde arbeidet iherdig for å få i stand. Forstander i DMT, Kai Feinberg, skrev i nekrologen i Aftenposten at «Han representerte på

mange vis en lang og betydelig epoke i det jødiske liv i Oslo».

Dette er kun en smakebit fra kildene om Harry og familiens liv. •

Kilder

Aftenposten Arkiv, søkeord Harry Koritzinsky
Oslo byarkiv, *Privatarkiv A-11023 Harry Meyer Koritzinsky*
Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, Folketellinger Kristiania/Oslo og Aker 1899-1954
Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, «Udlændinge med norsk statsborgerret»
Oslo byarkiv, *Folkeregisteret* (Valgstyret), Stemmemanntall Kristiania 1915
Oslo byarkiv, *Helserådet*, fødselsmeldinger og dødsfallsprotokoller
Oslo byarkiv, *Magistraten*, Innberetninger fra dissentermenighetene 1893-1921
Oslo byarkiv, *Magistraten*, Borgerskapsaker, Borgerrulle 1879-1889
Oslo byarkiv, *Magistraten*, Manntall over stemmeberettigete, 1894
Oslo byarkiv, Kristiania bys matrikkel 1899
Riksarkivet, *Flyktningkontoret i Stockholm 1940-1946*, Flyktningeregisteret (Kjåseterkartoteket)
Riksarkivet, *Folkeregisteret*, Folketellinger, Folketelling 1910
Riksarkivet, *Justisdepartementet*, 2. Civilikontor C, Statsborgerskapsaker, Serie M/27 (Ruben Koritzinsky, 1902)
Riksarkivet, *Justisdepartementet*, Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer, Likvidasjonsstyrets «bomapper» med tilknyttede kartotek og registre, Jødeboer
Riksarkivet, *Statspolitiet*, Hovedkontoret, Osloavdelingen, 1942, Spørreskjema for jøder i Norge
Statsarkivet i Oslo, *Oslo skifterett*, bomapper (sluttede bo), Rekke B, avd. 1, 34aj/Ruben Koritzinsky
Statsarkivet i Oslo, *Oslo skifterett*, dødsfallsprotokoll og skifte

Litteratur og trykte kilder

Bruland, Bjarte (2007): «Jødisk liv i Norge – mer variasjon enn mange tror!» I: *Lokalhistorisk magasin. Meldingsblad for Landslaget for lokalhistorie og Norsk lokalhistorisk institutt* 03/2007. Trondheim
Det Norske Mosaiske Trossamfunn: «Jøder i Norge». [Lest på:] http://www.dmt.oslo.no/no/joder_i_norge/historie/
Gjernes, Marta (2002): *Jødar i Kristiania. Dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*. Hovedfagsoppgave ved Universitetet i Oslo
Mendelsohn, Oskar (1969): *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, Bind 1. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget
Kjeldstadli, Knut (red.): *Norsk innvandringshistorie. I nasjonalstatens tid 1814-1940*. Oslo: Pax forlag
Koritzinsky, Harry Meyer (1933). «Fra en reise i Litauen og Polen», I: *Hatikwoh* i tre deler 08, 09 og 10 1933
Koritzinsky, Harry Meyer (1946): *Slektsregister over familiene Lapidus Nissalowitz Schwartzmann i Norge-Sverige-Danmark*. Samlet og utgitt av Harry M. Koritzinsky, trykt manuskript, Stockholm 1946
Kristiania/Oslo adressebok 1890-1989
Lokalhistoriewiki.no / Harry Koritzinsky
Saxlund, Eivind (1923): «Retssaken om Jøder og Gojim. Stenografisk referat av resforhandlingene i meddomsrettsak i juni 1923: Høiesteretsadvokat E. Saxlund mot Journalist Paul D. Gjesdahl (Pueblo)». Christiania

Edward Montgomery opplevde jazzens fødsel i byene New Orleans og Chicago omkring 1915. Etter første verdenskrig var han en av de første afrikansk-amerikanske jazzmusikerne i Norge, og en nyskapende del av Oslos musikkliv.

På turné: Jazzmusikeren Edward Montgomery på Europaturné, ukjent person til høyre. Ukjent år. Privat foto.

EDWARD MONTGOMERY: EN JAZZMUSIKER I OSLO

Tekst: Yacoub Cissé, leder for forskningsprosjektet «Afrikanere i Norge 1600-2000» og initiativtaker til organisasjonen Afrikanere i Norge (AFRIN)

***Familien i USA:** Edward som nummer to fra venstre med sin familie. Ukjent år. Privat foto.*

Hvem var Edward Montgomery? Han ble født i Sør Carolina i USA i 1893 sammen med sin tvillingsøster Eleonora. Deres foreldre var William Montgomery og Leonora Waiters. Moren jobbet som vaskekone og faren som fabrikkarbeider. Omkring 1900 flyttet familien til New York og bosatte seg i Harlem.

I 1910 bodde Edward Montgomery hos onkelen sin i Harlem. Han ble medlem av en svart teatergruppe og interesserte seg også for musikk og dans. Allerede som ung gutt begynte han å opptre og ble en del av et pulserende kulturliv i bydelen. Senere ble han selv med på å formidle de nye trendene fra USA til resten av verden.

Omkring 1918 reiste han til Europa.

Det er uklart når Montgomery første gang kom til Kristiania. Sannsynligvis kom han til Norge via en av Englands havnebyer London, Southampton eller Liverpool. Ifølge jazz-historikeren Alyn Shipton valgte afrikansk-amerikanske jazzmusikere ofte England som det første land de besøkte fordi de hadde et felles språk. Videre kunne de nyankomne skaffe seg informasjon for videre reise i andre europeisk land blant annet Norge.

Omkring 1920 var Edward på turné i Sverige og Norge, og han traff da sin fremtidige hustru Svea i Kristiania. Svea Maria Wilhemine Pettersen ble født i 1897 i Falkenberg i Sverige.

TURNERENDE JAZZMUSIKER

I 1925 var både Edward Montgomery og Svea medlemmer av den kjente gruppen «The Black People», ledet av Louis Douglas. «The Black People» var et stort ensemble med både dansere og musikere, tilsammen hele 40 medlemmer. Barnebarnet har fortalt at Svea var aktivt med som danser i en periode. Blant danserne var Josephine Baker, Sidney Bechet, Edward Montgomery

og Bobby Goins de store stjernene. Mellom 1925 og 1927 turnerte de i Europa og opptrådte blant annet i Frankrike, Bulgaria, Jugoslavia, Nederland, Tyrkia, Sverige og Norge. Turneen var en suksess, og «The Black People» bidro til å spre ny musikk og dans i Europa. De fikk mye oppmerksomhet i pressen. Etter en opptreden i Stockholm uttalte Sveriges prins Wilhelm (1884-1965), sønn av kong Gustaf V: «Man

måste beståmt være bekajad med andlig magsyra for att inte vilja erkänna dess förtjänster.»

I Oslo opptrådte gruppen på Chat Noir, Hotel Bristol, og i Gamle Losjen. Og etter showene på Casino teater i Oslo i september 1926 skrev en begeistret norsk anmelder: «I 1926, da Oslos gamle Opera for længst var nedlagt, kom sorte vildmænd og tok de hvites operabygning i besiddelse ... Selv en racehygieniker maa imidlertid gi sig over og medgi at «Black People» har en sans for rytmer, farver, humør, som virker besnærende.» Dette sitatet sier mye om tidsånden i mellomkrigstiden. Rasehygiene var en akseptert vitenskap, og det var vanlig å lese i dagspressen om forskjellene mellom rasene, det være seg tatere, svarte eller andre minoriteter.

Turneen brakte «The Black People» helt til Egypt, hvor Montgomerys datter Lillian ble født i mars 1927. Fra 1927 satset han imidlertid på en egen karriere. Svea dro tilbake til Oslo med barna og hun tok seg av dem mens Edward var på turné. Ved noen anledninger tok han også barna med på reise.

I 1927 spilte han i Sidney Bechets orkester, «The Mississippi Jazzers», i Frankfurt under navnet Bobby eller Bob Montgomery. I *Organ der*

istockphoto

Varietéwelt fra juli 1927 omtales gruppen, som har stor suksess i Frankfurt med ny musikk og dans. Ved trommene sitter Bob Montgomery, kjent som «Negerstepdanser» og «Ballettmester» i «Negerrevyen Black People». I perioden 1930-1931 turnerte familien fem uker i Danmark og høsten 1932 opptrådte «Edward Montgomery and his Creole Kids» i Tyskland. Stempler i passet viser at Montgomery var på turné i Jugoslavia fra 1934 til 1935, i 1936 i Tsjekkoslovakia og Østerrike, i 1937 i Belgia, Estland og Litauen.

Adolf Hitlers maktovertakelse i 1933 skulle få store konsekvenser for familien. Jazz ble av nazistene fordømt som en «entartet» musikkform, på norsk kalt degenerert og ikke-arisk musikk. «Negermusikk» var et vanlig skjellsord. Selv om jazzten til en viss grad hadde blitt en del av den aksepterte klubb- og cabaretmusikken, ble det i praksis umulig for utenlandske musikere å praktisere. I 1937 hadde det politiske klimaet i Tyskland gjort at jazzens rolle i populærmusikken der var utspilt. Det vil i praksis si at Montgomery fikk yrkesforbud, og antagelig reiste han ganske snart tilbake til Svea og barna i Oslo.

MUSIKK UNDER OKKUPASJONEN

Da Quisling ble utnevnt som ministerpresident 25. september 1940 ble det satt i gang et nazifiseringprosjekt som hadde som mål å germanisere det norske kulturlivet. Det betydde blant annet at norske organisasjoner ble underlagt tyske lover. Dette ble ledet av det nyopprettede Kultur- og folkeopplysningsdepartementet, med Gudbrand Lunde som kommissarisk statsråd. Jazz ble forbudt i Tyskland av naziregimet og senere også i Oslo. I Norge ble de tyske lovene, som definerte jazzten som underlegen i forhold til klassisk musikk og forbød den oppført, kopiert av de nye makthaverne. Kaare Sandegren skriver i sin bok *Spillesug, 1940-1950, en gullalder, en jazzdokumentar, jazzmusikk i Oslo under og etter krigen - og før* at Gulbrand Lunde var en troende nazist, tysk orientert, ikke minst på den kulturelle siden. Han var enig i den linjen som var ført i Nazi-Tyskland og fulgte opp i Norge. Han sto Vidkun Quisling ganske nær, og var blant de ledende i Nasjonal Samling. I kulturpolitikken ble han nær enerådende:

«Hans linje var hard, forenklet, latterlig, og utrolig selvmotsigende. Jazzmusikken kom fra Afrikas urskoger og Jerikos murer, den var

Yrkesforbud: Edward Montgomery (t.h) i prat med ukjent person. Nazistenes fordømmelse av jazz fikk store konsekvenser for musikere over hele Europa. Privat foto.

ikke norsk eller europeisk. Jazz var negermusikk, 'jevngodt med kram fra en jødisk godtkjøpsbutikk'. Den passet ikke i Norge og var unorsk. Jazzmusikken kom fra 'Amerikas storbyørkener'. Nazikontrollerte aviser talte om at jazzten var jødisk-kapitalistisk-plutokratisk, anglo-negroid musikk. Musikken skulle være urtysk, ureuropeisk og urnorsk. Lunde opptrådte på Nasjonal

NB.! Følg reglene på 1ste side og gi alle opplysninger så fullstendig som mulig!

Personliste over folketallet den 1. desbr. 1942 i *Munkedamsveien* gate, nr. *55* 7 etasje til venstre ; oppg. *prokta*

Benytt følgende personrekkefølge: husfar, husmor, sønn, datter, tjener, husejende*) (Ht. km. a, d, tj, Fl.*), 22.)				Skriv nøyaktige tall!		Skriv byens eller herredets navn		Statsborgerskap	Personer i egen virksomhet angir nøyaktig foretaksnavn art (bransje) Alle som er eller har vært ansatt hos andre i 1942 oppgir stilling og arbeidsgivers navn og adresse		Skriv fullstendig adresse:		Hvis De har flyttet siden 1. desember 1941, svar på følgende spørsmål:	
Nr.	Efternavn	Fornavn (samtlige døpenavn) Det fornavn som brukes daglig understrekes	Stilling i familien (Brev forkortelse når det passer)	Fødsels- år	Fødsels- datum	Fødselssted	Gift, ugift, enke(m) separat eller lovlig fraklit		Erverv, leveret, livsstilling*) og arbeidstid	Antall Er De arbeids- taker uker lovlig pr. år 1942 9 1942 9	Hvor bodde De den 1. desember 1941?	Når flyttet De til nåværende adresse?	Hvor flyttet De fra? (Skriv nøyaktig adresse)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Montgomery	Edward	<u>Tjener</u> Artist	1893	6-1	Amerika Chicago	gift	Amerikas Interret		Munkedamsveien 55				
2		Svea	<u>Hustru</u>	1897	30-6	Oslo	"	"						
3		Lorange	<u>Sønn</u> Artist	1921	26-3	Oslo	gift	Tivoli Hortensland						
4		Evelyn	"	1923	4-10	Oslo	"	Amerikas Interret						
X		Lillian	<u>Kvinde</u> Kvinde	1924	20-3	Alexandria Kirkenshoff	"	Skadden Hortensland	28					
				1922	9-5									

Internert: I Folketellingen fra 1. desember 1942 finner vi hele familien Montgomery oppført i Munkedamsveien 55, men Edward og datteren Evelyn var nå internert.

Samplings 'Kulturting' med denne holdningen. Jazz skulle ikke spilles.» Videre skriver Sandegreen at følgen var at jazz måtte drives i skjul, drevet som kamuflert musikk, eller «hemmelig». Vi kan tenke oss konsekvensene dette fikk for Montgomery-familiens inntekstgrunnlag.

GRINI-FANGE NUMMER 4963

Etter at Tyskland erklært krig mot USA i 1941 begynte okkupasjonsmakten også i Norge å arrestere amerikanske statsborgere. Den 14. oktober 1942 ble Montgomery og hans datter Evelyn arrestert i familiens hjem i Toftesgate 45 på Grünerløkka. Først ble de sendt til

Møllergata 19 og så videre til Grini. *Norsk Fangeleksikon* forteller bare at det var Edward og Evelyn som ble arrestert. Men i følge Montgomerys barnebarn Freddy Fagerheim ble Edward arrestert med flere av barna hjemme i Toftes gate. Kona Svea ble ikke arrestert, og heller ikke Edith som skal ha vært på landet hos en tante.

Ifølge *Norsk Fangeleksikon* ble 133 amerikanske statsborgere i Oslo anholdt og anbrakt på Grini etter flere aksjoner i oktober. Vi vet ikke med sikkerhet hvor mange av disse som var svarte. Selv om Edward er arrestert finner vi han oppført sammen med familien i den kommunale

folketellingen både i 1942 og 1943. Han står oppført som artist og danser, og både Edward og datteren Evelyn står oppført som internert. Sønnen Lorange står oppført med erverv tivoliartist.

Allerede i desember 1942 ble Edward sendt til Tyskland. En viktig kilde om Montgomery er *The International Tracing Center*. De bekrefter hans tid på den internasjonale fangeleiren Tittmoning ved byen Laufen i Sør-Tyskland. Tittmoning var et gammelt slott som ble gjort om til fange- og arbeidsleir. Han satt i interneringsleir VII/Z. I mars 1944 ble flere amerikanske fanger, blant dem flere afrikansk-

amerikanere, frigitt ved fange-utveksling, men Edward var ikke blant disse. Han ble sittende som fange til Tittmoningen ble frigjort av amerikanske styrker i 1945.

Edward forble i Tyskland til 1948 fordi han som mange andre etter interneringsopphold led av lungesykdom. Den 19. mai 1948 ble sendt hjem ombord på et amerikansk krigsskip, hele tre år etter frigjøringen. 53 år gammel hadde Edward overlevd et mareritt mange av de andre norske fangene ikke hadde kommet levende fra. I brev hjem til Svea fortalte han om sin dårlige helse, antakelig som følge av tiden i fangeleiren. Fangeoppholdet både på Grini og i utlandet hadde sin pris. Edward var borte fra barna og

sin elskede kone i hele fem år. Oppholdet på Grini og skipstransporten til Tyskland må ha vært en katastrofal moralsk påkjenning for ham. Han ble aldri den samme igjen. Han reiste til USA i 1948, hvor han forsøkte å finne medlemmer av sin familie.

AFRIN-PROSJEKTET

Prosjektet *Afrikanere i Norge (Afrin-prosjektet)* ble startet i 1997 av undertegnede. Hovedformålet er å dokumentere afrikansk nærvær i det norske samfunn i historisk tid og med særlig vekt på perioden fra 1600-tallet til i dag. Prosjektet var inspirert av den bredere *Black History Movement* som har røtter i den amerikanske borgerretts-

bevegelsen og som siden 1960-tallet har utviklet seg til en internasjonal bevegelse med institusjonell forankring i en rekke akademiske miljøer i USA og Europa. Privatarkivet Afrin oppbevares ved Riksarkivet og har blant annet en stor samling foto. Prosjektet har resultert i utstillinger og bokprosjekt. Siden begynnelsen har organisasjonen «Afrikanere i Norge» hatt som mål å stadfeste og presentere historien om afrikansk tilstedeværelse i Norge motivert av et ønske om å informere om afrikansk integrasjon i en historisk kontekst.

I *Afrins arkiver* finnes det en kartong som inneholder omfattende arkivmateriale om Edward Montgomery samlet fra perioden fra 2005

Fortsatt internert: Til tross for at krigen var over, finner vi Edward Montgomery i folketellingen fra 1946 oppført som internert i Tyskland. Veien hjem var lang. Kilde: Folketellingen 1946, Toftes gate 45.

NB! Følg nedenstående regler og gi alle opplysninger så fullstendig som mulig.

Personliste over folketallet den 10. april 1946 i *Toftes gate, nr. 45 : 3 etasje* *til høyre til venstre : oppg.* *Paul*

Nr.	Etternavn	Fornavn (samtlige døpenavn) Det fornavn som brukes daglig under- strettes. For knutener, enker og fraklitte tilføyes pikenavn	Fødselsår og fødselsdag	Fødselssted	Ekte- skapelig stilling (Gift, ugift, enke (m), separert eller lovlig fraskilt)	Statsborgerskap	Trossamfunn	Personer i egen virksomhet eller nøyaktig foretningens art (bransje) Alle som er ansatt hos andre oppgir stilling og arbeidsgivers navn og adresse		Skriv fullstendig adresse!	Hvis De har flyttet siden 7. mai 1945, svar på følgende spørsmål:	
								Erverv, leveret, livsstilling?) og arbeidstid	Hvor bodde De den 8. april 1946?			Hvor bodde De den 7. mai 1945?
1	Montgomery	Edward	1892	London	Gift	Britisk	Stoffhandl.	Whist	Stoffhandl.	Stoffhandl.	Stoffhandl.	Stoffhandl.
2	"	Svea	1894	Trondheim	"	"	"	Husmor	"	"	"	"
3	"	Lorang	1922	Oslo	"	"	"	Whist	"	"	"	"
4	"	Enelien	1923	Norge	"	"	"	"	"	"	"	"
5	"	Lillian	1926	Alexandria	"	"	"	"	"	"	"	"
6	"	Edgar	1935	Hummer	"	"	"	"	"	"	"	"

Innreiser

til 2010. Kildene omfatter blant annet et halvt dusin brev skrevet av Edward Montgomery, da han satt i en fangeleir i Tittmoning i Sør-Tyskland. Montgomerys brev er skrevet på norsk og adressert til hans kjære Svea. I noen av brevene snakker Edward mye om sult. I et av dem ber han blant annet kona sende smør fra Norge. Han lover å besøke familien etter kort tid. Videre snakker

han også om hjertesykdom. I brevene til Svea finner vi hans fortellinger om fangeoppholdet, og om flere besøk på et sykehus i byen Laufen.

Edward Montgomerys historie er en spennende familiehistorie, men det er også en viktig kulturhistorie i Norge. Det er fremdeles lite kjent at det har vært mange afrikanere i Norge før innvandringen begynte for alvor på 1960 tallet. Gjennom å bruke personhistoriske kilder kan vi fortelle deres historie. Edward Montgomery er et viktig bidrag i den mangfoldige fortellingen om Oslo. •

Neste generasjon: Svea og Edwards datter Lillian Montgomery med venninner på fjelltur 1943-1946. Fra venstre: Ukjent, ukjent, Lillian Montgomery (liggende), Gerd Johannesen (Senere Munch-Møller). Privat foto utlånt av Thorvald Munch-Møller

Kilder

Muntlige informanter: Edward Montgomerys barnebarn Freddy Fagerheim og Ola Edward Montgomery. Private brev i familiens eie Oslo byarkiv, *Folkeregisteret*, folketellinger Riksarkivet, *Privatarkiv Afrin - Afrikanere i Norge*

Litteratur og trykte kilder

Afrin - Afrikanere i Norge. [Lest på:] www.afrin.org
 Cissé, Yacoub og Ann Falahat (2012): *Afrikanere i Norge gjennom 400 år*, Oslo: Afrin
 Giertsen, Børre R. red.(1946): *Norsk Fangeleksikon*, Oslo
 Hurum, Hans Jørgen (1946). *Musikken under okkupasjonen*
 Lusane, Clarence (2002): *Hitler's Black Victims: The Historical Experiences of European Blacks, Africans and African Americans During the Nazi Era*
 Lotz, Rainer E. (1997): *Black People. Entertainers of African Descent in Europe and Germany*, Bonn
 Miller, David (2008): *Mercy ships. Untold story of prisoner-of war Exchanges*
 Sandegren, Kaare (2010): *Spillesug, 1940-1950, en gullalder, en jazzdokumentar, jazzmusikk i Oslo under og etter krigen - og før*. Oslo: Kolofon
 Shipton, Alyn (2007): *A New History of Jazz*, London

Greta

Fettere
&
Kusiner

Tante Bergliot
& Øistein

27. Mars 1915

Foto: Privat ca. 1950, utlånt av Kirsten Gisholt.

10 HUSKEREGLER FOR SLEKTSFORSKEREN

1. Skriv ned alle opplysninger og hvor du har funnet dem
Selv om fortellinger om slekt og opplysninger du finner i kildesøk gjør inntrykk er det lett å glemme. Skriv derfor alltid ned hva du har funnet og hvor du har funnet det. Ta gjerne kopi eller foto av kilden om mulig.

2. Bruk et slektsprogram

For å holde orden på opplysningene og for å kunne sette personopplysninger i forbindelse med hverandre er du avhengig av et slektsprogram. Det finnes gratisversjoner på nett eller mer avanserte programmer å kjøpe.

3. Snakk med slektninger

Gamle i slekta eller en kusine eller fetter du ikke har sett på mange år kan sitte på mange opplysninger. Spør spørsmål, se på bilder og få fram minner fra glemselen.

4. Lær deg det grunnleggende

Skaft deg en grunnleggende bok om slektsforskning. Denne kan spare deg for mye dobbeltarbeid og hjelpe deg når du står fast.

5. Søk selv i arkivene

Bruk Digitalarkivet.no og Arkivportalen.no. Ta en tur på Byarkivet eller andre kommunearkiv. Her er det rikt kildemateriale som venter på å bli brukt! Alle har lik tilgang til arkivene, men husk at nyere materiale kan være sperret for generelt innsyn.

6. Ikke stol på alle kilder

Stemmer ikke fødselsdatoen eller fødested? Det er viktig å ha kritisk sans i møtet med kildene. Du vil støte på unøyaktigheter og det er derfor viktig å stille flere kilder sammen.

7. Ikke bare hva, når og hvor, men også hvordan og hvorfor

Slektsforskning er mye mer enn å følge slektsledd bakover i tid. Gjennom kildene kan man også få innblikk i hvordan familien har levd, og sette familienes liv inn i en større historisk sammenheng.

8. Vær respektfull og ærlig

Vis respekt for de opplysningene du finner i kildene. Noe kan være følsomt for nålevende, de fleste familier har noe i bagasjen. Det er historien - den sanne historien - som er målet, men ikke for enhver pris. Men gjør heller ikke historien finere enn den er!

9. Del kunnskapen med andre

Det kan være nyttig å koble seg opp mot andre som arbeider med samme slekt som deg. Utveksling av informasjon kan bringe deg et skritt videre. Kanskje et slektstreff kan være aktuelt?

10. Ha det gøy!

Som slektsforsker blir du familiens detektiv. Kildesøk kan være spennende og sosialt. Del det med familien og bli gjerne med i en slektsforening.

oslobilder.no

- DET OFFISIELLE NETTSTEDET FOR HISTORISKE BILDER FRA OSLO

BRUK ARKIVENE VÅRE

Oslo byarkiv har tyve kilometer med arkivmateriale tilbake til 1600-tallet. Arkivet er samfunnets hukommelse og Byarkivet ønsker å være byens hukommelse. Hos oss finner du et rikt materiale fra Oslo kommune og virksomheter i Oslo, både offentlige og private.

Arkivene er offentlige og i utgangspunktet tilgjengelige for alle. På vår lesesal kan du selv gå gjennom ulike dokumenter uansett om du er slektsgransker, forsker eller bare nysgjerrig på lokalhistorien. Du vil få hjelp til å finne fram og bruke kildene.

Mange ønsker dokumentasjon om sitt eget liv, såkalt rettighetsdokumentasjon. Det kan være behov for skolepapirer eller dokumentasjon på kontakt med offentlige instanser som barnevern eller sosialkontor. Arkiv som inneholder sensitive opplysninger er klausulert i 60 år eller 100 år avhengig av hva slags opplysninger de inneholder. For å få innsyn i klausulerte opplysninger må man være part i saken eller forsker.

OM; Arbeidermuseet - Akerselvas industri- og arbeiderhistorie

Norges industrielle revolusjon startet nettopp med tekstilindustrien langs Akerselva. Tekstilfabrikkene Seilduken, Hjula og Graah var blant de største arbeidsplassene i byen. Arbeidermuseets første utstilling Fabrikkjenter og industrier - historier fra Akerselva - handler om menn og kvinner som forholder seg til kraft, teknologi, maskiner, produksjon og arkitektur. Livet i og rundt fabrikkene belyses ved hjelp av fire virkelige personer:

En gründer, en jomfru, en agitator og en fabrikkjente. Vi finner spor etter dem alle i Oslo byarkiv.

OM; Arbeidermuseet samarbeider med Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Bydel Sagene, Hønsen-Lovisas hus, Kulturetaten / Oslo byarkiv og Norsk Teknisk Museum. Arbeidermuseet har åpent hver lørdag og søndag kl. 11.00 – 16.00 og arrangerer omvisninger for skoler og grupper etter avtale. www.oslomuseum.no

KNUD GRAAH

HARRIET KRISTINE HANSEN

WALDEMAR CARLSEN

DORTHEA BISETH

RETURADRESSE:

Kulturetaten, Oslo byarkiv,

Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Byens hukommelse

